

verschijnt 9 maal per jaar

jaargang 17 januari/februari

191

Motieven voor moord

ARCHIEF EXEMPLAAR

NIET MEENEMEN !!!!

jaargang 17 januari/februari

191

Motieven voor moord

Colofon

Justitiële Verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie en Gouda Quint BV. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs R.B.P. Hesseling

dr J. Horn

dr J. Junger-Tas

drs A. Klijn

drs Ed. Leuw

dr G.J. Veerman

dr C.J. Wiebrens

Redactie

drs J.C.J. Boutellier

mr M.R. Duintjer-Kleijn

mr P.B.A. ter Veer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC

Redactie Justitiële Verkenningen

Postbus 20301

2500 EH 's-Gravenhage

tel: 070-3 70 71 47

WODC-documentatie

Voor inlichtingen: 070-3 70 65 53/

66 56 (E.M.T. Beenackers, C.J.

van Netburg en E.C. van den

Heuvel).

Abonnementen

Justitiële Verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactie-adres.

Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot:

Uitgeverij Gouda Quint BV

Postbus 1148

6801 MK Arnhem

tel: 085-45 47 62

Administratie en adreswijzigingen

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door:

Libresso BV

Postbus 23

7400 GA Deventer

tel: 05700-3 31 55

Adreswijzigingen kunnen worden doorgegeven door het adresstrookje toe te zenden aan Libresso.

Beëindiging abonnement

Betaalde abonnementen kunnen tot uiterlijk 31 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Abonnementsprijs

Abonnementsprijs bedraagt f 70,- per jaar; studenten-abonnementen f 56,- per jaar (gedurende maximaal vijf jaar). Betaling geschiedt bij voorkeur met de te ontvangen stortings-acceptgirokaarten.

Nabestellingen

Losse nummers kunnen worden nabesteld bij Libresso of Uitgeverij Gouda Quint (bij meer dan dertig exemplaren). De prijs van losse nummers bedraagt f 12,- (exclusief verzendkosten).

Ontwerp en drukwerk

N.V. SDU

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Inhoud

- 5 **Voorwoord**
- 8 **drs P. van den Eshof en drs E.C.J. Weimar**
Moord en doodslag in Nederland; Nederlandse
gegevens in internationaal perspectief
- 35 **mr dr A.P. de Boer**
Motieven bij partnerdoding
- 59 **dr J. Verrips**
Moord en doodslag op godsdienstige gronden; een
tentatieve typologie en enige reflecties
- 87 **drs F. van Gemert**
Noordafrikaanse en Turkse homomoordenaars; op
zoek naar een culturele verklaring
- 107 **dr G. Hekma**
Seriële moorden
- 125 **Summaries**

128	Literatuuroverzicht
128	Algemeen
129	Strafrecht en strafrechtspleging
131	Criminologie
135	Gevangeniswezen/tbs
138	Jeugdbescherming en -delinquentie
142	Politie
144	Slachtofferstudies
147	Preventie van criminaliteit
149	Boeken/rapporten
151	Mededelingen

Voorwoord

Moord is het ultieme delict in iedere beschaafde samenleving. Alleen in geval van (burger)oorlog, de doodstraf en euthanasie is sprake van meer of minder gelegitimeerd doden. Voor enkele groeperingen zou ook moedwillige abortus in deze rij thuishoren, voor andere kan in geen enkel geval sprake zijn van gerechtvaardigd handelen. Afgezien van deze gevallen zijn moord en doodslag niet voor discussie vatbaar. De eenstemmigheid in de afschuw over moord en doodslag ligt wellicht ten grondslag aan de populariteit van detectives, politieromans en dergelijke. Het is echter opvallend dat de theorievorming omtrent de realiteit van dit delict sterk achterblijft bij de populariteit van de fictie rond moord. De verklaring hiervoor zou kunnen liggen in de bijzonderheid van elk geval. Elke moord of doodslag staat op zichzelf. Juist de ernst van het delict lijkt zich meer te lenen voor een individualiserende benadering in de literatuur dan voor generaliserend wetenschappelijk onderzoek.

In deze aflevering van *Justitiële Verkenningen* wordt een poging gedaan de gegevens en theorievorming (in Nederland) samen te brengen onder de noemer 'motieven voor moord'. Deze invalshoek is op zichzelf enigszins problematisch, want, wat is een motief? De psychoanalyticus heeft andere overwegingen bij de bepaling daarvan dan de socioloog of de jurist. Toch is 'het motief' in het concrete opsporingswerk van de recherche een van de centrale te ontcijferen 'codes' van iedere zaak. De heftigheid van het delict maakt nieuwsgierig naar de motieven en kennis van het motief leidt maar al te vaak tot de opsporing van de dader.

Na het openingsartikel worden vier meer of minder spectaculaire categorieën van moord (of doodslag) onder de loep genomen. Hierbij is niet gestreefd naar volledigheid in motieven. Zo ontbreken bijvoorbeeld aparte artikelen over utilitaire moorden of liquidatiemoorden. P. van den Eshof en E.C.J. Weimar, beiden medewerkers van de Centrale Recherche Informatiedienst, analyseren in het openingsartikel cijfers en motieven van moord en doodslag. Sinds

1987 zijn er in Nederland jaarlijks circa vijftig gevallen van moord en doodslag meer te betreuren dan in de periode daarvoor (1988: 221; 1989: 226; 1983-1987: gemiddeld 170 gevallen). Zij komen tot de conclusie dat deze vrij dramatische stijging voor een belangrijk deel is toe te schrijven aan de toename van het aantal gevallen van euthanasie dat bij de politie wordt aangegeven. Internationaal gezien blijft het Nederlandse moord en doodslagcijfer laag.

De psychiater/jurist A.P. de Boer analyseerde de dossiers van 124 personen die hun/een partner om het leven brachten of daartoe een poging deden in de periode van 1950 tot 1980. In totaal waren er in die periode 350 veroordeelde gevallen van partnerdoding. Hij acht het gewilde en verontschuldigende motief van de 'crime passionnel' niet van toepassing op dit delict. Hij onderscheidt passionele motieven (41 gevallen) van utilitaire (18) of combinaties van beide (65). Na een beschrijving van vier gevallen komt hij tot het centrale begrip van de narcistische collusie, de botsing tussen twee identiteiten waarvan de een de ander probeert op te slokken.

J. Verrips (cultureel antropoloog) inventariseert en typeert gevallen van moord en doodslag die op enigerlei wijze christelijk zijn geïnspireerd. Hij onderscheidt gevallen die verbonden zijn met de 'duivel', en gevallen waarin sprake is van een offer. Binnen deze twee hoofdvormen zijn diverse subcategorieën te onderscheiden. Naar zijn mening is er geen sprake van dat met name het vermoorden van 'de duivel' met de secularisering zullen verdwijnen. Zolang er mensen zijn wier godsbegrip verbonden is met de duivel blijft de kans bestaan dat 'bepaalde door hun geloof gedesorïenteerde mensen slachtoffers maken'.

In het daaropvolgende artikel analyseert F. van Gemert (cultureel antropoloog), die onderzoek deed naar 'homomoorden', de achtergronden van een bepaalde groep daders. In de jaren tachtig werden in Amsterdam twintig klanten door jonge mannen vermoord. Bij een relatief groot aantal (zes) van de vijftien onderzochte gevallen is sprake van dader(s) van Noordafrikaanse of Turkse origine. Volgens de auteur is homoseksuele dienstverlening in de betrokken landen met minder taboes omringd dan in westerse landen. Voor de desbetreffende jongens vormt prostitutie een mogelijkheid om de volwassen wereld te betreden. In de geanalyseerde fatale gevallen speelden conflicten over de actieve rol,

erekwesties en de verhouding met de vader op de achtergrond.

Ten slotte bespreekt G. Hekma een in Nederland nagenoeg onbekend type moordenaar, de seriemoordenaar. Juist bij dit type moordenaar is het zeer moeilijk om te spreken van (ook maar enigszins invoelbare) motieven. Het gaat meestal om betrekkelijk jonge mannen (onbekende vrouwen zijn veelal slachtoffer), vaak uit gebroken gezinnen en met een tehuisverleden. Ze zijn zeer mobiel, en evenals hun slachtoffers, veelal zwervend. De seriemoorden gaan nogal eens gepaard met seks. De auteur bespreekt het geval van John Wayne Gacy die 33 jongens om het leven bracht. Velerlei verklaringen van dit grotendeels Amerikaanse verschijnsel zijn vanuit pedagogische, criminologische, psychologische en sociologische invalshoeken naar voren gebracht. De Amerikaanse geweldscultuur, mannetjesputterij, problemen met de opvoeding, geografische mobiliteit, individualisme, rassenhaat en de heldencultus spelen een gecombineerde rol. Maar zoals reeds eerder aangegeven vormt iedere moord, en dus ook iedere moordenaar uiteindelijk een geval op zichzelf.

Moord en doodslag in Nederland

**Nederlandse gegevens in internationaal
perspectief**

drs P. van den Eshof en drs E.C.J. Weimar*

Inleiding

Moord en doodslag vormen een belangrijke inspiratiebron voor schrijvers en journalisten. In de wetenschap lijkt het tegenovergestelde het geval: afgezien van een paar recente studies (De Boer 1990, Van Gemert 1990; zie elders in dit nummer) is er over dit onderwerp in Nederland de afgelopen veertig jaar betrekkelijk weinig gepubliceerd. Deze geringe belangstelling heeft tot gevolg dat er in Nederland niet veel bekend is over motieven en achtergronden, maar in het algemeen wordt aangenomen dat de meeste dodelijke conflicten van emotionele aard zijn en zich afspelen in de relationele sfeer.

Gegevens uit onverdachte bron doen vermoeden dat het aantal levensdelicten in Nederland stijgt. Volgens tellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zouden in 1988 221 en in 1989 226 moorden en doodslagen zijn gepleegd, hetgeen een trendbreuk zou betekenen met voorgaande jaren. In de periode 1983-1987 bedroeg het gemiddelde aantal doden jaarlijks nog 170. Deze gegevens roepen vragen op. Gaat het om een reële toename? Zo ja, waaraan kan deze ontwikkeling worden toegeschreven? En hoe verhouden de recente Nederlandse cijfers zich tot buitenlandse statistieken?

In het navolgende zullen wij de ontwikkeling van het aantal levensdelicten nader beschouwen. In verband hiermee worden de resultaten gepresenteerd van een door de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) verricht onderzoek naar de achtergronden van Nederlandse moordzaken. Tenslotte worden de Nederlandse gegevens vergeleken met wat er bekend is over andere landen.

* De auteurs zijn medewerkers van de sectie Misdadaanalyse bij de centrale Recherche Informatiedienst.

Het Nederlandse strafrecht kent een reeks artikelen die is bedoeld voor situaties waarin mensen om het leven zijn gekomen. Globaal kan men drie gevallen onderscheiden. Is er geen opzet in het spel, maar is de dood van het slachtoffer wél het gevolg van een verwijtbare handeling van de dader, dan kunnen we spreken van 'dood door schuld' (art. 307 Wetboek van Strafrecht (WvSr.)). Heeft de dader daarentegen het slachtoffer opzettelijk om het leven gebracht, dan kan men de handeling kwalificeren als een levensdelict. De bekendste voorbeelden zijn doodslag (art. 287 WvSr.) en moord (art. 289 WvSr.). Tenslotte is er de situatie waarin het overlijden van het slachtoffer samenhangt met een ander misdrijf en als strafverzwarende omstandigheid wordt beschouwd. Delicten die in dit verband kunnen worden genoemd zijn 'mishandeling' (art. 300-303 WvSr.) en 'diefstal met geweld' (art. 312 WvSr.). (Van Bemmelen, 1983)

Motieven

Meestal – zoals bij roofovervallen en conflicten in de emotionele sfeer – is het niet moeilijk om een motief te ontdekken. Hiermee is niet gezegd dat daarmee altijd een afdoende verklaring is gegeven: waarom immers eindigt die ene woordenwisseling wél en eindigen de meeste andere niet met de dood van een van de partijen?

Wanneer men het motief van een moord tracht vast te stellen is men veelal aangewezen op de verklaring van de dader. Een probleem kan zijn dat de dader niet in staat blijkt te zijn om te verwoorden wat hem precies heeft beziel. Soms ook is een gebeurtenis zo bizar dat men zich eenvoudigweg tevreden stelt met de conclusie dat de dader 'gestoord' is. De Duitse psychiaters Häfner en Böker (1982) verrichtten met behulp van dossiers een uitgebreid onderzoek onder 533 psychisch gestoorde geweldsdelinquenten. In 18,5% van de gevallen was het niet mogelijk om een motief voor de daad vast te stellen. Hoewel dit percentage laag is vergeleken met andere resultaten op dit gebied, stellen de onderzoekers dat het vermoedelijk nog te hoog is. Het probleem is namelijk dat in geval van zwaar gestoorde daders meestal nauwelijks moeite wordt gedaan om een motief te ontdekken. Daarnaast is de innerlijke wereld van sommige gestoorde daders niet toegan-

kelijk, waardoor het onmogelijk is om inzicht te krijgen in de beweegredenen.

Het ontbreken van een klaarblijkelijk motief kan voor de politie een groot probleem zijn tijdens een opsporingsonderzoek. Door het Amerikaanse Federal Bureau of Investigation (FBI) is een speciale techniek ontwikkeld met behulp waarvan de delictssituatie gedetailleerd kan worden ontleed. (FBI, 1985, Weimar e.a., 1990) Men probeert dan conclusies te trekken uit de aard van het delict en de omstandigheden waaronder het is gepleegd. Met behulp hiervan probeert men een zogenaamd daderprofiel op te stellen, waarmee een vastgelopen opsporingsonderzoek in een nieuwe richting kan worden gestuurd. De methode, 'offender profiling' genaamd, wordt hoofdzakelijk gebruikt bij moorden zonder duidelijk motief. In verband met deze techniek is door de FBI veel gepubliceerd over 'motiveless murder'. Een belangrijke conclusie die in deze publikaties steeds naar voren wordt gebracht luidt dat nadere analyse van moorden die in eerste instantie als 'motiveless' worden gekwalificeerd, meestal wel degelijk motief aan het licht kan brengen. Toch zijn er gevallen waarin een duidelijk motief ontbreekt. Een met name in de Verenigde Staten voorkomend fenomeen is de typische situatie waarin een overspannen man in het wilde weg voorbijgangers neerschiet ('massmurder'). Hoewel er ongetwijfeld verklaringen zijn voor het gedrag van zo'n dader, komt het vermoedelijk door de willekeurigheid en de afwezigheid van enigerlei vorm van materieel gewin, dat we geneigd zijn deze gevallen als 'zonder motief' te kwalificeren.

Het motief van een moord of doodslag valt niet altijd in een paar woorden samen te vatten. Neem het geval van de man die zijn dochter wurgde omdat zij van plan was om te gaan samen wonen met haar vriend. Een huiselijk conflict? Een uit de hand gelopen woordenwisseling? Nadere informatie over de achtergrond van deze zaak wijst uit dat de ruzie samenhangt met het islamitische geloof van de vader, terwijl de dochter was opgegroeid in Nederland en gevormd door de westerse cultuur. Het kort en bondig kwalificeren van een motief betekent vaak een versluiering van de wezenlijke drijfveren die aan een drama ten grondslag liggen. Wanneer men zich in de bijzonderheden van een zaak verdiept kunnen er beweegredenen naar voren komen die in eerste instantie onzichtbaar blijven. Soms stuit men dan op

een motief dat niet slechts opgaat voor het onderhavige geval, maar dat ook karakteristiek blijkt te zijn voor soortgelijke zaken. Een voorbeeld levert het onderzoek van Van Gemert (1990, zie ook zijn bijdrage in dit tijdschrift). Hij analyseerde met behulp van dossieronderzoek een reeks moorden gepleegd op homoseksuelen. Op het eerste gezicht lijkt het motief in dit soort gevallen voort te komen uit roofzucht. Wanneer men nadere informatie in de beschouwing betreft, wordt een geheel ander licht op de zaak geworpen. Specifieke emotionele drijfveren die samenhangen met het zelfbeeld van de prostitué en zijn definiëring van de situatie blijken dan van essentiële betekenis te zijn.

Ondanks dit probleem is het gebruikelijk om motieven in te delen in eenvoudige categorieën. Een gebruikelijke onderscheiding is die tussen materiële en emotionele motieven. Bij de eerste groep kan men denken aan zowel dodingen die voortkomen uit roof of een ander vermogensmisdrijf, als aan het doelgericht elimineren van bepaalde personen. Emotionele motieven omvatten wraak, jaloezie, de crime passionnel, huiselijke conflicten, uit de hand gelopen woordenwisselingen en andere ruzies. Het onderscheid is minder zuiver dan het op het eerste gezicht lijkt. Bij berovingen en overvallen gaat het typisch om situaties waarin daders in paniek zijn geraakt door onverwachte gebeurtenissen en hun dreigementen hebben omgezet in daden. Men zou kunnen verdedigen dat het hier een puur emotionele aangelegenheid betreft.

Ten behoeve van statistische doeleinden zal men vaak gedwongen zijn om te volstaan met categorisering. Het is niet mogelijk om elke zaak aan een diepgravende analyse te onderwerpen. Toch is het vaak wél mogelijk om per geval achtergrondfactoren vast te stellen. Voordeel hiervan is dat het motief in een ruimere context kan worden beschouwd. Te denken valt aan (demografische) kenmerken van zowel dader als slachtoffer, de aard van de relatie tussen beiden en de eventuele samenhang met andere misdrijven. Een voorbeeld vormt het onderzoek van de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) naar de achtergrond van dodelijke schietpartijen. In gevallen waar het ging om relatieproblemen of een familieconflict, bleken niet alleen de meeste daders maar ook veel slachtoffers (39%) een criminele achtergrond te hebben.

In Nederland wordt door het CBS niet bijgehouden welke motieven er aan levensdelicten ten grondslag liggen. Evenmin is er – zoals gezegd – veel wetenschappelijk onderzoek verricht op grond waarvan hierover duidelijkheid zou kunnen worden verschaft. In de navolgende paragrafen worden enige motieven belicht waarover (veel) is gepubliceerd of waarover met betrekking tot de Nederlandse situatie nadere gegevens bekend zijn.

Levensdelicten in samenhang met roof

Indien er tijdens het plegen van een beroving of overval mensen worden gedood hangt het af van de toedracht welk delict ten laste wordt gelegd. Soms zal de dood van het slachtoffer worden opgevat als een strafverzwarende omstandigheid (artt. 312 en 317 WvSr.), in andere gevallen is duidelijk dat kan worden gesproken van het opzettelijk doden en zal de gebeurtenis als doodslag worden geïnterpreteerd. In de periode 1980-1989 werden 80 mensen gedood bij een roofoverval. Er valt een stijgende trend te bespeuren die wellicht verband houdt met de toename van het aantal overvallen. Over de eerste helft van de jaren tachtig werden jaarlijks gemiddeld zes mensen gedood, in de tweede helft betrof het jaarlijks gemiddeld tien personen. (Van den Eshof en Van der Heijden, 1990)

Levensdelicten in samenhang met een seksueel misdrijf

Het komt bij zedenmisdrijven incidenteel voor dat het slachtoffer om het leven wordt gebracht. In Nederland betreft het jaarlijks een paar gevallen. Afgaande op verklaringen van daders lijkt de belangrijkste beweegreden veelal dat men wil voorkomen dat het slachtoffer de politie inschakelt. Het is echter lang niet altijd duidelijk in welke mate ook andere (onbewuste) drijfveren bij de dader aanwezig zijn geweest. In verband hiermee is van belang om te achterhalen wat de dader heeft bewogen om het seksuele misdrijf te plegen. Door de Amerikanen Prentky, Cohen en Seghorn (1985) van het Massachusetts Treatment Center is een classificatieschema ontwikkeld aan de hand waarvan plegers van een aanranding c.q. verkrachting kunnen worden ingedeeld in verschillende typen. In deze typologie

worden twee soorten verkrachters genoemd die in staat kunnen worden geacht om een slachtoffer te doden. Beide gevallen worden gekenmerkt door overmatig gebruik van geweld.

De 'displaced anger case' betreft daders bij wie het seksuele gedrag een uitdrukking is van een gevoel van haat. De haat wordt gericht op een willekeurige vrouw die als substituut fungeert voor een persoon uit de omgeving van de dader. De agressie blijft soms beperkt tot buitensporig verbaal geweld maar kan, afhankelijk van de omstandigheden, ook eindigen met het om het leven brengen van het slachtoffer. Daarnaast beschrijven Prentky en Knight 'the sadistic case' waarbij sprake is van seksualisering van agressie. De aanrander/verkrachter beleeft plezier aan het uiten van gewelddadige gevoelens en de agressie is gericht op 'seksuele' delen van het lichaam. Een dergelijk zedendelict eindigt soms met de dood van het slachtoffer. (Ressler en Burgess, 1986) In tegenstelling tot het hierna te bespreken geval van de lustmoordenaar, wordt de dader niet (primair) gemotiveerd door een bepaalde drang om te doden. Afgezien van dit aspect vloeit de omschrijving van 'de sadistische verkrachter' over in die van de lustmoordenaar.

De lustmoordenaar

In de literatuur worden verschillende definities gegeven van de lustmoordenaar. (Hazelwood en Douglas, 1980; Burgess, Hartman e.a 1986). Het essentiële en gemeenschappelijke kenmerk van al deze formuleringen is het motief: de lustmoordenaar scheidt er behagen in om mensen te doden. Sommige daders raken opgewonden van de daad zelf en zijn geobsedeerd door het aanschouwen van de doodstrijd van het slachtoffer. Anderen worden gedreven door het uitoefenen van volledige macht over het leven van een hulpeloos slachtoffer. Het martelen van het slachtoffer is niet uitzonderlijk. Voorzover seksuele gevoelens bij de dader meespelen, zijn deze nauw verweven met het primaire doel van de dader: het vermoorden van het slachtoffer. In een enkel geval is de aanwezigheid van een seksueel motief zonneklaar: het slachtoffer is voor (of na) haar dood verkracht. Soms manifesteert het seksuele aspect zich minder nadrukkelijk: het lichaam is in een bepaalde stand (bijvoorbeeld benen wijd uit elkaar) naakt

geëxposeerd of in de holtes van het lichaam zijn voorwerpen achtergelaten. Veelal lijken seksuele motieven echter afwezig.

Karakteristiek voor de meeste lustmoorden zijn de vele bizarre en rituele kenmerken. Het komt voor dat met messen tekens zijn gekerfd in het dode lichaam of dat lichaamsdelen zijn verwijderd. Opvallend is ook dat veel daders 'een trofee' in de vorm van een persoonlijk voorwerp van de dode achterhouden. De functie hiervan zou zijn dat het de dader in staat stelt om later herinneringen aan de moord te kunnen oproepen, teneinde het geval opnieuw te kunnen beleven. DeRiver (1958) wijst voorts op het vóór-komen van verschijnselen als kannibalisme, vampirisme en necrofilie. Lustmoorden komen in Nederland vrijwel niet voor. De afgelopen jaren heeft zich één duidelijk geval voorgedaan, waarbij onder andere sprake was van necrofilie, gekerfde tekens in het dode lichaam en het exposeren van het slachtoffer.

Psychotische motieven

De aanwezigheid van een psychische stoornis bij een dader kan ertoe leiden dat er, ten onrechte, geen nadere vragen worden gesteld omtrent diens beweegredenen. Bij psychisch gestoorde daders komt men evenwel een breed scala van zowel emotionele als rationele motieven tegen. Het komt ook voor dat een dader wordt gemotiveerd door specifieke psychotische kenmerken die verband houden met waandenkbeelden of hallucinaties. Holmes en DeBurger (1988) bespreken bijvoorbeeld naar aanleiding van hun onderzoek onder 'seriemoordenaars' het zogenaamde 'Visionary Motive Type'. Deze daders worden gedreven door de overtuiging dat men stemmen hoort, met goden communiceert, of boodschappen krijgt van vreemde planeten.

De criminele afrekening

De laatste jaren wordt in de (boulevard)pers in toenemende mate aandacht geschonken aan zogenaamde 'criminele afrekeningen'. De (Nederlandse) politie gebruikt wel de term 'criminele liquidatie': het in verband met gepleegde misdrijven of kennis omtrent die misdrijven doelbewust doden van een persoon die – evenals de opdrachtgever – deel uitmaakt van het criminele milieu. Deze omschrijving

houdt in dat vrijwel altijd sprake zal zijn van 'moord met voorbedachte rade'. Door medewerkers van de CRI werd in 1989 een analyse uitgevoerd op 160 dossiers van dodelijke schietpartijen uit de periode 1985-1987, waarbij de vraag centraal stond welk deel van de schietpartijen zich in het criminele milieu had afgespeeld en in welke mate in Nederland liquidatiemoorden voorkomen (CRI 1988, Van den Eshof & Bergsma 1989). In bijna 17% van de gevallen zou het gaan om een liquidatie. In absolute cijfers bleek het aantal in de periode 1985-1987 te zijn gestegen. Ook relatief gezien was er sprake van een toename. In 1985 waren er vijf doden (13%), in 1986 waren het er zeven (15%), terwijl er in 1987 tien geliquideerde slachtoffers (22%) waren. Statistisch beschouwd zijn de verschillen echter te klein om er conclusies aan te verbinden.

Afgezien van het motief werd in het onderzoek gekeken naar de mogelijke samenhang met andere gepleegde misdrijven. Bijna 42% van alle dodelijke schietpartijen zou samenhangen met andere strafbare feiten (verdovende middelen 61%, geweldsmisdrijven 16%, vermogenscriminaliteit 18%). Het aantal moordzaken dat in relatie kon worden gebracht met andere misdrijven bleek in het tijdvak 1985-1987 sterk te zijn toegenomen. De percentages bedroegen respectievelijk: 24% in 1985, 40% in 1986 en 60% in 1987. Voorts kwam in deze analyse naar voren dat het ophelderingspercentage sterk samenhangt met het motief: liquidaties worden meestal niet opgehelderd (20%). Dit is een opvallend gegeven, omdat in onopgehelderde zaken een motief niet eenvoudig is vast te stellen. Dit roept de vraag op in welk stadium het motief wordt benoemd. Duidelijk is dat dit bij niet opgeloste misdrijven geschiedt aan de hand van de delictsituatie. Het is niet denkbeeldig dat naarmate er meer over liquidaties wordt gesproken – en dat is de laatste jaren zeker het geval – concrete moordzaken eerder als zodanig zullen worden herkend, waardoor in de loop der tijd sprake lijkt te zijn van een toename. Het is betrekkelijk arbitrair om gevallen waarin sprake zou zijn van 'wraak' of van 'een ruzie om geld' te onderscheiden van liquidaties.

Tabel 1: Aantal voltooide levensdelicten in Nederland 1983-1989

	CBS politie- statistiek	CBS doodsoorzaken- statistiek	CRI statistiek schietpartijen
1983	185	135	
1984	172	137	
1985	151	126	47
1986	174	151	68
1987	169*	136	54
1988	221*	131	60
1989	226*	144**	69

* Gecorrigeerd door het CBS

** Voorlopig cijfer

Het aantal levensdelicten volgens het CBS

In de inleiding werd melding gemaakt van een toename van het aantal geregistreerde levensdelicten. Voor de afdeling Statistische Informatievoorziening en Beleidsanalyse (SIBa) van het Ministerie van Justitie was dit reden om de gegevens nader te analyseren. Door deze instantie werd de vraag opgeworpen of de verschillen verband houden met de wijze waarop het CBS levensdelicten categoriseert. Het CBS hanteert voor alle voltooide levensdelicten (artt. 287 t/m 299 WvSr.) één categorie. Dit heeft tot gevolg dat onder andere abortus (artt. 295-296 WvSr.), euthanasie (art. 293 WvSr.), moord (art. 289 WvSr.) en doodslag (artt. 287-288 WvSr.) worden samengevoegd tot een enkele rubriek. Gegeven nu de discussie over euthanasie de laatste jaren, zou het wel eens zo kunnen zijn dat als gevolg hiervan de aangiftebereidheid in dezelfde periode is toegenomen. Deze hypothese kon voor enkele grote steden niet worden bevestigd. Wel bracht de analyse aan het licht dat de cijfers die door de politiekorpsen waren verstrekt in een paar gevallen onjuist waren en moesten worden gecorrigeerd. (Egberts, Leenders e.a., 1990)

Rekening houdend met het laatste wordt in tabel 1 een overzicht gepresenteerd van het jaarlijkse aantal geregistreerde levensdelicten sinds 1983. Voór 1983 werden in Nederland door het CBS de voltooide en onvoltooide levensdelicten bij elkaar opgeteld, waardoor geen indruk werd verkregen omtrent het aantal dodelijke slachtoffers. De rubricering maakt het niet mogelijk om moord en doodslag te scheiden, hetgeen overigens ook niet zinvol zou zijn. De

werkwijze van het CBS houdt in dat het (zwaarste) delict wordt geturfd dat in eerste instantie door de politie toepasselijk werd geacht, ongeacht welk delict in een later stadium bewezen wordt verklaard.

Naast de politiestatistiek zijn in tabel I de resultaten van de zogenaamde doodsoorzakenstatistiek van het CBS vermeld. Ook is aangegeven hoeveel mensen volgens de CRI (Centrale Recherche Informatiedienst) jaarlijks door een vuurwapen zijn gedood. De doodsoorzakenstatistiek wordt bijgehouden aan de hand van verklaringen van artsen en heeft uitsluitend betrekking op Nederlandse ingezetenen. Mensen die gedurende hun overlijden in ons land op vakantie waren of illegaal in Nederland verbleven worden niet meegeteld. Van deze statistiek zijn alle doodsoorzaken meegeteld die binnen de rubriek moord/mutilatie vallen. In de vuurwapenstatistiek van de CRI wordt onder meer geturfd hoeveel mensen door vuurwapens om het leven komen. De gegevens zijn afkomstig van politiekorpsen. Bij deze statistiek zijn de jaren 1983 en 1984 buiten beschouwing gebleven, omdat er toen geen betrouwbare registratie was.

In de politiestatistiek staan tegenover 169 voltooid levensdelicten in 1987, 221 soortgelijke feiten in 1988. Een toename van ruim 30%. Het is merkwaardig dat deze stijging zich niet voordoet in de beide andere statistieken. De statistiek van schietpartijen vertoont enige schommelingen, maar van een duidelijke ontwikkeling is geen sprake. De doodsoorzakenstatistiek geeft evenmin een plotselinge stijging te zien.

De verschillen die hiermee aan het licht komen laten verschillende interpretaties toe. Hiervoor is al gewezen op de mogelijkheid dat langzamerhand meer gevallen van euthanasie worden gemeld. Deze eventuele stijging komt wel tot uitdrukking in de politiestatistiek, maar mogelijk niet in de rubriek moord/mutilatie van de doodsoorzakenstatistiek.¹ Een andere verklaring zou kunnen zijn dat het verschil wordt veroorzaakt door een toegenomen aantal slachtoffers onder niet-ingezetenen. Het laatste zou kunnen betekenen dat sinds 1988 veel illegaal verblijvende buitenlanders om het leven zijn gebracht. Tenslotte is ook een mogelijkheid dat er fouten zijn gemaakt bij de registratie. In de slotparagraaf zullen wij op dit probleem terugkomen. Eerst zullen wij overgaan tot de bespreking van de door ons uitgevoerde analyse van geregistreerde moordzaken.

Analyse van in 1989 in Nederland gepleegde levensdelicten

Methode van onderzoek

Uitgangspunt voor onze analyse vormde een uitdraai van het CBS waarmee kon worden vastgesteld hoeveel levensdelicten elk politiekorps over het jaar 1989 had aangemeld. Nadere informatie over de bijbehorende zaken werd in eerste instantie gezocht in de dagbladen en de berichten van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP). Indien bij het CBS meer zaken waren gemeld dan door ons konden worden teruggevonden, werd met het korps hierover contact opgenomen. Hierdoor werd het bovendien mogelijk om euthanasiegevallen te scheiden van andere levensdelicten. Om een goede indruk te kunnen krijgen over de achtergronden van een zaak kon uiteraard meestal niet worden volstaan met een eerste bericht waarin slechts melding werd gemaakt van een aangetroffen lijk. De meeste informatie werd geput uit rechtbankverslagen. Wanneer deze gegevens niet voorhanden of onduidelijk waren, werd de recherche benaderd die de zaak had behandeld. Indien nodig werd het proces-verbaal opgevraagd.

Na bestudering van een zaak werd getracht om met behulp van een stroomdiagram (zie figuur 1) een reeks vragen te beantwoorden. Eerst werd nagegaan of een zaak zich had afgespeeld in de familie- en relatiesfeer. Indien deze vraag positief kon worden beantwoord werd vervolgens geprobeerd om het conflict te specificeren. Hierbij werd onderscheid gemaakt tussen:

- *relatieconflict*: een ruzie tussen echtgenoten, samenwonenden of geliefden die ten tijde van het misdrijf een relatie onderhielden;
- *afwikkeling verbroken relatie* : een ruzie die het gevolg is van een echtscheiding of andere verbroken relatie;
- *doden van rivaal in liefde* : een conflict tussen twee rivalen over een liefdesrelatie waarbij de een de ander heeft gedood;
- *euthanasie*: is toepasselijk indien volgens een eerste inschatting van de politie van euthanasie juridisch gezien geen sprake is, maar de dader dit wel als beweegreden opgeeft;
- *kinderdoding*: alle gevallen waarbij kinderen door hun (stief)ouders om het leven zijn gebracht;

– *overige familieconflicten* : alle familieconflicten die niet anders ingedeeld konden worden.

Alleen indien het *geen* conflict in de familie- en relatiesfeer betrof, werd doorgegaan naar de volgende categorie. Hier luidde de vraag of de moord zich had afgespeeld in het criminele milieu ('criminele sfeer'). Wanneer dit inderdaad het geval was werd uitgemerkt of het ging om een zogenaamde 'liquidatiemoord' (zie hiervoor) of om een ander (crimineel) conflict.

Op soortgelijke wijze werden – voorzover nodig – de overige categorieën doorgenomen. De categorie 'prostitutiesfeer' werd alleen toepasselijk geacht als de doding samenhang met de rol van het slachtoffer als prostitué(e) of prostituant. Bij het laatste is – naar aanleiding van de publikaties van Van Gemert – met name gelet op homofiele klanten die om het leven zijn gebracht door een prostitué. Bij de 'samenhang met een ander misdrijf' ging het uitsluitend om misdrijven die min of meer gelijktijdig met de moord plaatsvonden. In dit verband valt te denken aan overvallen, berovingen, inbraken en verkrachtingen. Bij de categorie 'ruzie' zijn de burenruzies en caféruzies afgesplitst van de overige conflicten. Tot slot werd bij 'overige zaken' onderscheid gemaakt tussen het 'psychotisch motief', het 'lustmotief' en de situatie waarin een overspannen dader een willekeurig slachtoffer om het leven heeft gebracht. Het stroomdiagram eindigt met een restcategorie voor onduidelijke gevallen.

Naast deze vragen over de achtergrond van de zaak, werd ook gekeken naar de aard van de eventuele relatie tussen dader en slachtoffer. Tevens werden kenmerken van het slachtoffer als sekse, leeftijd en land van herkomst geïnventariseerd.

Resultaten

Bij het verzamelen van de gegevens kwam naar voren dat van de 226 voltooide levensdelicten die door het CBS werden geregistreerd, er tenminste 31 gevallen niet in deze categorie thuis horen. Het betrof zaken waarin geen sprake was van een dodelijk slachtoffer of waar in het proces-verbaal als zwaarste kwalificatie 'dood door schuld' stond vermeld. Tevens werd ontdekt dat er zeven zaken dubbel waren geteld. Daarnaast werd duidelijk dat het tenminste 31 maal

Tabel 2: Modus operandi met betrekking tot in 1989 gepleegde levensdelicten

Steekwapen	66	(38%)
Vuurwapen	55	(32%)
Verstikking	24	(14%)
Slaan met voorwerp	16	(9%)
Andere middelen	11	(6%)
Totaal	172	

Tabel 3: Relatie tussen dader en slachtoffer met betrekking tot in 1989 gepleegde levensdelicten

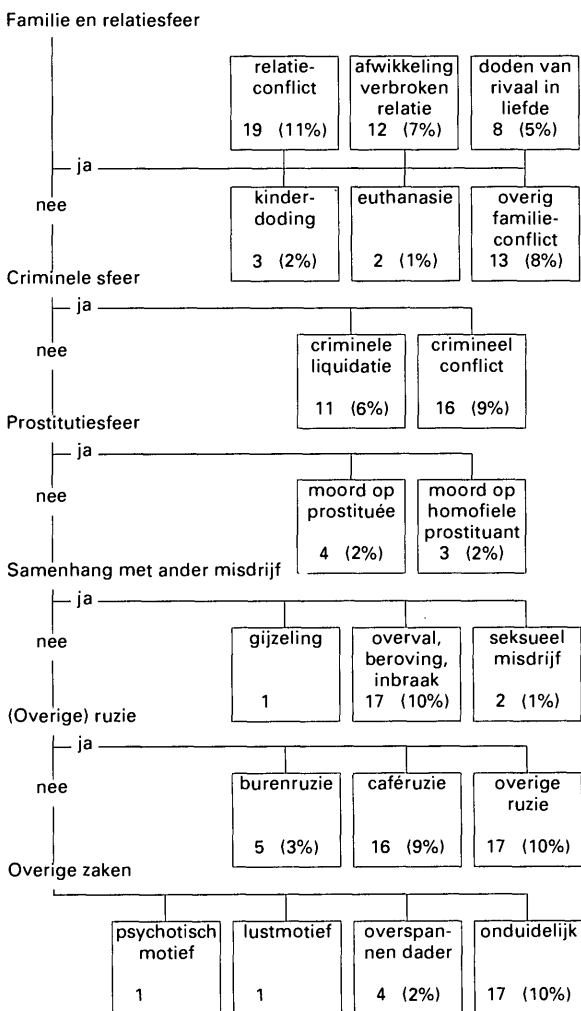
(Schoon)familie	24	(14%)
(Ex)partners	17	(10%)
(Ex)geliefden	9	(5%)
Rivalen	8	(5%)
Kennissen/vrienden	26	(15%)
Buren	6	(4%)
Criminele relatie	27	(16%)
Geén relatie	27	(16%)
Onduidelijk	28	(16%)
Totaal	172	

ging om euthanasie (art. 293 WvSr.). Van 14 andere zaken kon niet worden getraceerd welk concreet feit aan de registratie ten grondslag had gelegen. Vermoedelijk gaat ook hier om euthanasiegevallen. Tenslotte is opmerkelijk is dat in de pers – op grond van berichten van de politie – melding werd gemaakt van 29 moorden die niet bekend waren bij het CBS. Onze inspanningen leidde uiteindelijk tot de conclusie dat er in 1989 in Nederland – afgezien van euthanasie – 172 mensen opzettelijk om het leven zijn gebracht (119 mannen en 51 vrouwen). Hiervan is 80% opgehelderd. Tabel 2 geeft een overzicht van de modus operandi. De meeste slachtoffers werden gedood door steekwapens (38%) en vuurwapens (32%).

Meer dan een vijfde van alle moord en doodslagen werd gepleegd in Amsterdam. In tenminste 68% van de 172 gevallen blijkt er een relatie te bestaan tussen dader en slachtoffer. Vermoedelijk is dit percentage nog hoger, maar niet altijd was het mogelijk om dit vast te stellen (tabel 3).

De verdere resultaten van ons onderzoek zijn samengevat in figuur 1. Van 57 zaken (33%) kon worden vastgesteld dat zij verband hielden met de familie- en relatiesfeer. De motieven lopen uiteen,

Figuur 1: Achtergrond van in Nederland in 1989 gepleegde moorden en doodslagen (172 zaken)

maar duidelijk is dat het vaak gaat om extreme en onthutsende omstandigheden. Problemen als incest, mishandeling, verkrachting binnen een relatie, prostitutie, alcoholisme en drugsgebruik vormen beslist geen uitzondering. Vermeldenswaard is dat in tenminste vijf gevallen het motief mede lijkt ingegeven door culturele factoren als bloedwraak, redden van de familie-eer en conflicten over het uithuwelijken van een dochter. Het is moeilijk om uit te maken in welke gevallen er sprake zou zijn geweest van een moord uit hartstocht (crime passionnel), maar jaloezie tussen geliefden is een belangrijk motief. Het doden van een rivaal in de liefde kwam acht maal voor. Perikelen rond de afwikkeling van een scheiding of andere verbroken relatie² gaan vaak over de toewijzing en bezoeksregeling van de kinderen. De drie gevallen van kinderdoding zijn (eveneens) geheel verschillend. Eenmaal bracht een moeder haar kind om het leven, omdat zij het kind de ellende van het leven wilde besparen, een ander kind werd – zonder directe aanleiding – door zijn stiefvader op bed gewurgd voor het slapengaan. Voor de twee 'euthanasie'-gevallen geldt dat ernstig betwijfeld moet worden of het zieke slachtoffer in het voornemen was gekend.

Tenminste 27 moorden (16%) hebben zich afgespeeld in de criminele sfeer. De meeste doden vielen in Amsterdam en omgeving (zeven liquidaties en zeven andere criminele conflicten). 'Criminele conflicten' gingen meestal over handel in verdovende middelen. Een fenomeen dat de laatste jaren in Nederland ook regelmatig voorkomt is de zogenaamde 'ripdeal'. Dit is een – door een van de partijen in scene gezette – drugstransactie waarbij op het moment van de overdracht een beroving van de tegenpartij plaatsvindt. Het zal geen verbazing wekken dat hierbij regelmatig doden vallen. Overigens is ook een aantal liquidatiemoorden terug te voeren op eerdere 'ripdeals'.

In de prostitutiesfeer zijn in 1989 zeven mensen om het leven gekomen. De vier prostituées betroffen twee vrouwen die hun klanten oppikten op straat en twee vrouwen die in een besloten club werkten. Twee gevallen kenmerkten zich door een uitbarsting van geweld ('overkill'). In slechts één geval is iets bekend over het motief: een hoge rekening vooraf en kleinere opmerkingen leidden ertoe dat bij de klant

de stoppen doorsloegen. Verder werden drie homofiele mannen omgebracht door een prostitué.

Totaal 17 mensen (10%) werden gedood in verband met een vermogensmisdrijf. Opvallend is dat de gemiddelde leeftijd van de slachtoffers vrij hoog is (62 jaar). Afgezien van een paar slachtoffers die een inbreker hadden betrapt, is het merendeel om het leven gekomen bij een overval of beroving. Het aantal doden bij met name berovingen is in feite hoger, maar soms is er geen opzet in het spel en wordt er geen moord of doodslag tenlaste gelegd. In 1989 bijvoorbeeld zijn enkele mensen overleden ten gevolge van een val. Om dezelfde reden zijn wij van mening dat de kwalificatie moord/doodslag in sommige van de door ons geanalyseerde zaken eigenlijk niet van toepassing is. Een paar maal werden sporen gevonden van een seksueel misdrijf. Eén zaak werd opgelost. De dader zou de vrouw hebben gedood om opsporing te voorkomen. Eén persoon kwam om het leven tijdens een gijzeling.

Bij de categorie '(overige) ruzie' gaat het om uiteenlopende gebeurtenissen. De burenruzies gingen altijd over overlast en de cafêruzies waren meestal vechtpartijen na overmatig alcoholgebruik. De overige ruzies betroffen vooral (jarenlange) vetes en uit de hand gelopen woordenwisselingen.

Tenslotte resteren een paar bijzondere gevallen. Eén dader werd tot zijn daad gedreven door een psychotisch motief. Het 'lustmotief' heeft betrekking op een dader die 'eens wilde ervaren hoe het is' om iemand te vermoorden. De man verklaarde geïnspireerd te zijn door films. Onduidelijk is of we hier te maken hebben met een lustmoord. De verklaring van de man doet wel sterk denken aan wat er bekend is over de eerste ervaringen van lustmoordenaars. Vier willekeurige mensen kwamen om het leven door een overspannen dader die op hen zijn frustraties trachtte af te reageren. Het betrof hier onder andere drie vrouwen die door dezelfde dader werden doodgestoken in een Rotterdams metrostation. Wat overblijft zijn zestien onduidelijke zaken die niet zijn opgelost of waarvan de preciese toedracht niet door ons kon worden vastgesteld.

Internationaal vergelijkend onderzoek

Wanneer men gegevens over criminaliteit van verschillende landen naast elkaar legt, bestaat het gevaar dat men 'appels met peren' vergelijkt. Juridische definities variëren van land tot land en hetzelfde geldt voor de aangiftebereidheid die van grote invloed kan zijn op het aantal geregistreerde feiten. Voorts kan zowel de systematiek die aan de staten ten grondslag ligt, als de mate waarin de overzichten consequent worden bijgehouden, verschillend zijn. Juist als het gaat om levensdelicten is men nogal eens geneigd om deze problemen over het hoofd te zien (zie bijvoorbeeld Deane, 1987; Lunden, 1987). Gegevens over dit type delict lijken op het eerste gezicht zonneklaar. Om echter een zinvolle vergelijking te kunnen maken moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan.

- Er moet rekening worden gehouden met het onderscheid tussen moord en doodslag. Het begrip 'moord' kan ook in een ruime betekenis worden gebruikt en het is niet altijd duidelijk welke definitie in criminaliteitsstatistieken wordt gehanteerd. Hiervoor is opgemerkt dat het in Nederlandse praktijk niet meevalt om het verschil tussen moord en doodslag zuiver te hanteren. Internationaal gezien komt het voor dat deze delicten gescheiden in de statistieken worden opgenomen.
- Er moet op worden toegezien dat uitsluitend aantallen voltooide levensdelicten met elkaar worden vergeleken. In sommige landen worden ook onvoltooide levensdelicten (pogingen) in de statistieken meegeteld.
- Er dient te worden nagegaan in hoeverre bijzondere vormen van levensbeëindiging, zoals abortus en euthanasie in de statistieken worden meegeteld. Voorts kan worden gewezen op het verschijnsel 'kinderdoding' dat in sommige rechtstelsels als een afzonderlijk delict wordt beschouwd.
- Aangezien het niet zinvol is om absolute aantallen met elkaar te vergelijken geven veel onderzoekers de voorkeur aan relatieve cijfers. Meestal hanteert men het gemiddelde aantal 'moorden' per 100.000 inwoners. Het aantal levensdelicten in een samenleving hangt echter samen met demografische factoren als sekse en leeftijd. Omdat de samenstelling van de bevolking van land tot land verschilt, verdient het aanbeveling om in vergelijkend onderzoek

Tabel 4: Gemiddeld aantal voltooide levensdelicten per 100.000 inwoners voor enige landen (bron: Interpol)

Land:	Jaartal:										
	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	
V.S.	10,0	9,8	9,1	8,3	7,9	7,9	8,6	8,3	8,4	8,7	
Canada	2,6	2,8	2,7	2,8	2,7	2,8	2,2	2,5	2,2	.	
Italië	.	1,4	2,5	2,1	.	1,6	1,5	1,9	2,2	.	
West-Duitsland	1,4	1,5	1,6	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3	1,3	
Frankrijk	2,3	.	
Engeland/Wales	1,3	1,1	1,2	1,1	.	1,2	1,3	1,4	1,2	1,3	
Zweden	1,6	1,8	.	1,5	1,4	1,5	1,7	1,6	1,7	1,7	
Denemarken	1,4	1,3	1,3	1,4	1,2	1,5	1,3	1,2	1,3	.	
Finland	2,4	2,3	2,2	2,4	2,3	.	.	2,4	2,4	.	
België	1,4	1,1	1,8	1,3	
Nederland	.	.	.	1,3	1,2	1,0	1,2	1,1	1,5	1,5	

* Cijfer voldoet niet aan onze definitie
 . Gegevens zijn onbekend

Tabel 5: Aantallen meervoudige moordenaars in de Verenigde Staten periode 1977-1989 (bron: FBI)

Type moordenaar	Aantal moorden waarvoor veroordeeld	Aantal moorden waarvan verdacht	Aantal pogingen
'Mass murder' (n = 112)	657	45	217
'Spree murder' (n = 50)	306	16	112
'Serial murder' (n = 169)	935	834	125
Totaal (n = 331)	1898	895	454

rekening te houden met de samenstelling van de bevolking naar sekse en leeftijdsklasse.

Het probleem voor de onderzoeker is dat hij veelal is aangewezen op internationale statistieken. Dergelijke overzichten worden meestal samengesteld aan de hand van door overheidsinstellingen gerapporteerde gegevens. Kalish (1988) heeft de statistieken van Interpol, de Verenigde Naties (VN) en de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) met elkaar vergeleken. Hij heeft daarbij rekening gehouden met verschillende definities en zelfs hier en daar in verband met grove fouten de aantallen gecorrigeerd. Zijn conclusie is teleurstellend. Het blijkt zelden voor te komen dat de aantallen die voor een bepaald land door de drie bronnen (Interpol, VN en WHO) worden genoemd, precies met elkaar overeenkomen. De cijfers die door Interpol en de Verenigde Naties worden gepresenteerd hebben betrekking op

voltooide en pogingen tot moord ('attempted and unattempted intentional homicide'). In een aantal gevallen kon Kalish vaststellen dat landen ofwel de definitie van de internationale instelling verkeerd hadden geïnterpreteerd, danwel niet in staat waren om de gevraagde gegevens conform de definitie te leveren. Zo maakt de werkwijze die in de Verenigde Staten wordt gevolgd het onmogelijk om het aantal pogingen tot moord te rapporteren. Onvoltooide levensdelicten worden in dat land opgeteld bij de overige geweldsdelicten.

Het zal duidelijk zijn dat analyses van onderzoekers die deze bronnen zonder nadere overweging gebruiken, de mist ingaan. Een curieus voorbeeld vormt het onderzoek van Deane (1987). Hij heeft kritiek op de ratio die door Interpol en de VN wordt gehanteerd en die is gebaseerd op het aantal moorden per 100.000 inwoners. Om die reden voert Deane een nieuwe analyse uit waarbij hij rekening houdt met de samenstelling van de bevolking naar sekse en leeftijd.

Het resultaat van zijn rekensom is dat de verschillen tussen de Verenigde Staten en de Europese landen kleiner zijn dan wanneer met genoemde demografische factoren geen rekening wordt gehouden. Hoewel deze conclusie vermoedelijk juist is en de rekenmethode van Deane navolging verdient, is zijn analyse gebaseerd op verkeerde gegevens. Met betrekking tot bijvoorbeeld Nederland wordt uitgegaan van het aantal levensdelicten inclusief pogingen, terwijl voor de Verenigde Staten het aantal voltooide delicten als uitgangspunt wordt genomen. Dit leidt tot Deane's opzienbarende, maar onjuiste, conclusie dat het gemiddelde aantal moorden in Nederland (per 100.000 inwoners) veel hoger is dan in de Verenigde Staten.

In de meeste Europese landen bedraagt het aantal levensdelicten tussen één en twee per 100.000 inwoners (tabel 4). Er zijn een paar landen die iets boven het getal twee uitsteken (Italië en Finland). Het Italiaanse cijfer is nogal aan schommelingen onderhevig. Het Finse getal ligt structureel boven de twee. De verschillen in Europa zijn in het algemeen zo klein dat het – in verband met de zojuist besproken problemen – niet zinvol is om hier nader op in te gaan. Vergeleken met Europa en Canada is de moordratio (het aantal moorden per 100.000 inwoners) in de Verenigde Staten uitzonderlijk hoog. Om de Nederlandse situatie te kunnen vergelijken

met die van andere landen komen hieronder enige gegevens aan de orde uit West-Duitsland, Engeland en Wales en de Verenigde Staten.

West-Duitsland

In West-Duitsland werden in 1989, naast 1585 pogingen, 800 voltooide delicten geregistreerd (moord 451 gevallen, doodslag 349 gevallen). Hieronder valt ook euthanasie. Vanaf 1980 schommelt het aantal levensdelicten per 100.000 inwoners rond de 1,5. Met betrekking tot het motief wordt alleen het aantal roofmoorden (75 zaken, 9,3%) en seksuele moorden (33 zaken, 4,1%) gespecificeerd. In 7,8% van alle (2385) gevallen is een vuurwapen gebruikt. Niet duidelijk is hoeveel slachtoffers op deze wijze daadwerkelijk om het leven zijn gebracht. Wel kan worden geconcludeerd dat het gebruik van een vuurwapen bij seksuele moorden (1,9%) zelden voorkomt.

Afgezien van deze statistische gegevens is er in Duitsland naar motieven wetenschappelijk onderzoek verricht. Brückner (1961) onderzocht de drijfveren van tachtig daders die tussen 1945 en 1956 een moord hadden gepleegd. De beweegredenen van deze groep bleken meestal van materiële aard (70%). Slechts in een minderheid van de gevallen ging het om emotionele (25%) of seksuele factoren (6%). Een ander Duits onderzoek is dat van Rangol (geciteerd door Häfner en Böker (1982)). Het heeft betrekking op 178 moorden die in de jaren 1959 en 1963 waren gepleegd door niet-psychisch gestoorde daders. Materiële motieven waren van toepassing op 78% van alle zaken, terwijl in slechts 13% van de gevallen emotionele redenen de boventoon voerden. Ruim 3% van de moorden hing samen met een seksueel misdrijf.

In een derde Duits onderzoek tenslotte, werd een heel ander patroon gevonden bij een groep van (533) psychisch gestoorde daders van geweldsdelicten. Häfner en Böker troffen bij bijna de helft van deze steekproef emotionele motieven aan. Materiële motieven daarentegen lagen in ongeveer 20% van de gevallen aan het geweld ten grondslag. Verwarrend is in deze studie is dat alle seksueel getinte geweld-daden zijn ondergebracht bij de categorie materiële motieven.

Engeland en Wales

In Groot-Brittannië wordt voor Engeland en Wales één criminele statistiek bijgehouden. Schotland en Noord-Ierland, die over een eigen bestand beschikken, blijven hier buiten beschouwing.

Voor 1988 werden 624 voltooide levensdelicten (moord en doodslag) geregistreerd. Dit aantal is lager is dan dat van 1986 (661) en 1987 (688). Een bijzonderheid is dat de cijfers worden gecorrigeerd in verband met rechterlijke uitspraken. Dit levert gemiddeld een discrepantie op van 12% tussen het oorspronkelijke en het definitieve aantal. De Home Office concludeert dat het aantal levensdelicten in de periode 1978-1987 een kwart hoger ligt dan dat over de periode 1968-1977. Onduidelijk is echter hoe deze stijging zich verhoudt tot de bevolkingstoename. Sinds 1980 varieert de ratio (aantal voltooide levensdelicten per 100.000 inwoners) tussen 1,1 en 1,3. De modus operandus betrof in 1987 meestal een steekwapen (33%), wurging (15%), slaan of schoppen (16%) of slaan met een voorwerp (13%). Ondanks de geïsoleerde ligging en de strenge wetgeving op het gebied van vuurwapens, werd 13% van alle slachtoffers doodgeschoten. Meestal werd hierbij gebruik gemaakt van een zogenaamde 'shotgun': in Engeland betreft dit veelal een jachtgeweer waarvan de loop is afgezaagd. In 1987 was in bijna twee derde van de gevallen de dader een bekende van het slachtoffer (familierelatie 33%, overige bekenden 31%). Evenals in voorgaande jaren werd ongeveer 10% van de slachtoffers om het leven gebracht bij een beroving, overval of andere diefstal. Seksuele bedoelingen speelden een rol in ongeveer 4% van alle zaken. (Criminal statistics England and Wales, 1987/1988)

De Verenigde Staten

Sinds de Tweede Wereldoorlog is het aantal moord- en doodslagen in de Verenigde Staten sterk gestegen. In de jaren vijftig en zestig schommelde de ratio rond de vijf, sinds 1980 varieerde hetzelfde cijfer tussen 7,9 en 10,2. In de grote steden was de moordratio veel hoger. Dietz (1983) noemt met betrekking tot het jaar 1980 voor Chicago het getal 28,2 en voor Detroit zelfs 46. Recente gegevens maken duidelijk dat voor de stad Washington de ratio inmiddels ver boven de 50 moet liggen. Diverse

auteurs wijzen erop dat het percentage zaken waarin géén relatie bestaat tussen dader en slachtoffer de afgelopen dertig jaar flink is toegenomen. (Dietz, 1983; Egger, 1984; Holmes en DeBurger, 1988) Helaas maakt geen van hen duidelijk welke aantallen we ons bij deze trend moeten voorstellen. Alleen Holmes en DeBurger noemen een getal: in 1984 zou in 43% van de gevallen de dader een onbekende van het slachtoffer zijn geweest.

Onderzoek naar motieven is onder meer uitgevoerd door de sociologe Dietz. Zij gebruikte 706 dossiers uit 1974 van de politie van Detroit. Het patroon van motieven vertoonde het volgende beeld: materiële motieven (roof, executie) 40%; emotionele motieven 42%; seksuele motieven ruim 3%. Opmerkelijk is dat in 8% van de gevallen het motief zelfverdediging was.

Vermeldenswaard is het verslag van een analyse die werd verricht door journalisten van *The Washington Times*. Aanleiding hiervoor was het record aantal moord- en doodslagen in de stad Washington. Over de eerste tien maanden van 1989 werden in deze stad 371 mensen gedood. Ruim 44% van alle zaken bleek verband te houden met handel in verdovende middelen. De overige motieven hingen onder meer samen met: ruzie of wraak (17%), een roofoverval of andere diefstal (11%) en huiselijke conflicten (8%). De meeste slachtoffers waren zwart (88%).

Een typisch fenomeen waarover in Amerika zelf de laatste jaren veel wordt gepubliceerd betreft de meervoudige moordenaar. (Ressler en Burgess, 1988; Holmes en DeBurger, 1989; Leyton, 1989) Men maakt hierbij het volgende onderscheid:

- *mass murder*: door een en dezelfde dader worden verschillende slachtoffers nagenoeg gelijktijdig gedood;
- *spree murder*: door een en dezelfde dader wordt – in vlagen van impulsiviteit – in een korte periode van enkele dagen of weken een aantal mensen om het leven gebracht;
- *serial murder*: door een en dezelfde dader worden gedurende langere tijd – met tussenpozen – weloverwogen verschillende mensen vermoord (zie Hekma, elders in dit nummer).

Bij 'mass murder' en 'spree murder' handelt het meestal om de hiervoor besproken situatie waarin een overspannen man zonder redelijke aanleiding een aantal willekeurige mensen doodt. Soms zijn de slachtoffers familieleden van de dader. Niet uitzon-

derlijk is dat de schutter onmiddellijk na zijn daad zelfmoord pleegt. Aan 'serial murder' ligt veelal een seksueel- of lust motief ten grondslag. De slachtoffers zijn hoofdzakelijk vrouwen en kinderen. Recentelijk zijn door medewerkers van het Federal Bureau of Investigation (FBI) alle meervoudige moorzaken uit de periode 1977-1989 op een rij gezet teneinde een indruk te krijgen van de aantallen waar het om zou gaan (tabel 5). Verwarrend is dat uit het onderzoeksverslag blijkt dat ook enige 'causes célèbres' van vóór 1977 zijn meegeteld. Wanneer men alle voltooide moorden bij elkaar optelt, dan komt men op 2793 doden. Indien men dit getal middelt over de jaren 1977-1989 en rekening houdt met oudere zaken, dan zou het gaan om ongeveer 200 dodelijke slachtoffers per jaar.

Algemeen wordt aangenomen dat het hoge aantal levensdelicten in de Verenigde Staten samenhangt met de beschikbaarheid van vuurwapens waardoor naar verhouding veel conflicten uit de hand zouden lopen. Vergeleken met de modus operandi die in Nederland worden gebruikt, is het inderdaad opvallend hoeveel moorden en doodslagen in de Verenigde Staten met een vuurwapen worden gepleegd. Met betrekking tot Detroit wordt alleen al voor dodelijke conflicten in de emotionele sfeer een percentage van 79% genoemd (Dietz).

Nederland vergeleken met andere landen

Wanneer we de beschikbare gegevens over West-Duitsland en Engeland (inclusief Wales) en Nederland naast elkaar leggen, vallen een paar overeenkomsten op. Het percentage levensdelicten in samenhang met roof bedraagt voor de drie landen achtereenvolgens 9,3%, 10% en 10%. Het aandeel van de seksueel getinte zaken is in zowel Engeland als West-Duitsland 4%. In Nederland ligt het percentage – afhankelijk van welke soort gevallen men hieronder wil laten vallen – tussen 1% en 5% (inclusief moorden in prostitutiesfeer). In Engeland en Wales bestaat in 64% van de gevallen een relatie tussen dader en slachtoffer. Uit de resultaten van onze analyse blijkt dat dit in ons land in tenminste 68% van alle zaken opgaat. Wat betreft de toegepaste modus operandi is er een groot verschil tussen Engeland en Nederland in het gebruik van vuurwapens (13% tegenover 32%).

Een vergelijking met de Verenigde Staten is moeilijk te maken, omdat wij over onvoldoende gegevens beschikken. Wel kan worden opgemerkt dat de situatie in Amsterdam, die afwijkt van het algemene Nederlandse beeld, in een opzicht overeenstemt met die van de hiervoor genoemde Amerikaanse steden. In zowel Detroit als Washington is het aantal levensdelicten dat samenhangt met andere criminaliteit vrij hoog (resp. 44% en 55%). Voor Amsterdam is dit percentage 50%. 38% van alle moord en doodslagen speelt zich af in de criminele sfeer en 12% houdt daarnaast verband met andere vermogensmisdrijven (overvallen en dergelijke). Overigens moet direct worden toegevoegd dat het aantal doden per 100.000 inwoners in Amsterdam ruim vijf bedraagt en vergeleken met deze steden dus bijzonder laag is.

Conclusies

We hebben gezien dat volgens de cijfers van het CBS er sinds 1988 een scherpe stijging te bespeuren valt in het aantal levensdelicten. Ons onderzoek laat zien dat in het jaar 1989 tenminste 31 en ten hoogste 45 gevallen (maximaal 20%) betrekking hadden op euthanasie. Indien er met betrekking tot het laatste inderdaad sprake is van een toename in de aangiftebereidheid dan kan de stijging hiermee ten dele worden verklaard. Een aanwijzing dat deze verklaring juist is wordt ook gesuggereerd door de CBS-doodsoorzakenstatistiek. De gegevens van deze statistiek variëren van jaar tot jaar (tabel 1), maar een opwaartse trend valt in het geheel niet te bespeuren. Opmerkelijk is voorts de onnauwkeurigheid van de politiestatistiek: 31 gevallen (14%) blijken niet in de categorie voltooide levensdelicten thuis te horen.

De resultaten van onze analyse bevestigen een aantal gangbare ideeën. Zo blijkt er meestal een relatie te bestaan tussen dader en slachtoffer. Veel dodelijke conflicten spelen zich af in de familie- en relatiesfeer waarbij de ernst en variatie in achterliggende sociale problematiek indrukwekkend is. Bizarre moorden met een seksuele of pathologische achtergrond komen voor, maar zijn in Nederland zeldzaam. Verder lijkt het aantal afrekeningen in het criminele milieu (liquidaties) zich te stabiliseren. Internationaal beschouwd is het Nederlandse moord en doodslagcijfer laag en voor zover valt na te gaan verschilt het

patroon in ons land weinig van dat van landen als West-Duitsland en Engeland.

Noten

¹ Om dergelijke interpretatieproblemen in de toekomst te vermijden zal met ingang van 1 januari 1991 door het CBS onderscheid worden gemaakt tussen de artt. 287-292 WvSr. enerzijds, en artt. 293-299 WvSr. anderzijds.

² In geval van afwikkeling van een gebroken relatie komt het voor dat ook anderen dan de partner om het leven worden gebracht. Dit verklaart het verschil in de desbetreffende aantallen in tabel 3 en figuur 1.

Literatuur

ANP

ANP-krantenberichten over moordzaken 1989

's-Gravenhage, ANP, 1990

Bemmelen, J.M. van

Het materiële strafrecht bijzondere delicten

Alphen aan den Rijn, Tjeenk Willink, 1983

Blackburn, R.

Personality types among abnormal homicides

The British journal of criminology, 11e jrg., nr. 1, 1971, pp. 14-32

Block, C.R.

Tijd, leeftijd en misdaad; een analyse van levensmisdrijven in Chicago

Justitiële verkenningen, 12e jrg., nr. 2., 1986, pp. 161-188

Boer, A.P. de

Partnerdoding; een empirisch forensisch-psychiatrisch onderzoek
Arnhem, Gouda Quint BV, 1990

Boogers, P.

Moorden in Nederland; de slachtoffers van 1989

Nieuwe Revu, 1990

Brückner

Zur Kriminologie des Mordes
Hamburg, z.uitg., 1961

Burgess, A.W., C.R. Hartman e.a.
Sexual homicide; a motivational model

Journal of interpersonal violence, 1e jrg., nr. 3, 1986, pp. 251-272

CBS

CBS-statistieken 1983-1989

CBS Voorburg

CRI

CRI - registratie van (liquidatie)moorden

's-Gravenhage, Centrale Recherche Informatiedienst, 1988

Criminal

Criminal statistics England and Wales 1987, 1988

London, Home Office

Deane, G.D.

Cross-national comparison of homicide; age/sex-adjusted rates using the 1980 U.S. homicide experience as a standard

Journal of quantitative criminology, 13e jrg., nr. 3., 1987, pp. 215-227

Dietz, M.L.

Killing for profit; the social organization of felony homicide

Chicago, Nelson-Hall, 1983

Egberts, S., J. Leenders e.a.

Aantal door de gemeentepolitie Amsterdam onderzochte overlijdensgevallen 1987-1989

Amsterdam, Bureau Organisatie Gemeentepolitie Amsterdam, 1990

- Egger, S.A.**
A working definition of serial murder and the reduction of linkage blindness
 Journal of police science and administration, 12e jrg., nr. 3, 1984, pp. 348-357
- Eshof, P. van den, H.H. Bergsma**
Vuurwapen-moord onder schot bij misdaadanalyse CRI
 Algemeen politieblad, 138e jrg., nr. 10, 1989, pp. 219-222
- Eshof, P. van den, A.W.M. van der Heijden**
Tienduizend overvallen
 Tijdschrift voor criminologie, 32e jrg., nr. 2, 1990, pp. 56-66
- Gemert, F. van**
Fatale sex; een verkennend onderzoek naar homo moorden
 z. pl., z. uitg., 1990
- Häfner, H., W. Böker**
Crimes of violence by mentally abnormal offenders; a psychiatric and epidemiological study in the Federal German Republic
 Cambridge, Cambridge University Press, 1982
- Hagaman, H.C., G.W. Wells e.a.**
Psychological profile of family homicide
 The police chief, 54e jrg., nr. 12, 1987, pp. 19-25
- Hazelwood, R.R., J.J. Douglas**
The lust murderer
 FBI law enforcement bulletin, 1980, pp. 18-22
- Holmes, R.M., J.E. DeBurger**
Profiles in terror: the serial murderer
 Federal probation, 16e jrg., nr. 1, 1989, pp. 29-35
- Holmes, R.M. and J. DeBurger**
Serial murder; studies in crime, law and justice
 London, Sage publications, 1988
- Interpol**
Interpol-statistieken 1983-1989
 Lyon, Interpol
- Jenkins, P.**
Myth and murder; the serial killer panic of 1983-5
 Criminal justice research bulletin, 3e jrg., nr. 11, 1988, pp. 1-6
- Jenkins, P.**
Serial murder in England 1940-1985
 Journal of criminal justice, 16e jrg., nr. 1, 1988, pp. 1-16
- Jenkins, P.**
Serial murder in United States 1900-1940: a historical perspective
 Journal of criminal justice, 17e jrg., 1989, pp. 377-392
- Kalish, C.B.**
World crime rates; a statistical analysis
 Washington D.C., U.S. Department of Justice, 1988
- Leyton, E.**
Hunting humans
 London, Penguin, 1989
- Lunden, W.A.**
Homicides in Canada, 1961-82
 Ottawa, Canadian Centre for Justice, Statistics Canada, 1987
- Murder**
Murder in DC; special report
 Washington Times, november 1, 1989
- Polizeiliche**
Polizeiliche Kriminalstatistik 1988
 Wiesbaden, Bundeskriminalamt
- Ressler, R.K., A.W. Burgess e.a.**
Murderers who rape and mutilate
 Journal of interpersonal violence, 1e jrg., nr. 3., 1986, pp. 273-287
- Ressler, R.K., A.W. Burgess e.a.**
Serial murder; a new phenomenon of homicide
 Oxford, International Association of Forensic Sciences, 1984
- Ressler, R.K., A.W. Burgess e.a.**
 (red.)
Sexual homicide; patterns and motives
 Lexington, Lexington Books, 1988
- River, J. P. de**
The sexual criminal
 Springfield, Charles C. Thomas, 1950

Serial

*Serial, mass, and spree murderers
in the United States*

Quantico, FBI, 1989

Summary

*Summary of the white paper on
crime 1989*

Japan, Research and Training

Institute Ministry of Justice

Violent

Violent crime

FBI law enforcement bulletin, 54e

jrg., nr. 8, 1985

Weimar E.C.J., P. van den Eshof

e.a.

*Specifieke profielanalyse; litera-
tuurstudie*

's-Gravenhage, CRI, 1990

Zwiers, H.

Criminaliteitsbeeldanalyse

E.D.-zaken 1980-1988

Amsterdam, Buro Misdaadanalyse

Gemeentepolitie Amsterdam, 1988

Motieven bij partnerdoding

mr dr A.P. de Boer*

Inleiding

In dit artikel, een bewerking van een aantal hoofdstukken uit het proefschrift: *Partnerdoding; een empirisch forensisch-psychiatrische studie* (De Boer, 1990), stel ik mij ten doel, vanuit mijn bevindingen aangaande partnerdoding, een beschrijving te geven van een cluster van symptomen dat aan de partnerdoding voorafgaat. Ik zal in dit verband spreken over een 'pre-spouse-killing syndrome'.

In dit artikel zal allereerst worden ingegaan op de literatuur met betrekking tot partnerdoding. Naar aanleiding van het eigen onderzoek naar partnerdoding zal vervolgens een algemene groepstypering worden gegeven, het onderzoeksmateriaal worden ingedeeld op basis van motief, zullen vier illustratieve gevallen besproken worden (die grondig werden bewerkt zodat ze voor de betrokkenen onherkenbaar kunnen worden geacht) en zullen wij een nadere beschouwing wijden aan de motieven bij partnerdoding.

Partnerdoding in de literatuur

Volgens Gelles en Straus (1979) is het gezin een van de meest gevaarlijke 'groepen' die men zich kan denken. Gewelddelicten die worden gepleegd in de beslotenheid van het gezin mogen zich verheugen in de speciale aandacht van de wetgever. In art. 304 van het Wetboek van Strafrecht wordt bepaald dat het strafmaximum bij (zware) mishandeling (al dan niet met voorbedachte raad gepleegd; al dan niet zwaar letsel of de dood ten gevolge hebbende) wordt verhoogd met een derde van het gebruikelijke strafmaximum zodra het gaat om een geweldsmisdrijf dat is gericht tegen de vader/moeder/het eigen kind of de echtgeno(o)t(e). De werking van dit artikel strekt

* De auteur is als psychiater verbonden aan het Pieter Baan Centrum, psychiatrische observatiekliniek te Utrecht.

zich ook uit tot mishandeling van de vroegere echtgeno(o)t(e). Deze bepaling heeft de strekking rust en vrede in het gezin te waarborgen.

Het is opmerkelijk dat deze strafverzwarende bepalingen alleen gelden met betrekking tot (zware) mishandeling. Moord of doodslag op vader/ moeder/kind of partner wordt niet bedreigd met een speciaal verhoogd strafmaximum. Het doden van de pasgeborene (kindermoord of kinderdoodslag) is een ander voorbeeld van een geweldsmisdrijf waarop een speciaal (ditmaal een lager dan gebruikelijk) strafmaximum is gesteld.

Deze bijzondere aandacht voor bepaalde vormen van geweld rechtvaardigt de stelling dat het ene geweldsmisdrijf het andere niet is. Het is derhalve van belang binnen de groep van geweldsdelicten een onderscheid aan te brengen tussen enerzijds geweldsdelicten die worden gepleegd in de relationele sfeer en anderzijds geweldsdelicten die zich in een betrekkelijk anonieme ambiance afspelen. In het ene geval kennen dader en slachtoffer elkaar vaak al heel lang, terwijl het in het andere geval gaat om geweld tussen vreemden. De partnerdoding is een voorbeeld van de eerste soort; de schietpartij tussen 'kroeggangers' is een voorbeeld van het 'anonieme' delict; het geweld tussen homojongens en hun klanten zoals dat wordt belicht door van Gemert (1990) kan als tussenvorm gelden.

Ik zal nu enkele begrippen bespreken die in de criminologie en belletrie in zwang zijn met betrekking tot geweld binnen duurzame relaties. Het begrip *crime passionnel* is hiervan wel het meest bekende. Holz (1904) geeft de volgende definitie: 'les crimes causés par l'amour, qui de plus ont un caractère désintéressé, et ou la violence de la passion a seule entraîné un homme, normalement honnête.' Holz wijst er verder op dat het bij de *crime passionnel* vaak gaat om wilszwakke daders: 'Le caractéristique du caractère du criminel de passion est l'absence de volonté.'

In de Franse literatuur klinkt een duidelijke sympathie door voor de dader. Het begrip *crime passionnel* heeft ook een disculperende klank. Nog heden ten dage kan in België iemand die ervan wordt verdacht de partner te hebben gedood, worden vrijgesproken zodra voor de jury aannemelijk wordt gemaakt dat het ging om een *crime passionnel* waarbij de dader aan de gewelddadige impulsen geen

weerstand heeft kunnen bieden. Zo heeft de bekende Belgische strafpleiter Vermassen¹ in het afgelopen jaar in vier zaken waarin het om een duidelijk geval van partnerdoding ging een vrijspraak weten te bepleiten.

Philips (1938) wijdde in Nederland een studie aan geweldsmisdrijven binnen gezinnen. Hij noemde dit *passionneele misdrijven*. Het gaat daarbij om misdrijven die vanuit passie/hartstocht worden gepleegd. Philips komt tot de conclusie dat het bepaald niet alleen brave huisvaders/echtgenoten zijn die dit soort misdrijven plegen. Hij toonde aan dat het vaak gaat om maatschappelijke zwakke mannen die dikwijls een ernstige criminele inslag hebben. Philips vond het ronduit belachelijk om van liefdesdelicten (*crimes d'amour*) te spreken, omdat de daders vaak handelen vanuit puur egoïstische motieven.

De Belgische psychiater de Greeff (1951) sprak bij moord of doodslag op de partner van *liefdesdelicten* en ging er van uit dat in die gevallen nooit zijdelingse bedoelingen (met een praktisch winst oogmerk) een rol speelden. Was dat wel het geval dan sprak hij van een *utilitaire doding*. Het doden om een grote uitkeringssom van de levensverzekering in de wacht te slepen of om er met een nieuwe geliefde van door te kunnen gaan zijn hiervan voorbeelden.

De Belgische onderzoekster Tuerlinckx (1936) deed in 1935 verslag van een onderzoek betreffende 122 gevallen van geweld binnen het gezin. In 75% van de gevallen zou sprake zijn geweest van affectieve motieven terwijl de andere 25% van de gevallen werden gepleegd op basis van utilitaire overwegingen.

De Franse psychiater Lagache (1947) besprak in een studie over de *crime passionnel* een speciale wijze waarop de ene mens de ander lief kan hebben en noemde deze *l'amour captatif*. Het is een vorm van liefhebben waarbij men de geliefde in de liefdesband/kooi/het nestje gevangen houdt. De term *l'amour captatif* is innerlijk tegenstrijdig. *L'amour* wekt associaties met geluk en vrijheid/ontplooiing terwijl het adjectief 'captatif' getuigt van gevangenschap/beknotting.

De gewone termen moord en doodslag lijken te worden omzeild als het gaat om geweld binnen relaties. In de termen *crime d'amour/liefdesdelict* klinkt iets verontschuldigends door. De dader wordt gedisculpeerd en met de termen lijkt een voorschot

op een vrijspraak te worden genomen. Voor de begrippen pleit dat zij tot uitdrukking brengen dat het bij dit soort geweld gaat om misdrijven met een dualistisch, heftig tegenstrijdig karakter met enerzijds de positieve gevoelens (liefde, affectie, genegenheid, respect) en anderzijds de hoog oplaaierende negatieve gevoelens (gevangenhouden, dwingen, kapotmaken, opvreten). Het destructieve element dat in het doden van de partner allesoverheersend is wordt in deze terminologie enigszins getemperd door de herinnering aan vroeger episodes uit de relatie waarin altruïstische gevoelens de boventoon voerden.

De termen *crime d'amour* en *crime passionnel* kunnen echter beslist niet van toepassing zijn op delicten waarbij vanuit puur egoïstische motieven de partner wordt gedood. Wij doen er hier in Nederland goed aan deze termen vooral te rekenen tot het rijk van de muze en er geen aparte juridische betekenis aan toe te kennen.

Bespreking van eigen onderzoek over partnerdoding

Algemene groepstypering

In de periode 1950-1980 werden in Nederland ongeveer driehonderdvijftig personen onherroepelijk veroordeeld omdat zij hun partner hadden gedood.² Honderdvierentwintig van deze partnerdoders werden in het Pieter Baan Centrum (PBC) psychiatrisch onderzocht. Dit artikel is gebaseerd op onderzoek van deze groep. De groep onderzochten kan volgens de volgende kenmerken worden getypeerd.

– *De nationaliteit*: het onderzoek was beperkt tot die gevallen waarin sprake was van een dader met de Nederlandse nationaliteit.

– *De sekse*: het ging om honderdvier mannen en twintig vrouwen.

– *De leeftijd*: de gemiddelde leeftijd was 35 jaar. De vrouwelijke daders waren gemiddeld zelfs veertig jaar. Degenen die zich schuldig maken aan moord of doodslag zijn in het algemeen een stuk jonger.³

– *De schoolopleiding*: van de partnerdoders kwam 63% niet verder dan de lagere school. Van de rest van de bevolking blijft slechts een kwart op dat niveau steken.

- *Het intelligentie-quotiënt*: de partnerdoders blijken zich wat de intelligentie betreft niet te onderscheiden van de rest van de Nederlanders.
- *Het gezin van herkomst*: in de helft van de gevallen was de partnerdoder uit een gezin afkomstig dat gebukt ging onder psychiatrische en/of verslavingsproblemen en/of openlijk geweld en/of seksueel misbruik. Deze problemen hadden regelmatig geleid tot bemoeienis van buitenaf (huisarts, politie, kindbescherming) en in één op vijf gevallen was de dader in zijn jonge jaren in een kindertehuis geplaatst.
- *De lichamelijke gezondheid*: de partnerdoder heeft in het algemeen geen goede lichamelijke gezondheid. In twintig procent werden afwijkingen op neurologisch terrein geconstateerd. Het elektro-encefalogram was in een op drie gevallen gestoord. In bijna 40% van de gevallen werden afwijkingen gevonden op het terrein van de interne geneeskunde. Ik heb deze basisgegevens betreffende de partnerdoders niet kunnen vergelijken met cijfers betreffende andere groepen van (gewelds)delinquenten omdat die gegevens niet voorhanden zijn.
- *Eerdere psychiatrische opnamen*: ruim 30% van de partnerdoders was eerder één of meerdere keren in een psychiatrische kliniek opgenomen geweest. In de slachtoffergroep was dat in 10% het geval.
- *Eerdere veroordelingen*: in de groep van mannelijke daders was 60% eerder veroordeeld (in totaal 244 delicten waarvan veertig geweldsdelicten en veertien seksuele delicten). De mannelijke partnerdoders hebben dus bepaald geen blanco justitiële voorgeschiedenis. In de groep van vrouwelijke daders was een kwart eerder veroordeeld (in totaal ging het daarbij om zeven eerdere delicten waarvan er geen enkel van gewelddadige of seksuele aard was).
- *Voorbedachte raad*: voorbedachte raad vereist volgens de memorie van toelichting op het oorspronkelijke wetsontwerp⁴ 'een tijdstip van kalm overleg, van rustig beraad'. Heeft de dader (een ogenblik) de gelegenheid gehad zich behoorlijk rekenschap te geven van wat hij ging doen, dan is dat voldoende om tot voorbedachte raad te kunnen concluderen. Voorbedachte raad dient te worden gezien als een tegenhanger van handelen in een ogenblikkelijke opwelling van drift of hartstocht. Een toestand van verwarring en zenuwoverspanning staat aan voorbedachte raad niet in de weg.

Het is in dit verband van wezenlijk belang het

onderscheid in de gaten te houden dat bestaat tussen enerzijds 'er wel eens aan gedacht hebben' en anderzijds 'een concreet plan hebben gesmeed om de partner te doden'. In het eerste geval is sprake van een gedachte terwijl het in het tweede geval gaat om een duidelijke daad. Het verschil tussen een gedachte en een daad wordt soms veronachtzaamd. In het negende gebod van de katholieke kerk, waarin het gaat om het begeren van de vrouw van de buurman, wordt de gedachte tot een zondige daad gebombardeed. Het onderscheid tussen de gedachte en de daad wordt fraai verwoord in het gedicht 'het huwelijk' van Elsschot (1963) waaruit ik de volgende strofe weergeef:

'Hij dacht: ik sla haar dood en steek het huis in brand.

Ik moet de schimmel van mijn stramme voeten wasschen en rennen

door het vuur en door het water plassen tot bij een ander lief in enig ander land.

Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad

staan wetten in de weg en praktische bezwaren'.

In het artikel 'moord als gedachte en moord als daad' wordt door Ietswaard (1980) naar aanleiding van een studie over Raskolnikov⁵ het onderscheid tussen droom en daad vanuit de psychoanalytische optiek eveneens fraai belicht. In de door mij onderzochte groep werd in 86 van de 124 gevallen voorbedachte raad telastegelegd. In slechts 51 gevallen werd voorbedachte raad bewezen verklaard. In de andere 73 gevallen ging de rechter er van uit dat de partnerdoding zich in een plotselinge opwelling had afgespeeld.

Indeling van het onderzoeksmateriaal naar motief

Op basis van het motief valt de volgende indeling te maken:

- Gevallen met een overwegend *passioneel motief* (N=41). In deze groep zitten die gevallen waarin sprake is van heftig oplaaiende emoties als directe reactie op een plotselinge confrontatie met een rivaal of van een abrupte afwijzing waarbij de met verlatting bedreigde persoon niet eerder veroordeeld is geweest.
- Gevallen met een overwegend *utilitair motief* (N=18). In deze groep zitten de gevallen waarin de

partner wordt gedood omdat de dader een nieuwe vriend(in) heeft gevonden. Er is dan vaak sprake van langdurige plannenmakerij. De nieuwe vriend(in) is dikwijls bij de uitvoering van het delict betrokken.

– Gevallen waarin *zowel passionele als utilitaire motieven* een rol spelen (N = 65).

In het volgende overzicht worden de motieven die wij in ons materiaal zijn tegengekomen nader uitgesplitst:

Passionele motieven

- plotselinge verlating zonder dat er een ander in het spel is (19 gevallen);
- verloving plotseling verbroken of huwelijksaanzoek botweg afgewezen (12 gevallen);
- onverwachte confrontatie met een rivaal (10 gevallen).

Utilitaire motieven

- een nieuwe vriend(in) verschijnt ten tonele en in nauwe samenwerking wordt de oude partner uit de weg geruimd (18 gevallen).

Gemengde motieven

- de mishandeling/kleineren/het getreiter wordt niet langer verdragen (30 gevallen);
- de dader handelt vanuit een ziekelijke achterdocht (ontrouwwaan) of er is sprake van een combinatie van ziekelijke jaloezie en een ziekelijke neerslachtige stemming (melancholie) (9 gevallen);
- beide partners zijn zo ernstig psychisch gestoord dat zij de problemen met huishouding/geld/kinderen/(schoon)familie niet langer kunnen verdragen (7 gevallen);
- de dader handelt in een pathologische roes of in een toestand van gestoord bewustzijn die is ontstaan op basis van cerebrale afwijkingen of afwijking van de hormoonhuishouding (6 gevallen);
- habituele ernstige mishandeling loopt uit de hand (3 gevallen);
- de homoseksuele vriend die het huwelijk in de weg staat wordt gedood (2 gevallen);
- de dader beweert dat er sprake is van hulp bij suïcide (2 gevallen).

Bespreking van vier illustratieve gevallen

Man van 45 jaar doodt zijn twintig jaar jongere vrouw (eerste casus)

De man groeide op als oudste van drie zonen in een streng religieus gezin. Vader werkte als controleur bij de PTT en zou zich vaak hebben verbeeld topambtenaar te zijn. Hij dwong zijn zonen tot veel kerkbezoek. Zij werden alle drie misdienaar en later acoliet. Moeder was een goedhartige vrouw die weinig schoolopleiding had genoten. De vrouw liet zich door haar man gewillig op een hoog voetstuk plaatsen. Vader prentte zijn zoons voortdurend in dat zij liefde en respect aan hun moeder verschuldigd waren. Moeder was overbezorgd met betrekking tot de gezondheid van haar kinderen.

Betrokkene groeide als oudste zoon op onder de voortdurend veeleisende blikken van zijn ouders. Hij doorliep het gymnasium zonder ooit één onvoldoende op zijn rapport. Hij zong in het kerkkoor en was een joyeuse collectant. Zijn ouders hadden gehoopt hem voor dokter te kunnen laten studeren en gaven hem reeds in het eerste studiejaar een witte doktersjas en stethoscoop cadeau. De man betoonde zich erg actief in het studentenverenigingsleven maar bleef op seksueel gebied zo onervaren en angstig, dat hij zich, hoewel hij zich nooit 'in de wei had gewaagd', toch op een polikliniek voor geslachtsziekten liet onderzoeken. Hij leefde in de waan dat zondige gedachten alleen hem al hadden kunnen besmetten.

In de periode waarin hij co-schappen ging lopen, leerde hij de vrouw kennen met wie hij nog voor het einde van zijn studie trouwde. Hij droeg haar op handen maar was tegelijkertijd ook erg controlerend. Hij ging haar gangen voortdurend na en stelde onmogelijke eisen aan haar. Zij mocht geen gedachte voor zich houden. Het huwelijk bleef verder ongeconsumeerd. De vrouw nam het initiatief tot de echtscheiding. Zij voltooide daarna een medische specialisatie en werd gelukkig in een nieuw huwelijk. De man maakte zijn medische studie niet af. De broer die onder hem kwam werd wel arts en de jongste werd priester en vervulde daarmee de droom van zijn ouders.

De man voldeed beslist niet aan de verwachtingen van zijn ouders. Hij werd uiteindelijk architect. Zijn ouders bleven hem als een mislukkeling zien. Hij ging

tekenles geven op een middelbare school en raakte daarbij hopeloos verliefd op een leerling uit zijn klas. Dit meisje werd zijn tweede vrouw en zij is het slachtoffer in de onderhavige casus.

In het tweede huwelijk manifesteerden zich een aantal karaktertrekken waarvoor de basis in het gezin van herkomst was gelegd. Hij ging onmogelijke eisen aan zijn twintig jaar jongere vrouw stellen. Hij bouwde voor haar een enorm hoog voetstuk, maar tegelijkertijd ondermijnde hij haar zelfgevoel. Hij las ongevraagd haar dagboeken en werd al kwaad als zij het haakje op de wc deed. Hij verkondigde luid dat zij zijn bron van inspiratie was, maar hij peperde haar ook vaak in dat hij haar ontdekt had en dat zij in feite niet meer was dan een ledenpop. Hij liet haar steeds weten dat zijn eerste vrouw zoveel intelligenter was geweest. Hij dwong haar opleidingen te gaan volgen die boven haar kunnen lagen. Hij maakte een 'grootse' vrouw en moeder van haar maar boorde haar ook regelmatig in de grond. Opmerkelijk is dat de vrouw kort voordat zij op haar tekenleraar verliefd was geworden haar vader had verloren, aan wie zij uitermate sterk was gehecht.

De verwijten aan het adres van de vrouw werden heftiger toen de man een ernstige leverkwaal ontwikkelde. Hij wilde haar doen geloven dat zij de oorzaak was van zijn bovenmatig alcoholgebruik. Zijn creativiteit liet het steeds verder afweten en zij kreeg steeds de schuld. De vrouw werd na de geboorte van haar eerste kind met een kraambedpsychose opgenomen in een psychiatrische kliniek. De man werd enige tijd later eveneens opgenomen en kwam na ontslag onder behandeling van een psychiater. De man werd kort nadat zijn vader was overleden nog veeleisender. Er ontwikkelde zich bij hem tegelijkertijd een smetvrees en hij raakte met gewelddadige fantasieën gepreoccupeerd.

De vrouw nam het initiatief tot de scheiding: zij eiste naar haar zeggen haar identiteit terug. Er was geen rivaal in het spel. De man heeft dit niet kunnen verkroppen en wurgde haar toen zij aanstalten maakte weg te gaan. Hij gaf zichzelf aan bij de politie. In de familie van de man deden zich geen geestesziekten voor, terwijl ook niemand uit de familie ooit met justitie in aanraking was gekomen. De man zelf was ook niet eerder veroordeeld geweest.

In het rapport wordt de man beschreven als een narcistische 'aandachtvreter'. Hij is veel met zichzelf

aan het dokteren en duidt zijn smetvrees en zijn angst voor geslachtsziekten als castratie-angst. Hij heeft vooral naar vrouwen de neiging te willen schitteren; hij heeft daarbij een indringende benadering en wil ze steeds herscheppen/beleren. Naar mannen vertoont hij vaak een submissieve 'schildknaaphouding'. Hij kan zich zelf slechts ver boven of ver beneden de ander plaatsen. De positie van de man in het gezin van herkomst is daar debet aan. Hij gaat gebukt onder een deemoedige bewondering voor zijn veeleisende ouders. Naar hun oordeel en, in het kielzog daarvan, ook in eigen ogen duikelde hij van de dokter/priester die hij had moeten worden tot een mislukte artistiekeking.

In het fatale huwelijk heeft zich een 'Pygmalion-situatie' ontwikkeld. Zijn vrouw, jonger, leerlinge, bewondert hem aanvankelijk en hij 'betovert' haar. Hij herschept haar naar het ideale beeld dat hij ooit van zichzelf heeft gehad. Zij mag zijn muze zijn en in ruil eist hij continue verzorging en bewondering. Hij gaat haar steeds meer beleven als een ding en steeds minder als partner van vlees en bloed met een eigen identiteit. De man en de vrouw raken over en weer heftig in elkaar teleurgesteld en verstrikken zich steeds meer in elkaar. De vrouw is duidelijk de minst gestoorde van de twee. Zij entameert de scheiding en eist de identiteit terug die hij haar ontstolen heeft. De man kan deze narcistische krenking niet verdragen en slaat in een toestand van verlaagd bewustzijn zijn schepping/zijn 'speeltje' kapot.

Vrouw van 23 jaar doodt samen met haar nieuwe vriend haar uit de gevangenis uitsnapt man (casus twee)

De vrouw was afkomstig uit een net middenstandsmilieu. Zij was nog nooit met justitie in aanraking geweest. De ouders waren brave oppassende maar een beetje saaie mensen. Vader dreef een kledingzaak en had nog wel iets zwierigs, maar de moeder was een erg dwangmatig poetserig ingestelde vrouw die beslist geen soepel contact had met haar dochter. Zij ging met haar enig kind om alsof het een speelpop was. Moeder was jaloers op haar man omdat die een beter contact met hun dochter had. Op school kon zij redelijk goed meekomen maar zij stond bekend als geremd en preuts. Op totaal onverwachte momenten kon zij zich echter erg losbandig gedragen. Zij volgde

een verpleegstersopleiding maar kon die niet afmaken omdat zij van de opleiding werd verwijderd aangezien een vriend bij haar in de verpleegstersflat was blijven slapen.

Zij had deze man in een discotheek leren kennen. De man was aanvankelijk zeer voorkomend en elegant. Het was van beide kanten liefde op het eerste gezicht. De man bleek uit een totaal ander maatschappelijk milieu afkomstig te zijn. Erg lang op school gezeten had hij niet. Hij was er trots op dat hij een tijdje bij de mariniers had mogen dienen. Hij was uit het corps verwijderd omdat hij een sergeant had geslagen. Zijn ouders woonden in een woonwagen maar hij had voor zichzelf een duur huis weten te bemachtigen. Hij bleek dikwijls over veel geld te beschikken maar had eigenlijk nooit vast werk. Hij kwam nog erg veel bij zijn ouders over de vloer en introduceerde ook zijn nieuwe verloofde bij hen. Het ging er bij de schoonouders heel anders aan toe dan bij haar eigen kleinburgerlijke ouders. Het was daar de zoete inval. Er kwamen mensen van allerlei pluimage over de vloer en de fles bleef vaak op tafel.

De man was in de beginperiode poeslief voor zijn verloofde. Zij was zijn lotje uit de loterij. Hij gaf haar vaak rozen en hij deed haar ook een poedeltje cadeau. De omslag kwam als een donderslag bij heldere hemel. Op een kwade dag sloeg hij haar plots bij thuiskomst uit het café twee tanden uit de mond omdat zij naar zijn oordeel te lang met een onguur type had staan praten. De gealarmeerde politie had de zaak alleen wat gesust maar de man niet mee naar het bureau genomen. Het kwam van kwaad tot erger. Hij dwong haar 'de hoer te gaan spelen' en sloeg haar vaak verrot. Hij maakte haar duidelijk dat zij het niet in haar hoofd moest halen de politie of de huisarts er verder bij te betrekken. Hij zou haar weten te vinden.

Drie keer liep zij bij hem weg maar steeds was zij weer voor zijn dreigementen/goede voornemens en lieve woorden bezweken. Er waren ook tijden dat het er rustiger en zelfs weer romantisch aan toe ging. De vrouw raakte door het contact met de schoonfamilie over de voorgeschiedenis van haar verloofde geïnformeerd. Hij bleek eerder voor mishandeling te zijn veroordeeld. Een vroeger meisje dat de verkering met hem had uit durven maken viel hij jarenlang lastig. Hij gooide bij haar stenen door de ruit en reed op een motorfiets op haar in. Hij werd drie keer veroordeeld wegens 'dronken rijden'. In een van zijn vele dronken

buien had hij haar voorgehouden wat er zou gebeuren als zij het zou wagen hem met een andere man te bedriegen. Het poedeltje heeft deze demonstratie niet overleefd. De vrouw sloeg ook wel eens terug als de man helemaal laveloos was en op een zekere dag tipte zij de politie toen hij weer eens dronken in de auto was gestapt.

De man en de vrouw hadden het vaak vreselijk van elkaar te verduren maar in zekere zin konden zij ook niet buiten elkaar. In de periode waarin hij weer eens vastzat knoopte zij onder het oog van haar schoonfamilie een relatie aan met de beste vriend van haar verloofde. Het was een steviggebouwde schroothandelaar. De man kreeg hier lucht van en wist uit de gevangenis te ontsnappen. Enkele dagen later heeft de vrouw, samen met haar nieuwe vriend, de man, die een roes lag uit te slapen, doodgeschoten. Hij had haar de dag daarvoor nog ernstig mishandeld.

In het rapport wordt beschreven hoe in de relatie van deze twee mensen twee milieus met elkaar in botsing zijn gekomen. De vrouw was de leerlingverpleegster uit het redelijk goeude middenstandsmilieu, terwijl de man bijna geen schoolopleiding had genoten en van jongs af aan veelveuldig wegens geweldsdelicten met justitie in aanraking was gekomen. De man werd in een rapport van de kindbescherming beschreven als een zeer zwakbegaafde uitermate problematische jongen met een zeer impulsieve agressieve inslag. De vrouw kwam in het rapport van het Pieter Baan Centrum naar voren als een verwend en vooral geestelijk weinig uitgerijpt meisje. Zij werd gezien als een kindvrouwtje dat zich heel sterk richtte naar de wensen van anderen. Als onervaren wicht was zij gezwicht voor de charmes van een mooi prater. Er is bij betrokkene sprake geweest van blinde verliefdheid.

In de keuze voor een zo problematische partner manifesteerden zich de kritiek op en de agressie tegen haar ouders die tot dan toe verdrongen waren gebleven. Het rapport beschrijft hoe zij met de man in een duidelijk sado-masochistisch gekleurde relatie verstrikt raakte. De vrouw zou volgens het rapport in zekere zin ook uit een instinct tot zelfbehoud hebben gehandeld. Uit het onderzoek was duidelijk gebleken dat de vrouw niet bij machte was zich op een meer adequate manier van de man los te maken. Zij kon op grond van een ontwikkelingsstoornis niet op een assertieve wijze voor zichzelf opkomen. De vrouw

was zo angstig geraakt voor haar brute partner, dat zij hem daadwerkelijk als een duivel was gaan ervaren. In het Pieter Baan Centrum had de vrouw ook last van de moeilijk corrigeerbare gedachte dat de man uit zijn graf zou zijn opgestaan en wraak zou komen nemen.

Man van dertig jaar doodt zijn vrouw en twee kinderen en onderneemt een zeer ernstige poging tot zelfdoding (casus drie)

Zijn ouders hadden beide een universitaire opleiding. Zij maakten zich verdienstelijk binnen het Humanistisch Verbond. De sfeer in het gezin was sterk anti-autoritair. De beide kinderen volgden Montessori-onderwijs. Er leken zich in het gezin weinig problemen voor te doen. De sfeer was echter niet erg hartelijk. Beide ouders hadden een volle baan in het onderwijs en de opvoeding van de kinderen was daardoor een deeltijdsaanleggenheid geworden. Hoewel hij het gymnasium en zijn rechtenstudie zonder problemen had afgemaakt leek hij thuis, althans in zijn beleving, altijd bij zijn zus achtergesteld te zijn geweest. De zus kon alles net iets beter: zij studeerde kunstgeschiedenis en schreef een gezaghebbend proefschrift.

Betrokkene kwam altijd op het tweede plan; hij was als kind erg verlegen en groeide op tot een stille introverte jongeman. Hij kon op school flink opstandig zijn tegen de leraren. Tegen vader hield hij zich koest vanwege diens slechte hart. Hij werd goedgekeurd voor militaire dienst, maar moest de kaderopleiding verlaten wegens heftige conflicten met zijn superieuren. Hij ging werken bij een groot chemiebedrijf en raakte hals over kop verliefd op een secretaresse. Hij viel voor haar lijfelijke schoonheid maar vooral voor haar spontaneïteit. Zij was vrolijk en zong en danste vaak en dat was iets wat hij van huis uit niet gewend was. Hij werd door de schoonouders, die een schoenenzaak dreven, met open armen ontvangen.

Zijn eigen ouders beschouwden de relatie als een duidelijke mesalliance. Toen de schoondochter op kennismakingsbezoek kwam staken zij niet onder stoelen of banken dat zij haar maar een 'stom wicht' vonden. De liefde groeide tegen de verdrukking in. Het contact met de ouders van de man werd bijna verbroken. Het contact echter met de streng

godsdienstige schoonfamilie werd geïntensiveerd en betrokkene ging zelfs op catechisatie en vatte het plan op zich te laten dopen. De breuk met thuis werd steeds duidelijker. Het plan om te promoveren liet hij varen, maar op den duur ging hij het contact met het intellectuele thuisfront toch wel missen.

Zijn jonge vrouw was niet zo vrolijk en spontaan meer als in de verkeringstijd. Zij ontpopte zich allengs als een bazige vrouw. Hij citeerde tegen haar met een mengeling van teleurstelling en boosheid vaak vader Cats: 'Hij die het wijf trouwt om het schone lijf verliest het lijf en houdt het wijf.' Zij vond hem een prullerige harkerige man.

Zijn kennis van de poëzie deed daar niets aan af. Zijn vrouw ging zich volledig richten op hun twee dochtertjes en de man voelde zich schromelijk verwaarloosd. Hij liet zich steeds meer door haar grillen bestieren. Hij werd als een soort huisknecht ingehuurd en stond vaak uren zwijgzaam de was te strijken.

Zijn vrouw werd steeds baziger voor hem. Zij deed haar beklag over het feit dat hij te weinig verdiende. Zij bleek hem vooral getrouwd te hebben omdat zij een echte directeur in hem gezien had, en toen dat er niet spontaan uitkwam, trachtte zij een directeur uit hem te smeden. Hij mocht beslist niet in een spijkerbroek rondlopen. Ze ging steevast met hem mee als hij kleren ging kopen en stak hem bij voorkeur in driedelig grijs. Zij gaf hem in de loop der jaren ten minste tien 'clubdassen' cadeau.

De stemming van betrokkene werd steeds slechter. Op zijn werk maakte hij met zowel de directeur als zijn ondergeschikten ruzie om kleinigheden. Hij ging steeds meer drinken en kreeg juist over dit punt ook weer heftige woorden met zijn vrouw. Hij veroorzaakte een verkeersongeval en liep daarbij een ernstige hersenschudding op. Hij zat drie maanden thuis en sloot zich op in zijn studeerkamer waar hij de tijd doodde met het invullen van kruiswoordraadsels en analyseren van schaakproblemen. Hij dronk en rookte veel, at slecht en kreeg uiteindelijk een longontsteking. Er ontwikkelde zich een delirant beeld; speciaal in de nachtelijke uren was hij erg angstig en verward. Hij weigerde zich echter in een kliniek te laten opnemen.

De kinderen (de oudste vijf en de jongste één jaar) werden in het grote huis dat zij bewoonden angstvallig bij de man weggehouden. De man werd

verzorgd door zijn vrouw en hij ging zich steeds hulpelozer en regressief gedragen. Toen hij enigszins herstelde, bleek de stemming zeer neerslachtig te zijn geworden. Hij was vaak zeer apathisch en raakte er steeds meer van overtuigd dat hij de wereld een dienst zou bewijzen door een eind aan zijn leven te maken. Op zekere avond kreeg hij heftige ruzie met zijn vrouw, die hem voorhield dat hij een totale mislukking was en zei dat zij de slaapkamer niet meer met hem wenste te delen. Zij maakte hem ook verwijten dat hij jaren voordien naar de hoeren zou zijn geweest. Enkele uren later heeft de man zijn vrouw en beide kinderen in hun slaap gedood. Hij sprong daarna van een flat van vier verdiepingen. Hij brak beide benen maar overleefde de val wel.

Hij wenste zijn ouders, die weer contact met hem poogden op te nemen, niet te ontvangen. De man was huilerig en depressief en deed een poging de polsen te doorsnijden. In de familie van de man was sprake van een erfelijk bepaalde predispositie voor melancholische depressies. In het rapport wordt beschreven hoe de zeer ambivalente wijze waarop hij aan zijn ouders gebonden was, voortzetting heeft gevonden in de zeer verwarrende relatie met zijn vrouw. Hij voelde zich overstelpt door verwachtingen die hij niet waar kon maken. Dit is gaan fungeren als een uitstekende voedingsbodem voor een forse depressie. In de depressie hebben naast een endogene basis (de familiale aanleg voor neerslachtigheid) ook exogene factoren (onder andere het feit dat anderen voortdurend in hem teleurgesteld raakten) een belangrijke rol gespeeld. De koortsige infectieziekte die hij kort voor de delicten doormaakte heeft de depressie een psychotisch (melancholisch) karakter verleend. Hij kon slechts van het leven walgen en dacht op een ziekelijke wijze zijn vrouw en kinderen het verdere ellendige leven te moeten besparen.

Dertigjarige man begint een verhouding met een twintigjarige dienstbode en 'te zamen' vergiftigen zij de vrouw des huizes (casus vier)

De man was de middelste van vijf kinderen uit een degelijk gezin. Vader begon zijn werk in de bakkerij vaak al om drie uur 's nachts. Zijn vrouw bestierde de winkel en alle kinderen vonden emplooi in de bakkersbranche. Het gezin was streng godsdienstig en vader was ouderling. Er heerste in het gezin orde en

regelmaat. Op een kwade dag bleek de man achter de rug van zijn vrouw een soort dubbelleven te hebben geleid. Hij bleek geld uit de kerkkas te hebben gestolen en zijn vrouw verdacht hem er van dat hij 'naar de meisjes was geweest'. Hij mocht niet langer ouderling zijn en bij zijn vrouw had hij geen leven meer. Zij zette hem op alle fronten onder druk en zijn gangen werden nauwgezet nagetrokken.

De meeste kinderen kozen de zijde van moeder maar betrokkene was geheel op vaders hand. Dit leidde ertoe dat hij door zijn moeder bits werd afgewezen. Zij dekte vaak apart voor deze twee in de keuken, terwijl zij met de anderen in de kamer ging eten. Langdurig zwijgen werd lange tijd in het gezin als wapen gehanteerd. Betrokkene kon ondanks dit alles op school goed meekomen. Hij haalde alle diploma's voor de bakkerij en vond werk in een provinciehoofdstad. Hij trouwde met een wereldse vrouw die een eigen kapsalon dreef. De vrouw had een tweelingzus aan wie zij zeer gehecht was. Deze zus was een succesvol mannequin. De moeder van betrokkene was sterk tegen het huwelijk gekant geweest en niet op het huwelijk verschenen. Ook toen er kort achter elkaar drie kinderen werden geboren, had zij niets van zich laten horen, hoewel betrokkene een verzoenend gebaar had gemaakt door wel geboortekaartjes te sturen. De vader van betrokkene gaf wel acte de présence.

De vrouw had er erg veel moeite mee dat zij, omdat de kinderen te veel aandacht vroegen, de kapperszaak had moeten opgeven. Zij klaagde steen en been over het feit dat zij het in het leven slechts tot bakkersvrouw had gebracht. Zij was er erg kwaad over dat ze naar haar idee als gevolg van de zwangerschappen helemaal haar figuur verloren had. Zij voelde zich doof haar kinderen 'leeggelebbert'. Ze maakte haar man hier bittere verwijten over. De vrouw raakte hevig teleurgesteld en keek met jaloerse blikken naar haar tweelingzus, die zich niet aan een huwelijk of moederschap had gewaagd en furore maakte als topmodel.

Het huwelijk had haar geen welstand en zeker geen gemoedsrust gebracht. De vrouw ging zich ten opzichte van haar man steeds bitser en baziger gedragen. Er leek een reprise te ontstaan van de problemen die zich in vroeger jaren tussen de ouders van de man hadden afgespeeld nadat zijn vader een misstap had begaan. De situatie verslechterde toen de

vrouw de band met haar tweelingzus meer ging aanhalen en steeds uithuiziger werd. In diezelfde tijd had de vrouw geregeld dat een meisje, dat voordien alléén in de winkel had geholpen, voor dag en nacht haar intrek in het gezin zou nemen. Het betrof een jong levenslustig meisje, dat goed met de kinderen en ook met haar baas overweg kon. Het leek erop of de kat op het spek gebonden werd, zo valt in het rapport van de maatschappelijk werker te lezen.

Er ontwikkelde zich een intieme relatie tussen de gekleinereerde middenstander en het meisje. Ook toen de vrouw des huizes de verhouding had ontdekt werd het meisje niet de laan uit gestuurd. De vrouw bleef zich kleinerend en schamperend gedragen ten opzichte van haar man die helemaal opging in zijn jonge vriendin. Hij had het gevoel dat zij een superman van hem maakte. Hij kocht een Harley Davidson en reed als een koning met haar rond. Hij trok zich van de roddels in het dorp niets aan. Hij gaf zijn vrouw te kennen van haar te willen scheiden. De vrouw kondigde aan het onderste uit de kan te willen, hetgeen betekende dat de zaak dan in ieder geval verkocht zou moeten worden.

Achter de schermen bleek het plan te zijn gesmeed de vrouw door vergiftiging uit de weg te ruimen. Het plan was bedacht door de man, maar hij had zijn vriendin hiervan al in een vroeg stadium op de hoogte gebracht. Zij had hem ertoe aangezet het plan daadwerkelijk uit te voeren. De vrouw, die altijd goed gezond was geweest, kwam na een slepend ziekbed te overlijden. De man werd op de dag van de begrafenis gearresteerd nadat in de maaginhoud van de vrouw een forse hoeveelheid parathion was aangetoond. Hij beweerde tevergeefs dat het om zelfdoding zou gaan. De man was nooit eerder veroordeeld.

In het rapport van het Pieter Baan Centrum wordt betrokkene beschreven als een weliswaar intelligente, maar duidelijk scheefgegroeide onvolwassen man, wiens leven bepaald werd door een intens conflict met een kille autoritaire moeder. Hij zou zich verregaand met vader hebben vereenzelvigd en in zijn karakter zouden zich dezelfde verliezerstrekken hebben ontwikkeld. Hij had gedacht zich aan de boze invloed van moeder te kunnen onttrekken door een vrouw te trouwen die een tegenbeeld van moeder leek te zijn. Hij bleek zich duidelijk in zijn keuze te hebben vergist. Zijn vrouw was helemaal niet zo gecharmeerd van hem geweest; zij wilde alléén thuis

weg en had wel wat gezien in zijn vroegere plannen om een broodfabriek op te zetten. De vrouw lijkt de man te hebben gekozen omdat hij de indruk maakte dat hij zich gemakkelijk naar haar hand zou laten zetten.

De man zou volgens het rapport zijn vrouw hebben gekozen vanuit het conflict waarin hij met zijn moeder gevangen was, terwijl hij zich vanuit de problemen met zijn vrouw liet drijven in de armen van zijn vriendin. Hij wordt beschreven als een neurotische, emotioneel onvolgroeide man die onvoldoende weerstand heeft weten te bieden aan de druk die zijn vriendin op hem uitoefende om zijn moordplan uit te voeren. De oplossing die hij heeft gekozen zou volgens het rapport een nauwe samenhang vertonen met zijn neurotische, onvolwassen levensinstelling.

Nadere beschouwing over motieven bij partnerdoding

Het centrale thema waarop ik bij mijn studie over partnerdoding ben gestuit wil ik in navolging van Willi (1975) de *narcistische collusie* noemen. Ik zal de twee bouwstenen waaruit dit begrip is opgebouwd nader toelichten en aangeven waarom ik dit psychisch mechanisme dat zich tussen dader en slachtoffer afspeelt op mijn materiaal van toepassing acht.

Dat er een gewelddadige botsing tussen de partners plaats vindt moge duidelijk zijn. Dat is de collusie, de botsing. In tachtig gevallen werd de partner gedood; in de andere 44 gevallen bleef het bij een poging tot moord of doodslag. Ik spreek van een narcistische collusie omdat de partners onvoldoende respect voor elkaars eigenheid weten op te brengen. De ander moet zijn zoals men zelf was of zou willen zijn en dat kan in navolging van Freud (1952) als de kern van de narcistische problematiek worden beschouwd.

De een neemt de ander zijn identiteit af.

Het is daarom dat de vrouw uit de eerste casus roept dat er van 'identity theft' sprake is. De partners komen niet voor hun plezier in dit soort gewelddadige relaties terecht. Er is vaak sprake van een neurotische partnerkeuze. De partner wordt gekozen in het verlengde van onverwerkte conflicten uit het gezin van herkomst. Wat men zelf in passieve vorm (als slachtoffer in het gezin van herkomst heeft

meegemaakt) wordt in actieve vorm (als dader) tegen de partner herhaald.

De man uit de eerste casus die helemaal door zijn ouders werd klemgezet en dokter of priester moest worden, spreidt ten opzichte van zijn vrouw/leerlinge het zelfde dwingende gedrag ten toon. De man uit de derde casus die thuis steeds door zijn slimme zus werd afgetroefd kiest een partner die hij op zijn beurt de baas kan en naar zijn hand kan zetten. De partners die worden gekozen vertonen vaak grote overeenkomsten met de ouders met wie men overhoop lag. In de neurotische partnerkeuze steekt ook vaak een reactief aspect; men kiest zich een partner die juist het tegenbeeld is van de ouders met wie men in conflict leeft. De brave preuts opgevoede middenstandsdochter uit de tweede casus kiest zich een bonte woonwagenkampjongen als partner.

Het type mens dat ik in de dadergroep en de slachtoffergroep heel dikwijls ben tegengekomen is de niet geïndividualiseerde mens. Het gaat om mensen die vaak niet goed van hun ouders zijn losgekomen. Er heeft geen adequate psychologische geboorte plaats gevonden. Zij zijn gevangen gebleven in een hechte symbiotische band met de ouders en daarbij zijn veel negatief gekleurde gevoelens onbesproken gebleven. Dit ellendige patroon wordt in de relatie met de partner voortgezet.

De relaties die gewelddadig eindigen zijn vaak in het begin erg hecht en zeer romantisch. Men wil/denkt/hoopt het allemaal veel beter te doen dan men thuis of in het kindertehuis heeft meegemaakt. Het gaat in mijn onderzoeksgroep vaak om mensen die niet goed op eigen benen kunnen staan. De partners leunen vaak op elkaars schouders als vermoeide bokkers. Het zelfgevoel wordt bij hen niet gevoed van binnenuit; zij zijn vaak erg afhankelijk van de steun en bemoediging van de ander.

Een dergelijke hechte symbiotische relatie ligt vaak aan de basis van de narcistische botsing. In een dergelijke relatie ziet men vaak een polaire rolverdeling. De een is passief volgzaam, de ander sturend en actief. In andere gevallen is de een de afhankelijke hypochondere zieke terwijl de ander zich als de dokter/verpleger opwerpt. In zekere zin kan de rolverdeling in de derde casus hier als voorbeeld dienen.

Veel van de echtparen uit mijn onderzoeksgroep zijn variaties op het aloude 'pygmalion-duo' prof.

Henri Higgens en Lisa Doolittle. In *My fair lady* kiest de auteur voor een happy end. In mijn materiaal ging het er veel gewelddadiger aan toe. De belangen van de een worden volledig ondergeschikt gemaakt aan die van de ander. De een wordt een narcistisch verlengstuk van de ander. Nog voor de daadwerkelijke moord c.q. doodslag wordt de partner psychologisch monddood gemaakt. Het begrip symbiotisch (hechte relatie waarin veel onbesproken blijft), waarmee deze gewelddadige relaties nogal eens worden aangeduid, klinkt eufemistisch en men kan mijns inziens beter spreken van een wederzijds parasitaire relatie. Het einde van deze relatie is bijna per definitie gewelddadig. Het hoeft niet per se op een doding uit te lopen maar een heftige onverkwikkelijke scheiding is toch wel het minst erge waarop men kan rekenen.

In veel gevallen is de dader zodanig afhankelijk van de partner dat deze een gewone scheiding niet aan kan. Veel van de partnerdodingen geschieden in een stemming die Terman (1975) beschreven heeft als 'the narcissistic rage'. Het weggaan van de partner die men als verlengstuk van de eigen persoon of als deel van zijn eigen fundering heeft ervaren wekt een enorme destructieve woede. Het wankele kasteel stort in als de partner zijn zelfstandigheid opeist en ervan door wil gaan.

Beyaert (1985) heeft fraai beschreven hoe in dergelijke scheve relaties een omslag van de bestaande machtsverhouding het uiteindelijke geweld aankondigt. Hij wijst er daarbij terecht op dat partnerdoding en kinderdoding een gelijksoortige psychodynamische achtergrond hebben. Kinderdoding zou zich vooral voordoen in de periode rond het derde levensjaar waarin de peuter aanstalten maakt zijn eigen weg te gaan zoeken. De wortel van de tegen het kind gerichte agressie zou gelegen zijn in het onvermogen van de moeder om te kunnen verdragen dat er aan de symbiotische verbondenheid een eind komt. Op een vergelijkbare wijze breekt de agressie door op het moment dat de tot dan toe geknechte partner weg wil gaan.

De vierde casus laat zien dat pure slechtheid er ook toe kan leiden dat de partner op utilitaire gronden uit de weg wordt geruimd. In elk van de vier besproken gevallen komt de agressiebevorderende rol die alcohol bij echtelijke conflicten kan spelen duidelijk tot uitdrukking. De vierde casus illustreert duidelijk

dat een koortsige infectieziekte ook kan bijdragen tot een psychotische ontregeling.

Het 'pre-spouse-killing syndrome'

Alle 124 gevallen van partnerdoding die ik heb onderzocht hadden hun eigen dramatische psychodynamiek. Het waren elk voor zich unieke gevallen die zich wat spanning betreft kunnen meten aan die van de klassieke drama's uit de oudheid. Ik heb in het voorafgaande een aantal aspecten besproken die men met grote regelmaat in het materiaal terug ziet komen. Er zal nu een opsomming worden gegeven van factoren die, indien zij zich clustervormig voordoen bij echtparen, de kans op een gewelddadige ontkenning van de relatie verhogen. De genoemde factoren hebben betrekking op de dader of het slachtoffer of op hen beiden. Te zamen vormen zij het 'pre-spouse-killing syndrome':

- een ongelukkige jeugd (die deels werd doorgebracht in tehuizen) waarbij sprake van mishandeling of seksueel misbruik;
- men is in de jeugd flink verwend en werd als pion ingezet in het ruzieschaakspel van de ouders;
- men heeft een krampachtig plan om het allemaal beter te doen dan vroeger thuis;
- er is sprake van eerdere veroordelingen voor seksuele of agressieve delicten;
- er is sprake van eerdere (klinisch) psychiatrische behandeling;
- het heeft lang geduurd voor men een partner vond of men heeft zich blindelings na een korte kennismaking in het huwelijk gestort.

Echtparen waarbij een aantal van de bovengenoemde factoren zich bij één of beide partners voordoen hebben vaak de volgende karakteristieken:

- men heeft de neiging zich sterk van de ander afhankelijk te maken en ontleent het gevoel van eigenwaarde aan verdiensten van de ander;
- er is een neiging binnen de relatie tot een polaire rolverdeling te komen waarbij de ene actief leidt en de ander passief volgt;
- het echtpaar raakt dikwijls in een ernstig isolement doordat vrienden en familie wegblijven vanwege de geladen stemming of heftige conflicten die zich vaak voordoen;
- het isolement neemt vaak toe doordat men op het

werk verstrikt raakt in autoriteitsconflicten en uiteindelijk in de ziektewet belandt of wordt afgekeurd;

- de kinderen worden gedwongen voor één van beide ouders partij te kiezen of worden op een andere wijze misbruikt;
- de spanningen leiden tot toenemend drankgebruik of tot lange duistere neerslachtige zwijgperiodes;
- echtelijke twisten doen zich steeds vaker voor waarbij chaotisch wordt geschreeuwd en lichamelijk geweld niet wordt geschuwd.

De eerstelijns hulpverleners, waarbij ik speciaal denk aan huisartsen maar ook aan politieagenten en medewerkers van ambulante instellingen van de geestelijke volksgezondheid, dienen erop bedacht te zijn dat echtparen waarbij zich clustervormig een aantal van de hierboven genoemde factoren voordoet, een verhoogd risico lopen dat de relatie op een geweldsdelict kan uitlopen.

De alarmfase breekt aan als zich de volgende veranderingen voordoen:

- het isolement neemt toe doordat bijvoorbeeld de kinderen het huis uitgaan;
- er breekt een periode van rouw aan omdat ouders of broers of zusters of vrienden komen te overlijden;
- de partners worden nog meer op elkaar teruggevoerd doordat men voor werk buitenshuis wordt afgekeurd;
- het labiele evenwicht dreigt te worden verbroken doordat een rivaal ten tonele verschijnt;
- er hangt een echtscheiding in de lucht maar er wordt niet openlijk over gesproken;
- er wordt steeds meer gedronken;
- er doen zich woede-aanvallen voor waarbij ook de kinderen en/of huisdieren ernstig worden mishandeld;
- er worden dingen stuk gemaakt die voor de ander zeer belangrijk zijn (paspoort, familiefoto-album, trouwjapon);
- de heftige destructieve woede-aanvallen worden afgewisseld met sentimentele pogingen tot verzoening; eerst wordt het bankstel met een mes opgesneden en een half uur later volgen de rode rozen;
- er zijn recentelijk reisjes naar België ondernomen (wapens);
- er is sprake van jubilea of algemene feestdagen die de druk met zich meebrengen dat men zich gelukkig

moet voelen; speciaal de Kerst is berucht.

De plotselinge omslag in de machtsverhouding binnen een geladen onevenwichtige relatie is het moment van de waarheid. Het gezegde dat men de koopman eerst bij het scheiden van de markt leert kennen gaat zeker ook op voor de huwelijksmarkt. Een van de belangrijkste aanbevelingen die op grond van het voorafgaande valt te doen, is dat de buitenwacht (huisarts, wijkagent, psychiater, officier van justitie) zich niet al te terughoudend zou moeten opstellen indien men met moeilijke echtparen te maken krijgt bij wie zich een samenklontering van de hierboven vermelde risicoverhogende factoren voordoet.

Een al te sussende benadering en een al te snelle keuze voor het kale sepot in gevallen waarin sprake is van mishandeling van de partner brengt medeverantwoordelijkheid met zich mee als het, mede als gevolg van de al te grote terughoudendheid, tot een partnerdoding komt. Het is voor de werkers in de eerste lijn zaak erop af te gaan als een melding van vrouwenmishandeling wordt gedaan. Het slachtoffer moet de gelegenheid hebben haar verhaal te doen buiten aanwezigheid van de vermoedelijke dader. Het is van groot belang dat de politie de bereidheid heeft de aanklacht vast te leggen. De verdachte ter afkoeling en verhoor meenemen naar het politiebureau kan escalatie voorkomen indien tegelijkertijd het slachtoffer adequaat wordt geïnformeerd over stappen die zij kan ondernemen om zich tegen verdere agressie te beschermen. Deze aanbevelingen, die ik op mijn studie naar partnerdoding baseer, komen overeen met de strekking van de aanbevelingen die Zoomer (1990) doet naar aanleiding van een recente veldstudie over vrouwenmishandeling.

Noten

¹ Vermassen. Zie hieromtrent het artikel van Lode Ramaeker over 'Crime passionnel' in 'Het belang van Limburg' dd. 10 september 1990.

² Memorie van toelichting op het oorspronkelijk ontwerp van het Wetboek van Strafrecht uit 1881.

³ Uit de WODC-publicatie nr. 25:

'De strafvordering en straftoemeting in gevallen van zware criminaliteit' blijkt dat moord en doodslag vooral door mannen tussen de 20 en 30 jaar worden gepleegd.

⁴ In het proefschrift over partnerdoding (De Boer, 1990) wordt veel rekenwerk verricht om dit cijfer –

350 partnerdodingen in 30 jaar – te verantwoorden. Een probleem is daarbij dat een aparte rubriek 'familiegeweld' c.q. 'partnerdoding' in de criminele statistiek ontbreekt.

⁵ Raskolnikow is een van de hoofdfiguren uit Dostojewski's 'Misdad en straf'. Hij vermoordt een oude woekeraarster.

Literatuur

Boer, A.P. de

Partnerdoding; Een forensisch-psychiatrisch onderzoek
Arnhem, Gouda Quint bv, 1990

Gelles, R.J., M.A. Straus
Violence in the american family
Journal of social issues, 35e jrg., nr. 2, 1979.

Gemert, F. van

Noordafrikaanse en Turkse homomoordenaars; op zoek naar een culturele verklaring
Justitiële verkenningen, 17e jrg., nr. 1, 1991, pp.

Holz, L.

Les crimes passionnels
Parijs, 1904

Philips, H.S.

Het passioneerle misdrijf in Nederland
Amsterdam, L.J. Veen, 1938

Greeff, E. de

Liefde en liefdesdelicten
Winants, Heerlen, 1951

Tuerlinckx, J.

Misdaden uit hartstocht
Atwerpen, Standaard, 1936

Lagache, D.

La jalousie amoureuse, tome I en II

Paris, Presses Universitaires de France, 1947

Elsschot, W.

Verzameld werk. Gedichten
Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon N.V., 1963

Ietswaard, W.

Moord als gedachte en moord als daad.

In: Psycho-analytici aan het woord, Van Loghum Slaterus B.V., Deventer, 1980

Willi, J.

Die Zweierbeziehung
Reibek bei Hamburg, Rowolt Verlag GmbH, 1975

Freud, S.

Zur Einführung des Narcismus. Gesammelte Werke Band X
London, Imago Publishing Co. Ltd., 1952

Terman, M.D.

Agression and narcissistic rage; a clinical elaboration.

In: The annual of psychoanalysis, Vol. 3, 1975, pp. 239-256

Beyaert, F.H.L.

Strafwegeving en de crime passionnel, dodingen in het gezin en toch weer de vader.

In: De betekenis van de vader, Meppel, Boom, 1985

Zoomer, O.

Vrouwen mishandeling; politiewerk
Arnhem, Gouda Quint bv, 1990

Moord en doodslag op godsdienstige gronden

Een tentatieve typologie en enige reflecties

dr J. Verrips*

'Wat eist God in het zesde gebod?' luidt vraag 105 van de Heidelberger Catechismus. Het antwoord is: 'Dat ik mijn naaste noch met gedachten, noch met woorden of enig gebaar, veel minder met de daad, door mijzelf of door anderen ontere, hate, kwetse of dode; maar dat ik alle wraakgierigheid aflegge; ook mijzelf niet kwetse of moedwilliglijk in enig gevaar begeve; waarom ook de Overheid het zwaard draagt om de doodslag te weren.'

Tallose predikanten hebben in de loop der eeuwen op tal van plaatsen over deze kwestie gepreekt en hun gehoor met klem voorgehouden, dat het een mens, in casu een gelovig christen, absoluut niet past om een naaste van het leven te beroven. Dat hun aansporingen niet altijd effect sorteerden mag bekend worden verondersteld. Groot is immers het aantal doodslagen en moorden, dat in de loop der tijden door personen in weerwil van hun opvoeding in de christelijke ethiek is gepleegd. De motieven voor dit soort wandaden waren en zijn uiterst gevarieerd en reiken van jaloezie tot getergdheid, van hebzucht tot zelfverweer. Menigeen en met name de gelovige christen zal geneigd zijn het voorkomen van dit soort ernstige delicten te interpreteren als een (tijdelijke) verzwakking of afvalligheid van het geloof. Ware dat sterk of aanwezig geweest en had men de bijbel, in casu het zesde gebod, door betreurenswaardige omstandigheden niet even of permanent als ethisch richtsnoer inzake het menselijk verkeer uit het oog

* De auteur is verbonden aan de Vakgroep Sociale Antropologie van Europa en het Mediterrane Gebied van de Universiteit van Amsterdam. Hij bedankt Gozewijn van Beek, Willem de Blécourt, Rob van Ginkel, Birgit Meijer, Alex Strating en Hans Vermeulen voor hun commentaren op dit stuk.

verloren, dan zou men zich niet bezondigd hebben aan het doodslaan of vermoorden van (een) ander(en).

Kortom, in christelijke kringen bestaat de neiging om de oorzaken van moord- en doodslag niet te zoeken in de aanwezigheid van een bijbels gefundeerd oriëntatiekader, want dat leert immers het respecteren van andermans leven, maar juist in het ontbreken daarvan. Omdat men daarover niet beschikt, zo luidt de redenering, kan het geschieden dat men in een vlaag van ultieme boosheid, jaloezie, hebzucht enzovoort, zijn zelfbeheersing verliest en een ander van het leven berooft.¹ Dat de aanwezigheid van een bijbels gefundeerd oriëntatiekader ook tot ontsparingen met dodelijke afloop kan leiden wordt veelal ontkend of, als dat niet geschiedt, afgeschilderd als een volstrekt onchristelijke, door Satan geïnspireerde aberratie, nog gruwelijker dan moord of doodslag uit pure haat, agressie of zelfverweer.

In dit artikel wil ik de aandacht vestigen op juist dat soort ontsparingen en laten zien, dat er sprake is van genres en subgenres met een tamelijk stereotiep karakter, die zich in de tijd lijken te herhalen. Hoewel verschillende criminologen over religieus (in casu door de bijbel) geïnspireerde gevallen van moord en doodslag hebben geschreven, heeft bij mijn weten nog niemand getracht om daarvan een typologie op te stellen, bij voorbeeld op de manier waarvoor dat onlangs voor 'serial killers' is gedaan (Holmes en DeBurger, 1985), en daarmee een eerste stap te zetten op de weg naar meer inzicht in het telkens weer voorkomen van deze misdrijven.²

In hetgeen hierna volgt zal ik aan de hand van door mij in allerlei bronnen gevonden casuïstiek duidelijk maken, hoe de bijbel voor verschillende mensen op uiteenlopende plaatsen en tijdstippen op diverse wijzen als inspiratiebron heeft gefungeerd om medemensen te doden of daartoe een poging te doen. Het belangrijkste doel van dit artikel is dus te laten zien, dat 'relimoorden' voorkomen – gelukkig niet frequent maar toch met een zekere hardnekkigheid – èn dat daarin, al naar gelang de aspecten van en/of gedeeltes uit de bijbel die de plegers op een (patho-)logische manier hebben geïnterpreteerd en uitgebouwd, typen zijn te onderscheiden.³ Daarnaast wil ik in dit artikel reflecteren over het fenomeen relimoord. Zo zal ik aan het slot onder meer stil staan

bij de kwestie, in hoeverre dat verschijnsel nu wel of niet langzaam maar zeker van het criminele toneel aan het verdwijnen is.

De typologie

Vorig jaar viel in diverse Nederlandse bioscopen de film *The First Power*, geregisseerd door Robert Resnikoff, te aanschouwen. Daarin grijpt een rechner, gespecialiseerd in het achter slot en grendel brengen van 'serial killers', een moordenaar, die vijfpuntige sterren, het symbool van de duivel, in de lijven van zijn slachtoffers placht te kerven. Hoewel deze satanische misdadiger ter dood wordt gebracht, keert hij op miraculeuze wijze terug. 'Alleen een in mystica doorknede non kan uitkomst brengen. Ze schenkt (de rechner - *JV*) een crucifix, die een dolk blijkt te bevatten. Slechts door Jezus in het hart van de duivel te steken, kan hem een halt toegevoerd worden.' (*NRC/HB*, 4 oktober 1990)

Mocht men geneigd zijn te denken, dat het hier louter om een produkt van de verbeelding gaat en dat het soort misdaden dat erin wordt opgevoerd niet in werkelijkheid voorkomt maar slechts bedacht is om mensen de stuipen op het lijf te jagen, dan vergist men zich deernig. In deze film is namelijk sprake van twee typen relimoord, die in werkelijkheid ook voor blijken te komen, te weten: de doding van een ander om satan te behagen (het 'satansoffer') en de doding van een ander, omdat hij/zij (met) de duivel (geassocieerd) is. Naast deze twee typen komt nog een derde voor, namelijk de doding van een ander, omdat men meent naar bijbels voorbeeld een offer te moeten brengen. In dit artikel zal ik niet ingaan op het 'satansoffer', maar me concentreren op de andere typen en hun subtypen.⁴

Doding van een ander, omdat deze (met) de duivel (geassocieerd) is

In dit genre vallen drie (op bepaalde punten overlappende) subgenres te onderscheiden: ombrenging van iemand, die een trawant(e) van demonen en/of de duivel zou zijn ('heksenmoorden'), door (de) duivel(s) bezeten zou zijn ('exorcismemoorden') en de duivel in persoon zou zijn ('duivels-

moorden').⁵ Ik wil die nu achtereenvolgens de revue laten passeren.

Heksenmoorden

Bij het horen van de term 'heksenmoorden' zal menigeen geneigd zijn te denken aan de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw, toen in allerlei Westeuropese landen vooral vrouwen, vaak na pijnlijke processen vanwege hun vermeend heulen met demonische krachten en/of Gods antipode de duivel, levend werden verbrand (Cohn, 1975), en niet aan latere eeuwen.⁶ Over het algemeen wil men nog wel aannemen, dat het geloof in heksen en hekserij lang is blijven voortbestaan en hier en daar nog bestaat, maar dat het ook nog na de zeventiende eeuw geleid heeft tot gevallen van moord en doodslag of pogingen daartoe zal men echter minder makkelijk willen geloven.⁷ Toch hebben die gevallen, ofschoon op zeer beperkte schaal, zich zelfs tot in deze eeuw voorgedaan.

In het werk van de Duitse criminoloog Hellwig, die een zeer grote belangstelling had voor misdaden uit (bij)geloof gepleegd, vindt men er meerdere vermeld. 'Mordtaten aus Hexenglauben,' zo schrijft hij (Hellwig, 1908b, p. 16), 'sind häufiger als man annehmen sollte,' waarop hij een hele reeks opsomt, die in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw her en der in Europa zijn voorgekomen. Een paar voorbeelden uit Frankrijk.

Vor dem Gerichtshof von Tarbes fand im Jahre 1850 ein interessanter Prozeß statt. Ein Ehepaar...hatte auf die Angabe eines Priesters hin eine Frau...für eine Hexe gehalten, die Bedauernswerte überfallen und sie über brennendes Feuer gehalten. Die Unglückliche starb bald darauf unter qualvollen Schmerzen. Die Angeklagten gestanden nicht nur die Tat ganz offen ein, sondern frohlockten gar über den Tod der alten Hexe. In demselben Jahre ereignete sich ein ähnlicher Fall im Arrondissement Lourdes, wo eine alte, als Hexe verschrieene Frau in einen Bratofen geschoben wurde, zwar trotz mancher Brandwunden noch entfliehen konnte, aber einen Tag später starb. (Hellwig, 1908b, p. 17)

Een uiterst geruchtmakend geval van een heksenmoord deed zich ruim vijfentwintig jaren later in Duitsland te Forchheim voor.

In der Nacht vom 6. zum 7. Juli 1896 wurde die Witwe Euphrosine Gerber geborene Lösch in dem Dorfe Forchheim bei Endingen erwurgt. Der Verdacht der Täterschaft lenkte sich sofort auf den am 30. November 1875 geborenen ledigen, katholischen Landwirt Franz Xaver Werneth, dessen Großmutter väterlicherseits eine Schwester der Ermordeten gewesen war. Es war im ganzen Dorf bekannt, daß Franz Xaver Werneth und seine Angehörigen die Ermordete für eine äusserst boshafte Hexe hielten, der sie allerlei Unglück in Haus und Hof, ganz besonders aber die Epilepsie des Franz Xaver Werneth und die auf hysterischer Grundlage beruhende angebliche 'Besessenheit' seiner Tante Sibylla zuschrieben. (Hellwig, 1909, p. 173)

Voor de rechtbank verklaarde de aangeklaagde, dat hij zijn tante om moest brengen om rust te krijgen. God zou zich daarover absoluut niet boos maken, omdat het doden van een schadelijke heks toch iets geheel anders was '...als wenn einer den anderen aus Luxus totschrage'. (Hellwig, 1908b, p. 16) De man werd tot tien jaren tuchthuis veroordeeld.

Hoewel zich bij mijn weten in Nederland deze eeuw geen duidelijke gevallen van 'heksenmoord' hebben voorgedaan, wil ik in dit verband wijzen op twee rechtzaken, die kunnen illustreren, dat ook te onzent het geloof in hekserij in verband met het bedreigen of zelfs doden van anderen nog tamelijk recent is voorgekomen.⁸ Zo beschrijft De Blécourt in zijn boeiende en rijk gedocumenteerde dissertatie *Termen van Toverij* (De Blécourt, 1990, pp. 215-216), hoe ene Klaas Tiemens uit Langerak (gemeente Oosterhesselen) in 1912 tot een maand gevangenisstraf werd veroordeeld, omdat hij tegen zijn buurvrouw, die hij verdacht van het beheksen van zijn vrouw, gezegd had: 'Als jij ... nu niet gauw bij ons komt en Elsie van de hekserij afhelpt, dan maak ik er een eind aan, dan maak ik jelui allemaal dood.' Iets meer dan 75 jaren later viel het volgende opmerkelijke bericht in de *Volkskrant* te lezen:

Man krijgt vijf jaar voor wurgen echtgenote. Utrecht (ANP) – De 51-jarige O.A. uit Utrecht is dinsdag door de rechtbank in Utrecht veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf. De man heeft vorig jaar oktober tijdens een vechtpartij langs de weg in Utrecht zijn 22-jarige vrouw gewurgd achtergelaten in een sloot. A. had voor de rechter aangevoerd dat zijn vrouw 'behekst' zou zijn. (Volkskrant, 6 april 1988)

Hoewel in dit geval, waarover ik verder geen gegevens heb kunnen verzamelen, strikt genomen geen sprake is van een 'heks' maar slechts van 'behekst' zijn, presenteer ik het toch om duidelijk te maken, dat het geloof in hekserij iemand kennelijk nog zeer recent heeft kunnen motiveren tot het ombrengen van een medemens.⁹ Het zou echter kunnen, dat de dader met de kwalificatie 'behekst' '(van de duivel) bezeten' heeft bedoeld. Indien dit zo zou zijn, dan zou zijn wandaad een illustratie van het volgende subgenre zijn.

Exorcismemoorden

Hoewel thans het speciale ambt van exorcist of duivelbanner in de roomskatholieke kerk niet meer bestaat, is het niet zo dat daarmee ook het uitdrijven van boze geesten in deze kerk tot het verleden is gaan behoren. Priesters zijn krachtens hun ambt nog steeds gemachtigd om in voorkomende gevallen aan duiveluitdrijving te doen. Daarbij zijn zij echter gebonden aan strikte regels en behoeven zij toestemming van hun bisschop. Hetzelfde is het geval in de anglicaanse kerk. In de protestantse kerken komt de rituele duivelbanning daarentegen niet voor. Het idee, dat mensen door duivelen bezeten kunnen zijn en dat die kwade geesten uitgedreven kunnen worden vindt men heel sterk in het Nieuwe Testament. In dat bijbelboek moet men dan ook de wortel zoeken van de exorcismepraktijken zoals die door de eeuwen heen zijn voorgekomen en zoals ze thans nog in de roomskatholieke en anglicaanse kerk zijn toegestaan.

Hoewel het oogmerk van het exorciseren door de eeuwen heen positief is geweest, namelijk het genezen van personen die meenden van de duivel bezeten te zijn, is het maar al te vaak geschied, dat het uitliep op de dood van de bezetene. Zo merkt Maquart op: 'Malgré la sévérité de l'Eglise à ce sujet, il faut regretter parfois chez certain prêtres adonnés à ce dangereux ministère, la pratique inconsidérée et imprudente de l'exorcisme.' (Maquart, 1948, p. 328)

Het zijn echter niet alleen fanatieke priesters, die zich tot op de dag van vandaag schuldig maken aan het bedrijven van exorcisme met een rampzalige afloop, maar ook leken. Hoewel het hier niet handelt om een verschijnsel, dat zich sedert het einde van de 19de eeuw op grote schaal heeft voorgedaan, hetgeen overigens voor alle in dit stuk behandelde reli-

moorden geldt, moet toch geconstateerd worden dat het nog immer niet tot het verleden behoort. Teneinde dat duidelijk te maken, laat ik hier een aantal spectaculaire gevallen de revue passeren, die zich na de Tweede Wereldoorlog hebben voorgedaan.¹⁰

In 1957 stichtte ene Jozef Stocker, een geëxcommuniceerde priester samen met zijn geliefde Magdalena Kohler te Ringwil nabij Zürich een kleine sekte op, die hij fraai de 'Internationale familiegemeenschap ter bevordering van de vrede' doopte. Beiden geloofden dat het einde van de wereld nabij was. Stocker probeerde onder andere goedgegelovige boeren te overreden een plaats in zijn 'Ark van Noach' te kopen, zodat ze aan de naderende ondergang zouden kunnen ontsnappen. Samen met Magdalena deed hij aan het 'opvoeden' van kinderen en adolescenten, die goedgegelovige ouders aan hun zorgen hadden toevertrouwd. Een van hun pupillen was de 17-jarige boerendochter Bernadette Hasler. Volgens het leidende stel was zij van de duivel bezeten en kon alleen exorcisme tot haar genezing leiden. In het voorjaar van 1966 besloten zij, samen met een aantal trouwe volgelingen, daarmee te beginnen. De afloop was dramatisch: Bernadette overleed als gevolg van de behandeling, die geen enkele gelijkenis meer vertoonde met de procedure, zoals die in de rooms-katholieke kerk bij bezetenheid was en nog is toegestaan.

Sie prügelten Bernadette täglich, liessen sie ihre eigenen Excremente essen, gossen eiskaltes Wasser über sie, sperrten sie ein, liessen sie 400 Seiten Selbstbeschimpfungen aufschreiben, schlugen sie buchstäblich zusammen. Bernadette hat es nicht überlebt. Sie starb nachts, Kerzen umstrahlten ihr Bett, Stocker predigte wirres Zeug: 'Sie hat sich selbst befriedigt... o haben wir sie wenigstens vor der Hölle retten können...' (Bild am Sonntag 28, Februar 1988; zie in dit verband ook Frankfurter Rundschau, 9. November 1988)

Stocker en zijn vriendin, die pas in 1969 voor hun wandaad te Zürich voor het gerecht stonden, werden veroordeeld tot tien jaren gevangenisstraf elk, terwijl hun complicen er met lichtere straffen vanaf kwamen. (Het Parool, 5 februari 1969) Van Stocker is daarna niets meer vernomen, edoch des te meer van zijn gezellin Magdalena Kohler, waarover aanstonds meer. Nog geen tien jaren later stonden twee rooms-katholieke geestelijken en een ouderpaar voor een

soortgelijk delict als door Stocker en Kohler begaan voor de rechtbank in Aschaffenburg.

Voor de rechtbank van Aschaffenburg in Beieren herleven dezer dagen de middeleeuwen. Er wordt gesproken over duivels, die zichzelf Lucifer, Kain, Judas, Nero, Hitler en pastoor Fleischmann noemen. Zij hadden bezit genomen van lichaam en ziel van het onschuldige meisje Anneliese Michel uit Klingenberg aan de rivier de Main. De zes duivels werden uitgedreven door twee katholieke geestelijken, maar aan het einde van het 'exorcisme' was het meisje wel dood. Ze stierf aan ondervoeding. (Volkskrant, 6 april 1978)

Anneliese Michel stierf op 1 juli 1976 op 23-jarige leeftijd na een exorcisme-behandeling waarmee de twee geestelijken, een kapelaan en een pater, al in september 1975 waren begonnen. Een belangrijk verschil met de vorige casus is, dat zij daartoe toestemming van hun bisschop hadden gekregen. Anneliese Michel, die aan epilepsie leed, raakte in 1973 in de waan, dat zij door de duivel bezeten was en slaagde er in een kapelaan te doen geloven, dat dit ook werkelijk zo was, waarop hij de zaak voorlegde aan zijn bisschop. Die gaf na raadpleging van een binnen de kerk alom erkende deskundige op het gebied van bezetenheid de opdracht aan een pater om de duivel bij het meisje uit te drijven. Hoewel Anneliese Michel tijdens de behandeling zichtbaar achteruitging, omdat ze weigerde normaal te eten en te drinken en zichzelf bovendien dwong om allerlei zware lichaams oefeningen te doen, riepen de geestelijken noch haar ouders de hulp van een arts in, maar gingen ze gestaag voort met het uitspreken van gebeden om de demonen te verjagen, totdat ze overleed. Na een spectaculair proces werden de vier beklaagden, die er absoluut van overtuigd waren dat ze geen kwaad hadden aangericht, voor dood door schuld veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van een half jaar. (Volkskrant, 22 april 1978)

Hoewel de rubricering van deze casus onder 'exorcismemoorden' strikt genomen incorrect is, omdat er van moord in eigenlijke zin geen sprake was, meen ik toch, dat ze voor dat type 'reidelict' illustratief geacht kan worden. De voedingsbodempoor moet mede gezocht worden in de opstelling van de kerk inzake het geloof in het bestaan van de duivel. In dit verband zij er op gewezen dat het Vaticaan een paar maanden voordat het exorceren van Anneliese Michel begon nog een uitvoerige

studie het licht deed zien, waarin onomwonden werd gesteld, dat de duivel echt bestond en meer dan alleen maar een symbool voor het kwaad was. Vrijwel tegelijkertijd maakte de aartsbisschop van de anglicaanse kerk eenzelfde standpunt bekend en vaardigde hij richtlijnen uit, waaronder voortaan nog duivelbezwerings mochten worden toegepast.

De richtlijnen schrijven voor dat exorcisme alleen maar verricht mag worden door ervaren mensen die daartoe door de betrokken bisschop gemachtigd zijn, en in samenhang met gebed en sacramentsbediening. Er moet zo weinig mogelijk publiciteit aan gegeven worden en iedereen die het ritueel ondergaan heeft, dient nadien pastoraal begeleid te worden. De geestenbezwering moet ook medisch begeleid worden. (Volkskrant, 2 juli 1975)

In Engeland ging aan deze bekendmaking heel wat gekrakeel binnen en buiten de kerk vooraf. De directe aanleiding daartoe vormde het gerucht makende feit dat een man te Leeds kort nadat hij een exorcisme ritueel had ondergaan zijn echtgenote had vermoord (ibid.).

Exact twaalf jaren nadat Anneliese Michel als gevolg van een exorcismeritueel het leven liet, viel in vrijwel alle Nederlandse dagbladen te lezen dat de politie van Velp een echtpaar uit dezelfde plaats en een vrouw uit Maassluis had gearresteerd, omdat zij een twee-en-een-halve-maand oude baby door verbranding om het leven hadden gebracht, omdat het jongetje door demonen bezeten zou zijn.

De verbranding van de baby woensdagmiddag in het toilet van de woning van het echtpaar in Velp was volgens de politie de climax van een duiveluitdrijving die twee etmalen heeft geduurd. Aanvankelijk zouden de vader (30), de moeder (27) en hun vriendin (31) de baby met kussens en messen te lijf zijn gegaan. Daarna zouden ze hem met spiritus, verf en zoutzuur hebben overgoten en in brand hebben gestoken. De politie spreekt over een rituele moord. (NRC/HB, 1 juli 1988)¹¹

Omdat er aanwijzingen zijn, dat het slachtoffertje tenslotte als de duivel zelf werd gezien, zal ik op dit geval terugkomen bij de behandeling van de 'duivelsmoorden'.¹²

Vormde de Velpse zaak in 1988 voorpagina-nieuws, enige andere 'exorcismemoorden,' die zich kort daarvoor en daarna voordeden, mochten zich daarentegen nauwelijks in de aandacht van journalisten verheugen. In 1988 verschenen echter nog twee

opmerkelijke berichten over dat type moord in de kranten. Zo viel op 29 januari van dat jaar het volgende te lezen:

Tbr geëist voor doodsteken vrouw als duiveluitdrijving. Groningen (ANP) – Voor de rechtbank in Groningen heeft de officier van justitie mr. M. Severein donderdag wegens doodslag onvoorwaardelijk tbr geëist tegen een 28-jarige Groninger. De man wordt er van verdacht op 8 augustus vorig jaar zijn 37-jarige vriendin om het leven te hebben gebracht, omdat hij geloofde dat zij van de duivel bezeten was. Tijdens de vier maanden dat de verdachte en het slachtoffer met elkaar omgingen, deden zij geregeld aan geestesbezwering. Vlak voor het drama geloofde de man dat de duivel bezit van zijn vriendin had genomen. Om die duivel te verdrijven stak hij toe. De officier van justitie conformeerde zich aan het psychiatrisch rapport waarin staat dat L. lijdt aan een paranoïde psychose en dat hij ontoerekeningsvatbaar is. Uitspraak 11 februari. (Volkskrant, 29 januari 1988)

In het begin van november was het weer raak. Dit maal werd bericht over een proces tegen een 74-jarige Duitse, die er van werd beschuldigd in februari 1988 samen met haar inmiddels overleden zuster een 66-jarige weduwe de dood te hebben ingedreven, omdat zij van Satan bezeten zou zijn. (Volkskrant, 9 november 1988) Op 23 februari had over dit geval het volgende stukje in een Duitse krant gestaan:

66-jährige zu Tode geschlagen. Singen. (dpa) Einem ungewöhnlichen Verbrechen, in dem nach den ersten Ermittlungen religiöser Wahn und jahrelange Teufels-austreibung die Hauptrolle spielten, ist jetzt in Singen (Kreis Konstanz) aufgedeckt worden. Wie die Konstanzer Staatsanwaltschaft und die Polizei gestern mitteilten, sind zwei 70 und 73 Jahre alte Frauen am 19. Februar verhaftet worden, weil sie eine 66-jährige Witwe jahrelang gefangen gehalten und zur 'Austreibung des Teufels' so geschlagen hatten, dass diese Anfang Februar an ihrer Verletzungen gestorben war. (Rhein-Sieg-Zeitung, 23. Februar 1988)

Dit geval is daarom zo interessant, omdat de hoofdverdachte Magdalena Kohler was, die we al zijn tegengekomen in het eerste door mij behandelde geval. In de jaren tachtig verkeerde Magdalena, die na haar vervroegde vrijlating Zwitserland was uitgezet en zich metterwoon in Singen had gevestigd, nog steeds vast in de waan, dat ze een uitverkorene Gods was. Ze beweerde nu, dat haar de Madonna was

verschenen en dat die haar de opdracht had gegeven om net als destijds een familie om zich heen te vergaren, die een naderende catastrofe zou overleven. Haar slachtoffer had in het verleden ook tot de secte in Zwitserland behoord. Een uniek geval van recidive. Tijdens haar proces maakte haar advocaat de interessante opmerking, dat zij (wederom) in de fout was gegaan '...nicht weil, sondern obwohl sie fromm war...'

We zien hier, wat wel vaker gebeurt in dit soort gevallen, dat het doden van een ander niet beschouwd wordt als een uitvloeisel van het geloof, maar als het resultaat van iets (totaal) anders, bij voorbeeld een toestand van verstandsverbijstering of een aanval van waanzin los van het geloof. Dat dergelijke verstandsverbijsteringen alles te maken hebben met het geloof, daar als het ware een pathologische uitwerking van zijn, lijkt met name door ingeschakelde experts, zoals psychiaters en psychologen, nog al eens te worden ontkend of gemitigeerd. (Van Meer, 1988; Verrips, 1988) Door de etikettering van de geestestoestand van wat ik 'reli-delinquenten' zou willen noemen met behulp van vakjargon, bij voorbeeld ontoerekeningsvatbaarheid als gevolg van een paranoïde psychose veroorzaakt door schizofrenie, verhult men mijns inziens meer dan men duidelijk maakt over de pathologische wending die religieus denken onder bepaalde omstandigheden bij bepaalde mensen nemen kan. Door dat soort etikettering beneemt men zichzelf en anderen het zicht op de (patho)logica die aan de door hen gepleegde delicten ten grondslag ligt en hoe die haar genese in bij voorbeeld de bijbel en/of theologische geschriften hebben kan.¹³

Daardoor gaat men voorbij aan het feit dat die geschriften naast een oriënterende ook een dusdanig desoriënterende werking kunnen hebben, dat mensen er volledig van in de war raken en tot crimineel gedrag vervallen, waar ze dat zelf absoluut niet zo zien. Integendeel, zij menen vaak iets goeds te hebben verricht in het belang van een persoon of zelfs de mensheid.¹⁴ Frappant is dat hun wandaden niet zelden door de mensen die er over schrijven en spreken als 'duivels' worden betiteld. Zo werden de gezusters, die de 66-jarige vrouw de dood in dreven, in de pers meermalen gekenschetst als 'die teuffische Schwestern' en werd hun doodslag als 'teuffisch' gekwalificeerd. We stuiten hiermee op het relatieve

karakter van wat men als goed en kwaad ervaart.

In dit verband zij er met enige nadruk op gewezen, dat de rampzalige wending, die sommige exorcismegevallen nemen, doorgaans volslagen onbedoeld en ongewild is. Men heeft niet het oogmerk om een ander te doden, integendeel men wil iemand juist van kwelgeesten bevrijden. Omdat die alsmaar niet willen wijken, intensiveert men hun bestrijding zo, dat de dood van de bezetene er op volgt. Maakt men aanvankelijk nog een onderscheid tussen bezetene en bezetter, naarmate het exorciseren langer duurt, omdat de laatste van geen wijken weten wil, lijkt dat allengs zo te vervagen, dat men in de eerste de duivel zelf gaat zien, die men te lijf gaat met alle nare gevolgen vandien. Deze dramatische ontwikkeling zien we met name optreden, als leken aan het exorciseren slaan (zie het geval Magdalena Kohler). Er is hier sprake van een vloeiende overgang naar het soort gevallen dat ik nu zal behandelen.¹⁵

Duivelsmoorden

Karakteristiek voor dit soort relimoord is, dat men in het slachtoffer niet zozeer een door de duivel bezetene ziet dan wel de duivel in persoon. De ander is in de voorstelling van de daders niet iemand die lijdt onder demonische krachten, die zich in zijn of haar lichaam hebben genesteld, maar Satan zelf waarvan ze zich menen te moeten bevrijden door hem radicaal te vernietigen. Soms gaat aan die vernietiging een duiveluitdrijving bij een ander vooraf, soms vindt een dergelijk ritueel niet plaats. De afgelopen honderd jaar hebben zich niet alleen buiten maar ook in Nederland spectaculaire 'duivelsmoorden' of pogingen daartoe voorgedaan. De meest opzienbarende in Nederland kwamen voor te Appeltern (1900), aan boord van een Katwijkse logger (1915) en in de Weverwijk nabij Meerkerk (1944).¹⁶ Aangezien over deze gevallen al vaker is geschreven, beperk ik me hier tot een beknopte weergave.¹⁷

In de nacht van 2 op 3 februari 1900 sloeg de ultra-orthodoxe hervormde boer Mettinus Scherff (ook wel Marius genoemd) in zijn boerderij te Appeltern in aanwezigheid van zijn vrouw, vijf kinderen, dienstmeid en de meisjes Mina en Emma Levoir zijn roomskatholieke knecht Piet met een blaaspijp de schedel in, omdat hij de duivel in persoon zou zijn. Na zijn daad waande de dader zich de wederge-

komen Christus en verwachtten hij en zijn volgelingen het spoedig aanbreken van het duizendjarig rijk. Aan deze doodslag was heel wat vooraf gegaan, onder andere duivelbannerij van Mettinus bij Emma. Bij die activiteit gelastte hij zijn knecht

...den waterpot vast te houden, opdat Emma daarin de duivel zou kunnen uitspuwen. Marius kneep haar toen de ogen dicht, hij sloeg haar in het gezicht, en vroeg: 'voel je dat?' Zij antwoordde: 'neen.' Wat daarna is geschied, weet zij minder goed. Zij zag Piet neervallen 'door Gods hand getroffen.' De duivel kwam haar toen uit den mond en de oogen. Zij zag vlammen en hoorde brullen. Zij meent dat de duivel uit haar in Piet is gegaan. Zij is toen veel verlicht. Zij herinnert zich dat toen het lijk op den grond lag, dit is getrapt en geslagen door Marius en anderen... Zij zag ook, hoe het lijk door Marius getrapt werd op de borstkas tot het bloed er uit stroomde. Daarna was zij gelukkig en allen die met haar waren. Het werd haar o, zoo wel! Zij hadden den duivel overwonnen. Zij zongen: gezegend zij God, de duivel is verslagen! (Ruysch, 1900, p. 89)

Tot een strafvervolging is het in dit geval nooit gekomen. Hoewel er tal van verschillen bestaan tussen deze casus en de eerder behandelde Velpse, wil ik in dit verband toch wijzen op een saillante overeenkomst.¹⁸ In beide gevallen is namelijk eerst sprake van een uitdrijving van demonen of de duivel en pas daarna van het postvatten van het idee, dat het demonische zich heeft gematerialiseerd in een menselijk wezen respectievelijk Piet en de baby.¹⁹

Vijftien jaar na de relimoord te Appeltern raakte de bemanning van de zeillogger KW 171 door toedoen van een ultra-orthodoxe hervormde matroos, die zich verbeeldde dat de wereld was vergaan, letterlijk en figuurlijk volslagen op drift. Nadat hij een aantal visioenen, onder andere van het Nieuw Jerusalem, had gehad, meende hij in een der opvarenden Satan te herkennen en gelastte hij diens dood, waarop de man werd vermoord en overboord gegooid. 's Anderendaags kliefde de matroos samen met een collega een andere schepeling de schedel, omdat ook hij een duivel zou belichamen. Tenslotte ontdekte hij nog een derde duivel aan boord en ook die werd gruwelijk vermoord. Hierna verordende de man alles wat los en maar een weinig vast zat overboord te smijten, omdat men toch niets meer nodig had. Toen de overgebleven opvarenden de logger volledig hadden onttakeld, legden ze zich afgemat te ruste in de hoop

snel in de hemel te zijn, waar ze hun naasten al aanwezig waanden. Het stuurloos rondrijvende wrak werd echter opgemerkt door Noorse koopvaarders, die de bemanning aan boord namen en naar Grimsby brachten. Ook in dit geval werd geen strafvervolg ingesteld op grond van ontoerekenbaarheid.

In 1944 kwam het andermaal tot een geruchtmakende relimoord in Nederland. Dit maal deed ze zich voor in een ultra-orthodox boerengezin, bestaande uit vader, moeder, drie dochters en zes zonen, in de Weverwijk nabij Meerkerk. Het geloof en met name de kwestie of men zich al of niet tot de bekeerden mocht rekenen vormde de spil waar alles in dit gezin om draaide en waar iedereen op zijn of haar manier mee bezig was. In het begin van 1944 kwam het daarbinnen tot een extatische en gewelddadige uitbarsting. Een van de zonen kreeg toen last van een ongekend hevige geloofsstrijd, die uren duurde en eindigde met profetieën. Het einde der wereld was nabij, Satan die briesend rondging zou vermorzeld worden, Jezus zou op de wolken verschijnen en het Koninkrijk Gods op aarde neerdalen. Behalve een zoon geloofden alle andere gezinsleden in deze voorzeggingen. Hierna nam het leven op de boerderij een bijzondere wending. De normale dagelijkse werkzaamheden werden verwaarloosd, men at en dronk nauwelijks meer, zette de klokken stil en bleef 's nachts op om te zingen en te bidden. Op een bepaald moment kwam een van de gezinsleden tot de slotsom, dat de ongelovige Thomas in hun midden de duivel zelve was en dat zijn vernietiging nodig was voor de snelle komst van Gods Koninkrijk, waarop de ongelukkige op verschrikkelijke wijze door zijn eigen verwanten om is gebracht.²⁰ Na zijn arrestatie merkte een hunner op:

*Wij hebben de vijandige duivel die in Aart was gedood. Hoe laat het was weet ik niet. Het was Gods tijd. Gisteren heeft Arie gebeden. God zei: vannacht moet de duivel gedood en verdoemd worden. Wij wisten al vier jaren lang, dat de duivel bij ons was. Dat had God al lang gezegd. (...) De duivel hebben wij verpletterd. Het ging niet om Aart, maar om de duivel die in hem was. Gelukkig dat wij de duivel vermoord hebben. Wanneer wij hem niet hadden doodgeslagen, had hij ons verpletterd.*²¹

Ook in dit geval is het niet tot strafvervolg ing gekomen op grond van ontoerekenbaarheid.

Opmerkelijk in deze en soortgelijke gevallen²² is,

dat men in de waan geraakt dat iemand een of zelfs de duivel is en dat zijn vernietiging een absolute noodzaak is om bevrijd te worden van het kwaad en om voortaan rustig te kunnen voortleven in deze of een totaal nieuwe wereld. In het geval van de andere twee subgenres ontbreekt dat idee. Daarin lijkt geen sprake van een definitieve afrekening met de Prins der Duisternis of diens trawanten, hoogstens van een tijdelijke. Reden waarom ik tot mijn onderscheidingen ben gekomen. Hoewel het resultaat in alle drie de sub-genres hetzelfde is: de dood van (een) mens(en), zijn de ideeën of zo men wil de motieven die daartoe geleid hebben onderscheiden. In alle gevallen gaan de gepleegde misdrijven echter terug op eenzelfde bron, namelijk een vast, in de bijbel gefundeerd en door allerlei theologen door de eeuwen heen bevestigd geloof in het bestaan en direct of indirect actief zijn van de duivel in de wereld. Valt gelukkig te constateren dat het aantal christenen dat daardoor op de een of andere wijze volslagen op drift is geraakt en zelfs moorddadig is geworden, in de loop der tijden drastisch is verminderd, dat neemt niet weg dat het sommige mensen tot op de dag van vandaag nog steeds zo beïnvloeden kan, dat zij er toe kunnen overgaan medemensen zonder veel scrupules de dood in te jagen.

Een opvallend fenomeen in de publikaties over de door mij als 'duivelsmoorden' gekwalificeerde delicten is, dat de buitenwacht daarover dikwijls in termen van een (rituele) offer(moord) heeft gesproken (bij voorbeeld Schotman, 1946, p. 34; Van Rooy, 1949, p. 24), terwijl de daarbij betrokken personen de term offer zelf nauwelijks om niet te zeggen niet gebruikten.²³ Er hebben zich in de loop der tijd echter diverse reldelicten voorgedaan, die onmiskenbaar gemotiveerd werden door het verlangen een offer te brengen.

De doding van (een) ander(en) als offer

'Het Abrahamsoffer'

In de bijbel, met name in het Oude Testament, wemelt het van de passages, waarin van mensen- in casu kinderooffers sprake is. (Dronkert, 1955) Meestal betreft het hier God volstrekt onwelgevallige daden, waaraan afgodendienaars zich overgeven en die

daarom in zeer scherpe termen worden veroordeeld. Er is echter ook sprake van een aantal gevallen, waarin van dat laatste geen sprake is. Het meest bekende voorbeeld is de offerande van Izaäk door Abraham, die op het laatste moment niet doorging. Het verhaal hierover heeft in de loop der geschiedenis keer op keer als inspiratiebron gefungeerd voor het begaan van halsmisdrijven, met name voor het ombrengen van eigen kinderen, die ik 'Abrahams-offers' zou willen dopen.²⁴ In het werk van Ideler vindt men diverse van dit soort tragische delicten beschreven, bij voorbeeld de volgende:

Een Pruissische boer geloofde eenen engel te zien en te hooren, die hem, in den naam van God, beval zijnen zoon op een brandstapel te offeren. Onmiddellijk gaf hij dezen last, om op eene bepaalde plaats eenig hout bij elkander te brengen. De zoon gehoorzaamde, en de vader verbrandde hem op de houtmijt, niettegenstaande het zijn eenige zoon was. (Ideler, 1851, p. 211)

In het graafschap Norfolk vermoordde een leerlooiersgezel zijne vier kinderen, waarvan het oudste eerst 4 jaar was. De drie oudste kinderen sloeg hij het hoofd met een hamer in, en het jongste, een meisje van tien weken, dompelde hij zoolang onder water, tot het verdronken was. Hij meende God met deze wandaad eene dienst te bewijzen, en noemde de vermoording zijner lijfelijke kinderen een offer Abrahams. (ibid.)

Ook voor Nederland is dit type misdrijf bekend. Zo viel bij voorbeeld in maart 1888 in vrijwel alle kranten het volgende berichtje te lezen:

Godsdienstdweperij heeft dezer dagen een jong echtpaar te Zaamslag krankzinnig gemaakt. De tusschenkomst der politie was daarbij noodig, want de man, in de meening dat hij de aartsvader Abraham was, wilde zijn een-jarig kindje offeren. (Texelsche Courant, 15 maart 1888)

In deze eeuw deed zich in 1917 te Born een uiterst dramatisch geval voor. Een katholieke vrouw kwam daar tot het ombrengen van vijf van haar zeven kinderen en het ernstig verwonden van de andere twee en haar man. Over de achtergrond van dit delict meldt Van der Scheer:

Zu Hause angelangt, kam ihr beim Kartoffelschälen – es war zur Zeit der Hochmesse – plötzlich die Eingebung, dasz sie am Mittwoch 8 Personen töten musse und dasz damit gemeint seien ihr Mann und 7 Kinder. Sie widersetzte sich mit aller ihrer Kraft dieser Eingebung, um sich über das Schreckliche dieses innern

Befehles, den sie als von Gott herrührend und vom dem Schutzengel als eingegeben betrachtete, hinwegzusetzen. Sie bat, dies Opfer nicht von ihr zu verlangen. Jedoch erinnerte sie sich, dasz der Pastor vor einigen Wochen gepredigt hatte, dasz jemand, der eine grosze Übeltat gegen seinen Willen begehe, keine Todsünde tue, und ferner suchte sie sich mit dem furchtbaren Gedanken dadurch zu versöhnen, dasz sie an Abrahams Opfer dachte. (Van der Scheer, 1917, p. 204)

Opvallend in deze casus is dat het daarin handelt om een vrouw die zich (even) identificeerde met een man in casu Abraham. Het betreft hier echter geen uniek verschijnsel. Dat leert ons bij voorbeeld een geval, dat zich een paar jaren later in christelijk gereformeerde kring op de Veluwe voordeed. Daarin wordt weliswaar niet expliciet verwezen naar Abrahams offer en komen ook andere aspecten naar voren, die in het Bornse geval ontbreken, maar ook daarin zien we een vrouw van geslacht 'wisselen' en aandringen op het 'offeren' van haar naasten.²⁵

In de herfst van 1921 verkondigde de echtgenote van een landarbeider in Hoog-Soeren, dat het wereld-einde nabij was en Jezus spoedig zou wederkomen. In afwachting van dat grote gebeuren trok een aantal van haar familieleden, die ze in haar ban had weten te krijgen, naar haar woning, waarvan vervolgens elk raam dicht en elke deur op slot ging. Het gezelschap liet het werk voor wat het was en hield zich dagen achtereen tot diep in de nacht bezig met het houden van godsdienstoefeningen, bijbellezen en psalm-gezing. Op bevel van de vrouw, die door haar (geest)verwante volgelingen tot 'koning' was uitgeroepen, werd de vaat niet meer gedaan, want elke maaltijd zou de laatste kunnen zijn. Onder de aanwezigen bevonden zich ook haar twee pleegkinderen, een meisje van negen en een jongetje van twaalf. Al gauw raakte wijd en zijd bekend wat er zich onder aanvoering van vrouw B. in het landarbeidershuis afspeelde en waarom. Bezorgd over het lot van de twee kinderen begaf een inspecteur van de vereniging Mirjam, waardoor ze in haar gezin waren geplaatst, zich op pad om hen weg te halen, maar dat mislukte. Hem werd door de 'koning' toegevoegd dat ze 'geofferd' moesten worden en dat er bloed zou moeten vloeien. Omdat hij voor hun leven vreesde waarschuwde de man daarop de politie, die vervolgens ingreep. De dienaren der wet werden echter niet binnengelaten omdat ze geen 'godsafge-

zanten' maar 'duivels' zouden zijn en de 'koning' geen vergunning van God zou hebben gekregen om hen af te staan. Nadat ze zich door het forceren van de deur toegang tot de woning hadden verschaft, kregen ze op hun vraag waar de kinderen waren te horen, dat die in de hemel zouden zijn. Ze werden echter spoedig onder een tafel en achter een stoel ontdekt. Hoewel de aanwezige mannen de politie op bevel van de 'koning' te lijf gingen, slaagde die er toch in de kinderen te bevrijden. Kort hierna hield het spektakel in haar woning even plotseling als het begonnen was ook weer op.²⁶

Wat in deze casus behalve de wisseling van geslacht van de leidster treft is dat men de kinderen niet wilde doden, omdat ze duivels zouden zijn, maar omdat er offers aan God gebracht dienden te worden, en dat er daarentegen geen sprake was van een poging tot het doden van de dienders, die men juist wel voor duivels versleet. Hierdoor onderscheidt dit geval zich op opvallende wijze van de duivelsmoorden, waarin de verplettering van Satan een centrale rol speelde. Hebben daarbij hoogst waarschijnlijk bepaalde passages uit het boek *Openbaring* (bij voorbeeld de hoofdstukken 20 en 21) als (des)oriënterende inspiratiebron gediend, in het Hoog-Soerense geval lijken geheel andere bijbelpassages als zodanig te hebben gefungeerd.²⁷

Hoewel ik daar naarstig naar heb gezocht, ben ik voor de periode na 1921 voor het binnen- en buitenland geen gevallen van het 'Abrahamsoffer' meer op het spoor gekomen.²⁸ Dat lijkt me overigens geen bewijs voor het feit, dat dit type relidelicthans zou zijn uitgestorven. Het zou goed kunnen dat de grotere discretie die men thans betracht in het openbaar maken van bijzondere misdrijven, reden is, waarom men er nu niet meer over hoort.

'Kruisiging in vereniging'

In de categorie doding van (een) ander(en) als offer kan men naast het 'Abrahamsoffer' nog een ander soort relidelicthans, waarin het offermotief een belangrijke rol speelt, onderscheiden, en wel de 'kruisiging'. In dit subgenre lopen (pogingen tot) doding van een ander en zelfdoding als (zoen)offer dikwijls op een ingewikkelde manier door elkaar. In alle gevallen staat Jezus' kruisdood echter model. Om de materie niet nog ingewikkelder te maken dan ze al is, zal ik in

dit verband pure zelfkruisigingen met dodelijke afloop, die zich in de afgelopen twee eeuwen meermalen hebben voorgedaan, buiten beschouwing laten en me richten op wat ik zou willen noemen 'kruisiging in vereniging'.²⁹ Hierbij waant een man of vrouw zich gelijk aan Jezus Christus en weet hij of zij volgelingen er toe te bewegen hem of haar te kruisigen. De nabootsing van het lijden van Christus wordt tot het bittere einde doorgevoerd.

Een vroeg geval van dit type relidelic deed zich in maart 1823 in het Zwitserse Wildenspuch voor. De hoofdrolspeelster daarin was de dweepzieke boerendochter Margaretha Peter. Samen met een aantal (geest)verwanten, waarmee ze in haar ouderlijk huis bijeen was gekomen, vocht zij tegen duivels, die in haar broer en zuster zouden zijn gevaren. Nadat de laatste op haar instigatie was doodgeslagen, liet ze zichzelf op haar eigen verzoek kruisigen en de schedel inslaan in de door haar volgelingen gedeelde maar niet uitgekomen verwachting, dat een spoedige herrijzenis uit de dood zou volgen (zie Ideler, 1851, pp. 205-210).³⁰

Een soortgelijk geval deed zich in 1905 op Goede Vrijdag te Trinidad in Colorado (USA) voor. Daar liet een lid van een fanatieke secte zich eveneens kruisigen en overleed hij aan de gevolgen.

Der Fanatiker seines Glaubens liess sich genau nach den Angaben der biblischen Erzählung ein Kreuz errichten, wurde dann mit Händen und Beinen an dieses angenagelt und mit einer Dornenkrone gekrönt.(...) Die übrigen Mitglieder der Sekte waren bei der Kreuzigung zugegen. Während ihr Glaubensgenosse am Kreuze hing, peitschten sie sich gegenseitig, bis das Blut aus ihrem Körper hervorquoll. Zahlreiche Zuschauer wohnten den grausamen Handlungen bei. (Hellwig, 1908a, p. 186)

Een laatste, zeer bijzonder geval, dat ik hier kort wil memoreren, deed zich in 1959 te Frankfurt voor. Daar pleegde de 64-jarige schoenmaker George Krausert, die aan het hoofd van een kleine groep religieuze fanatici stond en zich sterk met Jezus identificeerde, in oktober van dat jaar zelfmoord door ophanging 'om de wereld haar verstand terug te geven'. Kort hierop hebben enige van zijn discipelen zijn lijk aan een wand van zijn woonkamer gekruisigd.³¹ Strikt genomen valt deze casus buiten het door mij onderscheiden subgenre, omdat Krauserts kruisiging pas plaatsvond, nadat hij was

overleden, maar ze is zo evident geïnspireerd op het bijbels model, dat ik haar er toch onder reken. Dat dit type relidelic de afgelopen twee eeuwen zelden is voorgekomen acht ik in dit verband minder belangrijk dan het feit dat het überhaupt is voorgekomen. Uit dat voorkomen blijkt namelijk eens te meer, dat bepaalde bijbelgedeelten sommige mensen zo kunnen desoriënteren, dat ze een gevaar voor zichzelf en hun omgeving worden.³² Het zijn gruwelijke voorbeelden '...von der Suggestivkraft, die manche partien des Alten und Neuen Testaments, besonders die Opferung Isaaks und der Sühnetod Christi auf empfängliche, vielfach pathologische Naturen auszuüben vermögen.' (Hellwig, 1908a, pp. 186-187)

Slotopmerkingen

In dit artikel heb ik in eerste instantie getracht een typologie te presenteren van de relimoorden die zich de afgelopen twee eeuwen met name in Europa en de Verenigde Staten hebben voorgedaan. Het scheppen van orde in een reeks op het eerste gezicht tamelijk chaotische fenomenen is, dunkt me, een eerste stap op weg naar een beter begrip ervan. Gebleken is dat er duidelijk een aantal genres te onderkennen valt. Een van de belangrijkste criteria op grond waarvan men daartoe komen kan lijkt het soort bijbelpassages, waarop de plegers der diverse halsmisdrijven op een pathologische manier zijn teruggevallen. In dit verband spelen met name de bijbelgedeelten, waarin sprake is van trawanten van het kwaad, duivels en hun uitdrijving en/of vernietiging enerzijds en de verhalen over Abrahams offer en Jezus' lijden anderzijds een dominante rol, vaak maar niet altijd in combinatie met eschatologisch getinte delen. Elders (zie Verrips, 1987) heb ik uiteengezet dat men het terugvallen op en tot de uiterste consequentie doortrekken van dat soort bijbelgedeelten mede als een uitvloeisel kan zien van de wurgende problemen, waarmee bepaalde mensen door hun geloofsinterpretatie in hun dagelijks bestaan worden geconfronteerd. Hiermee stuiten we op een schaduwzijde van het christendom die maar al te vaak over het hoofd wordt gezien. Er blijkt sprake te zijn van een tweesnijdend zwaard, in die zin dat het enerzijds geweldloosheid propageert, maar anderzijds onder bepaalde omstandigheden bepaalde mensen juist tot het tegenoverge-

stelde kan stimuleren. Hierbij moet echter onmiddellijk worden opgemerkt, dat de daders in alle door mij onderscheiden genres op de een of andere manier goed wilden doen. Er bestaat wat dat betreft wel een verschil tussen 'exorcisme-' en 'duivelsmoorden'. De eerste zijn het tragisch gevolg van een uit de hand gelopen ritueel in het belang van een individu, terwijl het bij de laatste gaat om misdrijven gepleegd in het belang van de gehele mensheid, immers na de vermorzeling van Satan zal het Koninkrijk Gods op aarde neerdalen. Een soortgelijk verschil valt te constateren tussen het 'Abrahamsoffer' en de 'kruisiging in vereniging'; het eerste is immers ook een individuele aangelegenheid, terwijl de laatste bedoeld is tot heil van de ganse mensheid.

Voorts valt op, dat 'exorcismemoorden' doorgaans een minder gruwelijk verloop hebben dan 'duivelsmoorden'. In het geval van het eerste genre volgt na het overlijden van het slachtoffer (meestal) geen poging van de zijde der daders het stoffelijk overschot op een radicale wijze te verpletteren of te laten verdwijnen zoals wel in het laatste geval. Voor een beter begrip van dit frappante verschil lijkt het me van belang, dat 'exorcismemoorden' doorgaans voorkomen onder roomskatholieken (en anglicanen), voor wie uitdrijvingsrituelen in de traditie een geaccepteerde zaak zijn, en dat 'duivelsmoorden' zich over het algemeen voordoen onder ultra-orthodoxe protestanten, die met dergelijke rituelen van huis uit niet vertrouwd zijn. Waar roomskatholieken (en anglicanen) geleerd wordt dat de duivel, indien hij zich manifesteert, op een bepaalde manier verdreven kan worden, daar staat (de ultra-orthodoxe) protestant met lege handen. Kunnen de eersten Satan en zijn trawanten via hun exorciserituelen in zekere zin 'domesticeren', waarbij dat soms op een tragische manier uit de hand kan lopen, daar rest de laatsten bij een vermeende confrontatie weinig anders dan een strijd op leven en dood en, indien die 'positief' verloopt, een poging het kwaad radicaal en voorgoed te verdelgen. Het lijkt er op, dat het omgekeerd evenredig verband tussen de goddelijke status die de (ultra-orthodoxe) protestantse plegers van 'duivelsmoorden' zichzelf veelal toedichten enerzijds en het gruwelijk karakter van hun misdrijven anderzijds veel te maken heeft met het feit, dat ze niet gesocialiseerd zijn in een godsdienstige traditie, waarin exorcisme een plaats heeft. Wanneer dat echter wel het geval is,

biedt dat toch geen garantie voor het uitblijven van ontsporingen met dodelijke afloop, zoals uit het voorafgaande overduidelijk is gebleken.

Overziet men de gepresenteerde gevallen, dan treft, dat bepaalde genres tamelijk zeldzaam zijn en zelfs lijken uit te sterven, terwijl andere juist frequenter zijn voorgekomen en nog allerminst op hun retour lijken, te weten de 'exorcismemoorden' en de nauw daarmee verbonden 'duivelsmoorden.' Het komt me voor, dat het vaker en nog steeds voorkomen van die twee genres direct te maken heeft met het feit dat de duivel of Satan van stonde af aan een wezenlijk bestanddeel van het christelijke geloof heeft gevormd en dat nog altijd doet. Wat overdreven zou men kunnen stellen dat het op bijbelse gronden aannemen van zijn bestaan en actief zijn in deze wereld een van de pijlers is waar dat geloof op rust. Aangezien de duivel nog voor talloos veel christenen een reële entiteit is³ en hoogst waarschijnlijk ook zal blijven, zou het irrealistisch zijn om te veronderstellen dat zulke tragische relidecten als 'exorcisme-' en 'duivelsmoorden', waarvan in dit artikel een aantal schrijnende voorbeelden is gegeven, voortaan niet meer plaats kunnen – om niet te zeggen zullen – vinden. Me dunkt dat men pas van dat soort delicten gevrijwaard zal zijn als het geloof in het bestaan van een actieve tegenstrever Gods zijn kracht zal hebben verloren. Zo lang dat niet het geval is moet men de kans immer aanwezig achten, dat bepaalde door hun geloof gedesorïenteerde mensen slachtoffers maken bij hun bestrijding van Satan c.s. ter wille van de gemoedsrust van een individu of het welzijn van de wereld om vervolgens volstrekt verbijsterd in aanraking te komen met politie en justitie.

Noten

¹ Een ander feit, waarop ik in dit verband niet nader in kan gaan, is dat de christelijke kerken het doden van medemensen door de eeuwen heen nooit categorisch hebben afgewezen, maar onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden nu eens oogluikend dan weer openlijk hebben toegestaan.

² Interessante aanzetten tot een typologie zijn te vinden in het

werk van Hellwig (1908a & 1908b).

³ De term relimoord is bedacht door Herman Vuysje, toenmalig medewerker van het *NRC Handelsblad* waarin op 23 januari 1988 een verkorte versie van mijn artikel *Slachtoffers van het geloof. Drie gevallen van doodslag in Calvinistische kring* in het AST verscheen. (Verrips, 1987) Het gaat daarbij om 'moord uit religieuze motieven' in de

betekenis, die Plokker (1948) aan deze (juridisch gezien eigenlijk incorrecte) aanduiding heeft gegeven, namelijk '...het plegen van doodslag of van zware lichamelijke mishandeling de dood tengevolge hebbende door een of meer personen, handelend onder invloed van waanideeën, waarbij religieuze momenten het sterkst op de voorgrond treden.' (Plokker, 1948, p. 147)

⁴ Hoewel men kan volhouden, dat het 'satansoffer,' waarvan gevallen zijn geregistreerd (bij voorbeeld de Tate-LaBiancamoorden in 1969 te Los Angeles door de Manson Family begaan), met een in de bijbel voorkomend personage is verbonden, wil ik het hier toch buiten beschouwing laten, omdat de (vermeende) plegers van dit vergrijp de bijbelse boodschap in wezen verwerpen en uitgaan van een on- of anti-christelijk perspectief. Terzijde zij er hier op gewezen, dat het idee, dat bepaalde mensen met Satan heulen en zich in zijn naam aan allerlei gruwelijkheden, met name het brengen van mensenoffers ter ere van hem, overgeven niet alleen eeuwenoud is (zie Cohn, 1975), maar ook nog springlevend. Dat laatste moge o.a. blijken uit het feit, dat er de afgelopen jaren door steeds meer personen en instanties in de Verenigde Staten, Engeland en recentelijk ook in Nederland (met betrekking tot de ontuchtaffaire te Oude Pekela) gewag wordt gemaakt van rituele kindermishandeling, zelfs rituele kinderooffers door de aanhangers van een Satanssecte met vertakkingen over de gehele wereld.

⁵ In dit verband zij er op gewezen, dat ik de term 'heksenmoord' in een brede zin gebruik en daar ook de doding onder reken van mensen die niet als 'heks' maar als 'tovenaars' of 'tovenares' werden aangeduid. Zie voor een heldere

uiteenzetting over het onderscheid tussen die verschillende termen De Blécourt (1990).

⁶ In de bijbel wemelt het van de passages, waarin het bedrijven van tovenarij ten strengste wordt veroordeeld. Zo valt in Exodus (22:18) te lezen: 'De tooveres zult gij niet laten leven' en in Openbaring (21:8): 'Maar den vreesachtigen en ongeloovigen, en gruwelijken en doodslagers, en hoeréerders en tovenaars, en afgodendienaars en al den leugenaars, is hun deel in den pool, die daar brandt van vuur en sulfer; hetwelk is de tweede dood.' Zie voor het leggen van een verbinding tussen toveren en de duivel Handelingen (13:6 e.v.).

⁷ In verband met het nog steeds voorkomen van het geloof in heksen en hekserij zij hier gewezen op het bestaan – met name in Engeland – van doorgaans kleine groepen mensen, die zichzelf als heksen beschouwen. (Luhmann, 1989)

⁸ Uit de tweede helft van de negentiende eeuw zijn wel verschillende gevallen bekend, waarin vermeende 'heksen' met moord en doodslag werden bedreigd en soms zelfs ernstig werden mishandeld. Zo viel bij voorbeeld in de *Provinciale Drentsche & Asser Courant* d.d. 21 maart 1873 te lezen: 'Een gezin te Leksmond meende, dat de dochter betooverd was. Donderdag j.l. werd eene vrouw van 30 jaren, die men van de misdaad betichtte, in huis geroepen. Er brandde een groot vuur, waarboven een ketel kokend water hing. Nu werd zij gesommeerd de dochter te zegenen of te onttooveren, en toen de betichte hare magtelooheid daartoe te kennen gaf, viel een vijftal op haar aan en dreigden haar in den ketel met kokend water te verbranden. Zij werd mishandeld, en eerst op haar

aanhoudend geroep van moord, opende men de deur. De mishandelde liep bloedende naar den burgemeester.' Met dank aan Willem de Blécourt, die mij op deze casus attendeerde.

⁹ Zie voor een prachtige literaire verwerking van dit type moord, waarin het woord heks overigens niet wordt gebruikt, Konrad (1986).

¹⁰ Zie voor een viertal gevallen van exorcisme met dodelijke afloop die zich rond de eeuwwisseling hebben voorgedaan Hellwig (1908b, p. 34 e.v.) en Reichel (1908).

¹¹ De aanduiding 'rituele moord' die men in vrijwel alle kranteverlagen aantreft is interessant. Het gebruik van het adjectief 'rituele' in dit verband roept immers bijzondere associaties op en wel met het als uiterst 'heidens' gepercipieerde offeren van mensen aan goden, zoals bepaalde 'primitieve' volken dat wel zouden kennen. In sommige berichten over het Velpse geval wordt ook expliciet over 'offeren' gesproken (*Panorama* 30, 75e jrg., 21-29 juli 1988). Saillant is dat men zich niet bedient van een kwalificatie die de daders op een lijn stelt met bij voorbeeld wilde dieren maar bij implicatie met 'wilde', 'onbeschaafde', 'onchristelijke' vertegenwoordigers van de menselijke soort. Dat dat laatste gebeurde lijkt me een onmiddellijk uitvloeisel van het feit, dat zij zich voor het doden van de baby hadden overgegeven aan een reeks handelingen geïnspireerd door hun religieuze opvattingen. Waar daarvan geen sprake is bedient men zich heel dikwijls van een vergelijking met een louter door zijn impulsen beheerst beest.

¹² Behalve een reeks krantebekend, waarin getracht wordt deze casus in een bredere historische context te plaatsen en inzichtelijk te maken en wel van Van Belzen (1988). Dat artikel is echter gebaseerd op materiaal dat vlak na de 'moord' in de kranten is gepubliceerd en niet op nieuwe, aanvullende gegevens. Overigens zijn de rapporten, die de specialisten over de daders opstelden, in informatief opzicht uiterst teleurstellend. Omdat ik ze langs illegale weg maar even ter inzage heb gehad, kan ik er in dit verband - helaas - niet uit citeren.

¹³ Met nadruk wil ik er hier op wijzen, dat mijn opvatting geenszins impliceert, dat ik psychiatrische diagnoses van elke betekenis gespeend acht voor het verwerven van inzicht in het soort gevallen, waarop de schijnwerper in dit artikel is gericht. Het gaat mij er om duidelijk te maken dat die diagnoses naar eenzijdigheid en daardoor onvolledigheid tenderen.

¹⁴ Het idee, dat men een god welgevallige daad heeft verricht, ziet men heel evident naar voren treden in gevallen waarin zieke kinderen overlijden als gevolg van het feit, dat hun ouders geen medische hulp vragen op grond van hun geloofsovertuiging. Dat ze zich aan dood door schuld of zelfs doodslag zouden hebben bezondigd, zoals de rechterlijke macht vaak meent, is voor hen ondenkbaar. Op 14 oktober 1990 zond de BBC 1 over een dergelijk geval in het programma *Heart of the matter* een onthullende documentaire uit.

¹⁵ Er zijn mij gevallen van (pogingen tot) moord en doodslag bekend, waarvan ik bij gebrek aan nadere gegevens niet goed kan bepalen of het nu een 'exorcismemoord' dan wel een 'duivelsmoord' betrof. Een daarvan deed

zich een kleine honderd jaar geleden te Akersloot voor. Daar werd in 1895 een schoenmaker opgepakt en afgevoerd naar een inrichting, omdat hij zijn vrouw bijna had doodgeslagen in de veronderstelling dat de 'duivel' in haar was gevaren (*Provinciale Drentsche & Asser Courant*, 2 augustus 1895). Of hier exorcisme in het geding was heb ik niet kunnen vaststellen.

¹⁶ Zie voor soortgelijke gevallen buiten Nederland Ideler (1851, pp. 209-210) en Hellwig (1908c, pp. 378-379).

¹⁷ Over alle drie de gevallen bestaat een bescheiden hoeveelheid literatuur, die echter een tamelijk uiteenlopend karakter draagt. Zo heeft de psychiater Tolsma de Weverwijkse relimoord behandeld in zijn dissertatie (1945). Daarin stipt hij de beide andere gevallen aan zonder er echter uitvoerig op in te gaan (ibid., pp. 118-119). Over de 'loggermoorden' van 1915 schreef de arts-literator Schotman een novelle (1941) en een episch gedicht (1946). Verder wordt er onder andere aan gerefereerd door Van der Scheer (1917), Jelgersma (1917) en Carp (1941). De relimoord te Appeltern is beschreven door Ruysch (1900) en Bouman (1901 en 1906), die beiden met de betrokkenen te maken kregen. Alle andere auteurs, die er daarna over geschreven of naar verwezen hebben, baseren zich op hun artikelen, te weten Jelgersma (1917), Kempe (1938), Carp (1941), Tolsma (1945), Van Rooy (1949) en Zaal (1972). Zie voor artikelen, waarin de drie gevallen in relatie tot elkaar worden behandeld Nagel (1960), Verrips (1987) en Van Belzén (1988).

¹⁸ Een belangrijk verschil is bij voorbeeld dat de betrokkenen in

de Velpse zaak geen ultra-orthodoxe calvinisten waren maar mensen die er een geheel eigen mixtuur van aan de bijbel en spiritistische literatuur ontleende ideeën op na hielden. Een ander verschil is, dat zij niet vervuld waren van het idee, dat de komst van het Koninkrijk Gods nabij was en zij die komst zouden kunnen versnellen door 'Satan' te vernietigen. In feite ving alles in het Velpse geval aan met een poging tot het uitdrijven van demonen die zich van een hunner meester gemaakt zouden hebben. Tenslotte bestaan er geen aanwijzingen dat een van hen zich voor of na de doding van de baby gelijk aan God of Jezus Christus waande. Over de laatste had het drietal echter wel visioenen tijdens hun uitdrijvingsséance; hij zou hun zelfs meermalen verschenen zijn.

¹⁹ Belangrijke overeenkomsten zijn verder onder andere de volgende: het gedurende meer dan twee etmalen zonder te slapen, eten of te drinken bezig zijn van de daders met zingen, dansen en bidden om de demonen uit te drijven en het optreden van allerlei hallucinaties (waarvan sommige met een onmiskenbaar seksueel karakter).

²⁰ Een opvallende trek van veel relimoorden is, dat daders en slachtoffers net als bij de 'crime passionel' (zie Philips, 1938) veelal in een zeer nauwe relatie tot elkaar staan. Dikwijls betreft het naaste (aan)verwanten of, indien dat niet zo is, mensen die behoren tot hechte groepen, waarin het hanteren van een verwantschaps-idioom niet ongebruikelijk is. Het betreft hier een intrigerend fenomeen dat nader onderzoek verdient.

²¹ Het betreft hier een passage uit het *Proces-Verbaal*, een afschrift waarvan zich in het archief van de

vroegere gemeente Meerkerk (thans Zederik) bevindt.

²² Een macaber geval, waarover ik helaas geen nadere gegevens heb kunnen verzamelen, deed zich aan het eind van de jaren tachtig voor in Amsterdam. Een man vermoordde zijn hoog zwangere vrouw, haalde de baby uit haar buik en doodde die omdat hij in de waan verkeerde dat de duivel zich meester had gemaakt van het kind (*Parool*, 21 april 1990).

²³ Slechts een maal ben ik gestoten op het feit, dat een bij een 'duivelsmoord' betrokken persoon expliciet over het brengen van offers sprak. Het betreft hier een volgeling van Mettinus Scherff, die beweerde, toen hij zijn eigen kind aanviel, dat hij een klein offer wilde brengen, waar Mettinus een groot had gebracht.

²⁴ Onlangs heeft Ger Verrips (1990, p. 24) gesuggereerd, dat het in 1944 in de Weverwijk gepleegde relict, door mij in dit artikel als 'duivelsmoord' gekwalificeerd en als zodanig gerubriceerd, door het bijbelverhaal over Abrahams offer zou zijn geïnspireerd. Dit lijkt me niet terecht, omdat daarvoor geen aanwijzingen bestaan.

²⁵ Indien men het verhaal van Abrahams offer interpreteert als een verhaal dat in laatste instantie handelt over de relatie tussen God en zijn dienaren ongeacht hun geslacht, wordt de mij als opvallend gekenschetste identificatie uiteraard minder opvallend.

²⁶ Zie voor nadere gegevens over deze casus *NRC* d.d. 10 en 11 oktober 1921 en de foto-reportage *Godsdienstwaanzin in Mooi-Gelderland in Het Leven*, 16e jrg., nr. 42, d.d. 18 oktober 1921, p. 1339. Met dank aan Willem de Blécourt die me op dit geval attenderde.

²⁷ In dit verband wil ik er gaarne op wijzen, dat het al of niet

expliciet voorkomen van het offermotief per se geen obstakel behoeft te vormen om bepaalde relictten met behulp van bepaalde offertheorieën te interpreteren. (Verrips, 1987)

²⁸ Over een geval, dat zich in oktober 1922 te Erica zou hebben voorgedaan heb ik (nog) geen nadere gegevens kunnen traceren.

²⁹ Zie voor een bijzonder geval van zelfkruisiging Ideler (1851, p. 202 e.v.).

³⁰ Zie voor eigentijdse documentatie over deze spectaculaire casus *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik*, Band 15, 1904, p. 59.

³¹ De gegevens over deze casus ontleen ik aan een krantebericht d.d. 29 oktober 1959. Helaas ontbrak de vermelding in welke krant het was gepubliceerd.

³² Zie in dit verband ook Bordewijks fantastische vertelling *In plenitude Christi* (1981, pp. 64-68), waarin de leden van een boerenfamilie, die in de ban raken van de bewering van een vreemdeling dat de duivel in de gedaante van hun knecht op aarde is weergekeerd, er toe overgaan de laatste te doden door hem aan het kruis te nagelen. Dit verhaal dat vermoedelijk op gebeurtenissen in Appeltern is geïnspireerd, is bijzonder, omdat we daarin de ingrediënten aantreffen van de 'duivelsmoord' enerzijds en 'kruisiging in vereniging' anderzijds.

³³ Zie in dit verband de studie van Zeegers e.a., waaruit blijkt dat veel Nederlandse christenen in het midden van de jaren zestig nog in het bestaan van de duivel geloofden (1967, pp. 124-125). Opmerkelijk hoog was het geloof daarin onder de gereformeerden (89% van de ondervraagde vrouwen en 84% van de ondervraagde mannen).

Literatuur

Belzen, J. van

Moord en occultisme

Intermediair, 24e jrg., nr. 51, 1988.
pp. 43-50

Blécourt, W. de

Termen van toverij. De veranderende betekenis van toverij in Noordoost-Nederland tussen de 16de en 20ste eeuw

Nijmegen, Sun, 1990

Bordewijk, F.

Fantastische vertellingen

's-Gravenhage, Uitgeverij
BZZToH, 1981

Bouman, L.

Un cas important d'infection psychique

In: J.K.A. Salomonson (red.),
(Actes de) Congrès international
d'anthropologie criminelle
(Compte Rendu des travaux de la
cinquième session) tenue à
Amsterdam du 9 au 14 septembre
1901

Amsterdam, Imprimerie de J.H.

De Bussy, 1901, pp. 106-118

Bouman, L.

Une récidue d'infection psychique

Psychiatrische en neurologische
bladen, 10e jrg., 1906, pp. 449-56

Carp, E.A.D.E.

*De psychopathieën. Inclusief de
psychotische ontwikkelingsvormen
op psychopathischen grondslag (2e
herz. druk)*

Amsterdam, Scheltema &
Holkema's Boekhandel en Uitge-
versmij. N.V., 1941

Cohn, N.

*Europe's inner demons. An enquiry
inspired by the great witch-hunt*
London, Chatto Heinemann for
Sussex University Press, 1975

Hellwig, A.

Religiöse fanatiker

Archiv für Kriminal-Anthropo-
logie und Kriminalistik, Band 30,
1908a, pp. 186/87

Hellwig, A.

Verbrechen und Aberglaube.

*Skizzen aus der volkskundlichen
Kriminalistik*

Leipzig, B.G. Teubner, 1908b

Hellwig, A.

*Ein religiöses Menschenopfer in
Russland*

Archiv für Kriminal-Anthropo-
logie und Kriminalistik, Band 30,
1908c, pp. 378/79

Hellwig, A.

Der Hexenmord zu Forchheim

Der Pitaval der Gegenwart.

Almanach interessanter Straffälle,
Band V, 1909, pp. 170-97

Holmes, R.M., J.E. DeBurger

*Profiles in terror: the serial
murderer*

Federal probation, 16e jrg., nr. 3,
1985, pp. 29-35

Ideler, K.W.

*Geschiedkundige voorstellingen der
verschillende vormen van
godsdiensdigen waanzin*
Schoonhoven, S.E. van Nooten,
1851

Jelgersma, G.

*Leerboek der psychiatrie (twee
delen, 2de vermeerderde druk)*

Amsterdam, Scheltema &
Holkema's Boekhandel, 1917

Kempe, G.Th.

Criminaliteit en kerkgenootschap

Utrecht/Nijmegen, Dekker & Van
de Vegt N.V., 1938

Konrad, G.

De medeplichtige

Amsterdam, Van Gennep, 1986

Luhrmann, T.M.

*Persuasions of the witch's craft;
ritual magic in contemporary
England*

Harvard, Harvard University
Press, 1989

Maquart, F.X.

*L'exorciste devant les manifesta-
tions diaboliques*

In: Desclée de Brouwer (red.),
Satan, Les études carmelitaines,
z.p., 1948, pp. 328-52

- Meer, R. van**
Calvinisme of psychiatrie. Een psychiatrisch commentaar op Verrips' moorddadige interpretatie
 Amsterdams sociologisch tijdschrift, 15e jrg., nr. 1, 1988, pp. 131-140
- Nagel, W.H.**
Criminality and religion
 Tijdschrift voor strafrecht, Dl. LXIX, afl. 5, 1960, pp. 263-92
- Philips, S.H.**
Het passionneele misdrijf in Nederland
 Amsterdam, L.J. Veen's Uitgevers Mij. N.V., 1938
- Plokker, J.H.**
Moord uit religieuze motieven
 In: Carp, E.A.D.E. e.a. (red.), *Patho-psychologische bijdragen tot de kennis van het moordprobleem*. Lochem, De Tijdstroom, 1948, pp. 147-81
- Reichel, H.**
Tötung aus Aberglauben
 Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik, 29ste Band, 1908, pp. 344-45
- Rooy, H. van**
Criminaliteit van stad en platteland. Nijmegen en omstreken
 Nijmegen/Utrecht, Dekker & Van de Vegt N.V., 1949
- Ruysch**
Godsdienstwaanzen
 Psychiatrische en neurologische bladen, 4e jrg., 1900, pp. 87-100
- Scheer, W.M. van der**
Familiemord. Das Drama zu B.
 Psychiatrische en neurologische bladen, 21e jrg., 1917, pp. 194-211
- Schotman, J.W.**
De blinde vaart
 Naarden, Pleiaden-Reeks 6, De Driehoek, 1941
- Schotman, J.W.**
Hellevaart
 Bussum, Bayard Reeks, F.G. Kroonder, 1946
- Tolsma, F.J.**
Inductie, religieuze groepsvorming en godsdienstwaanzen. Een klinische en phaenomenologische studie
 Amsterdam, N.V. Noord-Hollandsche uitgevers Maatschappij, 1945
- Verrips, G.**
Vrees en vrijheid. Essays
 Amsterdam, Amber, 1990
- Verrips, J.**
Slachtoffers van het geloof. Drie gevallen van doodslag in calvinistische kring
 Sociologisch tijdschrift, 14e jrg., nr. 3, 1987, pp. 357-407
- Verrips, J.**
Calvinisme of psychiatrie. Ge(e)n keuze
 Amsterdams sociologisch tijdschrift, 15e jrg., nr. 1, 1988, pp. 140-145
- Zaal, W.**
Gods onkruid. Nederlandse sekten en messiassen
 Amsterdam, Meulenhoff Nederland N.V., 1972
- Zeegers, G.H.L. e.a.**
God in Nederland. Een statistisch onderzoek naar godsdienst en kerkelijkheid in Nederland ingesteld in opdracht van De Geïllustreerde Pers NV
 Amsterdam, Van Ditmar, 1967

Noordafrikaanse en Turkse homo-moordenaars

Op zoek naar een culturele verklaring

drs F. van Gemert*

Inleiding

Van 1980 tot en met 1988 was bij één op de acht moorden in Amsterdam het slachtoffer een homoseksuele man. Ik deed onderzoek naar deze relatief veel voorkomende homo-moord en heb getracht te achterhalen wat de toedracht was en welke motieven bij deze misdaad een rol speelden. Dit onderzoek is afgerond. (Van Gemert, 1990a) Hieronder wil ik een deel van deze moorden nog eens onder de loep nemen omdat ik meen dat de specifieke achtergrond van een aantal daders een nader licht kan werpen op de in het geding zijnde motieven. Voordat ik dat doe geef ik eerst in het kort de resultaten van het afgesloten onderzoek.

Homo-moorden 1980-1990

In de jaren tachtig vonden twintig homo-moorden in de hoofdstad plaats, waarvan ik er zeventien heb bestudeerd. Ter voorbereiding van dit artikel heb ik nog eens zeven homo-moordzaken ingezien, vier die tussen 1975 en 1980 plaatsvonden en een drietal van recente datum. Deze tweede reeks is geselecteerd naar nationaliteit van de (vermoedelijke) dader, geen 'random sample' dus. Ik zal deze nieuwere gegevens alleen gebruiken wanneer de toedracht van de moord ter sprake komt.

Ik las van al deze zaken de uitgebreide politiedossiers, terwijl ik van een zevental daders tevens persoonlijkheidsrapporten onder ogen kreeg. Om redenen van privacy kon ik niet met de daders zelf

* De auteur is als onderzoeker verbonden aan het WODC. Hij dankt Hans Werdmölder, Ruud Peters en Ed. Leuw voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

spreken. Bovendien interviewde ik zeven mannen die als 'potentiële slachtoffers' omschreven zouden kunnen worden. De onderzochte misdaden bleken nauw verbonden met jongensprostitutie, maar voor veldwerk in dit obscure circuit was geen tijd. Ik ervaar dat als een gemis. Niettemin heb ik een goed beeld van dit 'veld' kunnen krijgen uit de literatuur. (Bullinga, 1982; Ramaekers, 1988; Van Schijndel, 1988; Beth, 1989; Van de Lagemaat, 1989a; 1989b; Van de Lagemaat en Van der Poel, 1989; Van der Poel, 1989)

Na bestudering van alle gegevens bleek dat het ideaaltypische scenario van de homo-moord er in het kort als volgt uitziet. Een oudere alleenstaande homoseksuele man (vijftig jaar) pikt op straat of in een bar een prostitué (twintig jaar) op en neemt die mee naar huis. In zijn woning wordt de man vermoord en beroofd. (Van Gemert, 1990c) Hoewel bij de onderzochte homo-moorden in bijna alle gevallen iets werd meegenomen, stelde ik vast dat niet, zoals vaak wordt verondersteld, roof het motief was, maar veeleer opgestapelde rancune jegens de prostituant die profiteerde van de moeilijke positie waarin de jongen verkeerde. (Van Gemert, 1990b)

Die homoseksuelen die op jongens vallen kunnen tegenwoordig zonder zich te compromitteren naar een bordeel. Het schemerige en half illegale karakter van de jongensprostitutie zou hiermee goeddeels verloren zijn gegaan. (Van der Poel, 1989) Dit geldt echter niet voor de onderzochte fatale contacten. Zowel de jongen als de heer bleken zich in deze gestileerde tak van de seksindustrie niet thuis te voelen. Dader en slachtoffer zijn allebei buitenbeentjes, zo men wil 'outcasts'.

Van de zeventien slachtoffers hadden vijftien mannen de Nederlandse nationaliteit. Veertien van hen kwamen openlijk voor hun homoseksualiteit uit. Toch voelden deze alleenstaande mannen zich niet aangetrokken tot de homo-uitgaansscene, waar zij zich door hun leeftijd niet welkom voelden. In een aantal gevallen hadden zij bovendien een regelrechte afkeer van verwijfde nuchterigheid die zij kenmerkend achtten voor deze omgeving. Voor hun seksueel vertier hadden zij een duidelijke voorkeur voor 'hetero jongens' die zij niet in een bordeel of club bezochten, maar meenamen naar de eigen woning.

De meeste daders boden zich als prostitué aan op het Centraal Station en soms in de Festival bar, een

Tabel 1: Daders van homo-moorden (n=21) naar nationaliteit

Nationaliteit	Daders	Moorden
Nederland	7 daders	5 moorden
Marokko	7	4
Turkije	2	2 ¹
Luxemburg	2	1
België	1	1
Frankrijk	1	1
Duitsland	1	1

bekend trefpunt voor hoer en klant nabij het Rembrandtsplein. Hoewel het bronnenmateriaal daar geen uitsluitsel over geeft (de vraag werd niet gesteld), heb ik het sterke vermoeden dat bijna alle daders heteroseksueel waren. Dit in tegenstelling tot hun collega's die in bordelen werken en meestal zeiden homo of 'bi' te zijn. (Beth, 1989; Van de Lagemaat, 1989b) Een tweederde meerderheid van de daders had nauwelijks contact met ouders. Zij kwamen uit een gebroken gezin (6x), hadden een internaatverleden (4x) of waren na ruzie thuis weggegaan (4x). Drie jongens waren ervan overtuigd dat zij als kind te vondeling waren gelegd en niet door hun echte ouders waren opgevoed. Zij meenden dat vooral hun moeder niet van hen hield. Onder de daders bevinden zich geen personen die aan drugs verslaafd zijn, wel werd er door veel van hen alcohol gedronken.

Het vervolgonderzoek

Twee van de aanvankelijke zeventien zaken werden niet opgelost. Bij de vijftien moorden die overbleven, waren 21 verschillende daders betrokken (soms begingen twee of drie personen samen het misdrijf). Kijkt men naar de nationaliteit van de daders en het aantal moorden per nationaliteit, dan levert dat een indeling op zoals weergegeven in tabel 1.

Opvallend in deze reeks is het grote aantal Marokkaanse daders. Om die reden ben ik verder gaan zoeken naar dossiers met daders uit mediterrane landen. Van de zeven zaken die ik nadien ter inzage kreeg, waren drie recente gevallen slecht bruikbaar omdat de vermoedelijke daders (nog) niet waren aangehouden of omdat het irrelevant was dat het om een homoseksueel slachtoffer ging. De vier zaken van

voor 1980 waren volledig opgelost. Eén moord werd door een Nederlander gepleegd, de drie andere hadden steeds meerdere daders, per moord afkomstig uit meer dan één land. Zij kwamen uit Libië (2), Marokko (2), Algerije (2), Tunesië (2) en Turkije (2). Naar alle waarschijnlijkheid waren deze daders verantwoordelijk voor een derde van de Amsterdamse homo-moorden tussen 1975 en 1980, een quotum dat vergelijkbaar is met dat van de jaren tachtig (zes van de vijftien homo-moorden).

Uit alle onderzochte moorden die opgelost zijn blijkt dat Noordafrikaanse en Turkse daders bij twee moorden alleen optraden en in zeven gevallen samen met (een, twee of drie) anderen. De moorden die door Europeanen werden gepleegd, waren zeven keer het werk van één persoon en drie keer van twee personen. In deze cijfers blijkt een opvallend accent te liggen op de daders uit mediterrane landen met een overwegend islamitische cultuur, die dus vaak gezamenlijk tot hun dodelijke misdrijf komen. In dit artikel wil ik proberen een verklaring voor deze oververtegenwoordiging te geven.

Uit kwantitatief onderzoek blijkt dat de Marokkaanse jeugd drie keer zoveel met de politie in aanraking komt als de Nederlandse jongeren. (Junger en Zeilstra, 1989) En in een rapport van de Gemeente Amsterdam dat uitlekte, werd gesproken over de hoofdstedelijke binnenstad als domein van vijf misdadige Marokkaanse bendes met twee- tot driehonderd leden. (Loef, 1988) Dit laatste geschrift is echter uiterst aanvechtbaar (zie Bovenkerk, 1989). Verschillende etnografen hebben de benarde marginale positie van Marokkaanse jongeren in beeld gebracht. (Werdmölder, 1986; Kaufman en Verbraeck, 1986; Van Gelder en Sijsma, 1988)

Omdat vooral Noord-Afrikanen tegenwoordig veelvuldig genoemd worden wanneer het om criminaliteit gaat, zal hun sterke vertegenwoordiging bij deze moorden gemakkelijk passen in het huidige verwachtingspatroon en kan het leiden tot bevestiging van een negatief beeld. Dat de cijfers opvallend zijn is niet te ontkennen en dat kan ondanks het kleine aantal niet als toevallig worden afgedaan. Men dient zich derhalve af te vragen hoe ze geduid moet worden. Daar wil ik in dit artikel de aandacht op richten.

Waarom pleegden zoveel jongens uit deze mediterrane landen dit specifieke delict? Zijn er zoveel van hen in de prostitutie actief en komen ze

derhalve ook vaak voor in de daderpopulatie of hebben zij andere motieven dan de Europese hoerenjongens, die de fatale afloop kunnen verklaren? Beide aspecten van deze vraag zullen hieronder aan de orde komen.

Marginalisering en jongensprostitutie

Er zijn een paar voorzichtige schattingen gedaan van het aantal jongens dat in Amsterdam in de prostitutie werkzaam is. Deze cijfers lopen echter sterk uiteen van honderdvijftig jongens (Van Schijndel, 1988, p. 2) tot wel tweeduizend (Bullinga, 1982, p. 138). Deze aantallen zijn niet naar nationaliteiten opgesplitst.

In twee onderzoeken gebeurde dat wel. Van de 59 jongens die Beth interviewde kwam er slechts één uit Marokko (1989); Van de Lagemaat onderzocht 62 jongens, hieronder bevonden zich drie tweede generatie Marokkanen en Turken (1989b, p. 77). In beide onderzoeken bleek het niet mogelijk om een a-selecte steekproef te trekken, de respondenten werden vooral in bordelen gerecruteerd. Uit mijn bronnen bleek dat dit *niet* de werkplek van de homo-moordenaars was.

Uit bestaande gegevens kan dus weinig over de omvang van de populatie worden afgeleid. Toch blijken er wel degelijk veel Noordafrikaanse jongens te zijn die zich prostitueren. Dat maak ik op uit mijn eigen observaties en dat werd mij ook door de zeven geïnterviewde mannen verzekerd. Hoe komt dat?

Drugsgebruikers (Grapendaal, 1989) en dakloze jongeren (Korf en Hoogenhout, 1989) blijken vaak in de prostitutie actief. Hun financiële nood zal hiervoor de reden zijn. Door alternatieven als winkeldiefstal, drugshandel of straatroof komt men vroeg of laat in aanraking met de politie en het is ontegenzeggelijk waar dat prostitutie een lucratieve bezigheid is, die op de andere 'hossels' voor heeft dat het geen strafbaar feit is. Van de andere kant bestaan er wel degelijk hoge drempels voor het toetreden tot de prostitutie. Scheldwoorden waarin 'hoer' voorkomt zijn (ook) in de westerse wereld buitengewoon kwetsend en de gedachte aan het lichamelijk ten dienste staan van een betalende vreemde roept waarschijnlijk bij vele meisjes als jongens gevoelens van walging oproepen.

Het feit dat Noordafrikaanse jongeren tegen-

woordig relatief veel in het marginale reservoir van de grote steden terecht komen, zou hun toetreding tot de prostitutie kunnen vergemakkelijken. Onder de Marokkaanse drugsgebruikers van Hoog Catharijne bleken zich ook prostitués te bevinden. (Kaufman en Verbraeck, 1986) Een verband tussen marginalisering en prostitutie is evenwel als verklaring niet toereikend. Er is een reeks andere niet-marginale trajecten beschreven die vrouwen (Van de Berg en Blom, 1987) zowel als jongens (Van der Poel en Van de Lagemaat, 1987; Beth, 1989) naar de prostitutie leidde. Daarnaast kan erop gewezen worden dat in de hoogtijdagen van de Amsterdamse jongensprostitutie, ongeveer tien jaar geleden, grote aantallen Surinaamse jongens een maatschappelijke positie innamen die vergelijkbaar is met die van de Marokkanen nu. Mij is niet ter ore gekomen dat zij destijds vaak als hoer werkzaam waren.

Marginalisering speelt een rol maar kan geen volledige verklaring geven voor de aanwezigheid van deze jongens in de prostitutie. Er moet nog een andere component zijn, de casuïstiek biedt aanknopingspunten.

Noordafrikaanse en Turkse hoerenjongens

Een Marokkaans jongetje van tien jaar had tegen beloning contact met twee pedofielen. De jongen werd aanvankelijk alleen betast en er werden foto's gemaakt. Dit beviel hem dermate dat hij op aandringen van de twee mannen ook een vriendje, twee jongere broertjes en een jonger zusje met hen in contact bracht. Toen een man hem later wilde verkrachten, ontstond een worsteling waarbij het jongetje is gestoken en gewurgd.²

Nederlandse kinderen krijgen op jeugdige leeftijd op het hart gedrukt dat zij vreemde mannen die hen lekkernijen aanbieden zo snel mogelijk moeten zien te ontvluchten. Het bewijs dat dit juist niet voor Marokkaanse jeugd zou gelden kan onmogelijk aan één voorbeeld van jonge kinderen worden ontleend. Dit onderzoek leverde echter ook gegevens op die aantonen dat oudere jongens weinig schroom hebben jegens seks met mannen. Een Marokkaanse jongen:

'Ik had seksueel contact met die mannen, maar ik liet niet toe dat zij iets met mij deden. Soms kreeg ik er geld voor'.

Hij moet dus beslist ook seksuele drijfveren hebben

gehad, net als een Turkse hoerenjongen:

'Ik gebruikte hem altijd en hij deed nooit wat bij mij. De man bevredigde zichzelf waar ik bij was. Ik kreeg altijd vijf gulden van hem en nooit meer. Het ging mij ook niet om het geld. (...) Ik hield mij op in de hal van het centraal station. Ik deed dit zuiver uit seksueel oogpunt en niet om tegen betaling met mannen mee te gaan'.

Voor de jongen is seksuele omgang met een man kennelijk niet per se iets vervelends. Men zou kunnen denken dat het dus om homoseksuele jongens gaat, die betaling als secundair zien. Echter, naarmate de jongens langer in de prostitutie actief zijn wordt betaling belangrijker en blijkt ook dat van een homoseksuele voorkeur geen sprake is. Een jongen die mannen neukt en zich laat pijpen:

'Ik ben geen homofiel, maar ik ga wel tegen betaling met mannen mee naar bed'.

Een andere dader, die eveneens zei geen homo te zijn, maakte zijn ondervrager duidelijk dat zijn seksueel gedrag met zijn religieuze achtergrond in verband staat. Het proces verbaal:

'Ik ben het type dat bereid is andere mannen te neuken, maar ik wil beslist niet geneukt worden. Ik wil maagdelijk blijven van achteren, want dat is heilig. Ik wens ook geen mannelijk geslachtsdeel in de mond te nemen, want dat is onrein en erg in strijd met mijn geloof. Ik ben Moslim'.

Het contact met homoseksuele mannen, want daar gaat het in de Amsterdamse context om, kent dus duidelijke beperkingen. Een Marokkaanse hoer:

'Als ik geneukt word, word ik later ook een homo. Het is als een ziekte die gaat van mens naar mens. Na geneukt worden, als je het gevoel kent, er komt dan een dag dat je het gevoel krijgt. Dan ga je een jonge jongen zoeken. Ze kunnen zich niet verweren. Daar kan je van alles mee doen'.³

Niet het contact met een homo zou de jongen tot homo maken, maar hoogstens specifiek gedrag kan hem een vergelijkbaar negatief stempel bezorgen. Hierin verschilt hij van Europese jongens van dezelfde leeftijd. Deze zien de jongensprostitutie met andere ogen en krijgen er onvermijdelijk te maken met het dubbele stigma dat aan deze beroepsgroep is gekoppeld; zij zijn hoer en homo. (Van de Lagemaat en Van der Poel, 1987) Voor degenen die zichzelf als hetero zien, betekent dit dat hen een blamerend etiket wordt opgeplakt. Uit het bovenstaande blijkt dat de

dadergroep die hier centraal staat hier aanzienlijk minder gevoelig voor is.

Hoewel de Noordafrikaanse en Turkse daders dus niet homoseksueel zijn, zijn zij wel tot seks met mannen te bewegen en hebben daar plezier in, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Naast de marginale positie van de jongens die hun toetreding tot de jongensprostitutie vergemakkelijkt, is er dus een tweede, een culturele component.

'Ook een deel van de zogeheten tweede generatie ontwortelt. Raken van Mohammed los. Die jongens leven in de puurste mannengemeenschap en wat denken ze dan? Een quick ruk met de linkerhand (rechterhand-FvG) bij een ouwe lul en je hebt twee vieze handen, meer niet. Die gaan dus de hoer spelen.' (Bullinga, 1982, p. 144)

Dit zijn de woorden van een politiewoordvoerder, die zich op cynische wijze uitdrukte. Hij suggereert dat wanneer de jongens van hun wortels los slaan, zij zich gemakkelijker overgeven aan verwerpelijke praktijken als de jongensprostitutie. Ik acht dit een verkeerde voorstelling van zaken, want inmiddels blijkt veeleer dat de specifieke achtergrond van deze daders juist van belang is voor hun toetreding tot de prostitutie en de invulling van hun seksueel gedrag. De socialisatie van hun seksualiteit moet hierop van invloed zijn geweest, het is daarom zinnig daar in het kort nader op in te gaan.

Homoseksueel gedrag in Noord-Afrika en het Midden-Oosten⁴

Landen in het Midden-Oosten en in Noord-Afrika noemt men wel eens 'homoparadijzen' (zie bijvoorbeeld De Martino, 1985). De mannen die ik interviewde hadden soms al meerdere succesvolle vakanties naar deze streken achter de rug. Zij vertelden enthousiast over hun seks-ervaringen aldaar.⁵ Homoseksualiteit komt overal voor, maar mannen in deze regio blijken opvallend vaak homoseksuele ervaringen te hebben.⁶ Het gaat hierbij om homoseksueel *gedrag*. (De Groot, 1987; Schild, 1985) Dit behelst bovendien met name anaal-genitaal contact tussen mannen. Dit gedrag lijkt puur op het orgasme gericht te zijn en niet zo veel te maken te hebben met een bredere emotionele geaardheid ('op mannen vallen'). Het omvat in die zin veel minder

dan wat in westerse landen onder homoseksualiteit wordt verstaan.

Dit betekent niet dat homoseksueel gedrag openlijk plaatsvindt.⁷ Iedereen weet dat het plaatsvindt, maar de buitenwereld wordt niet geacht ervan op de hoogte te zijn. In eerste instantie is dat paradoxaal omdat mannen in het openbaar naar westerse maatstaven zeer intiem met elkaar omgaan: ze lopen hand in hand en strelen en kussen elkaar openlijk. Dit kameraadschappelijke gedrag heeft echter niets van doen met seks. In de literatuur wordt erop gewezen dat seks in deze landen in hoge mate als een op zich zelf staand genot wordt gezien, dat geen vriendschap of romantiek veronderstelt, zoals dat voor het westerse ideaalbeeld geldt. Viriliteit is, volgens De Martino (1985), voor mannen van groot belang en deze wordt afgemeten aan de snelheid en kwantiteit van de seksuele hoogtepunten en minder aan de kwaliteit van het seksuele spel. Eppink stelt zelfs dat indien sprake is van seks, liefde uitgesloten is. (1977, p. 209)

Dat er weinig praktische obstakels voor homoseksueel gedrag zijn opgeworpen, komt misschien omdat de kuisheid van de vrouw een groot goed is volgens de Islam. Zij dient als maagd het huwelijk in te gaan, ook de man is doordrongen van dit principe. Zonder vrouwelijke partner is het erg moeilijk voor de ongehuwde man om zich seksueel te uiten en zijn mannelijkheid te bewijzen. Masturbatie, prostitutie en seks met dieren zijn alternatieven die volgens Eppink (1977, p. 108) alle drie voorkomen. Zij zijn relatief echter onaantrekkelijk omdat de eerste geen seksueel object heeft, de tweede geld kost, en de derde als onrein wordt gezien. In die zin biedt seks met een persoon van mannelijke kunne een beter alternatief.

Voorals seks met jonge jongens schijnt veelvuldig voor te komen en wordt daarbij in vergelijking met de andere genoemde seksuele alternatieven hogelijk gewaardeerd. De nog niet geslachtsrijpe, maagdelijke jongen vertegenwoordigt een schoonheidsideaal dat al eeuwenlang door oosterse dichters wordt bezongen. (Schild, z.j.) Voor seks met jonge jongens gelden volgens Eppink geen obstakels, zij zijn te onderwerpen en contact met hen wekt geen schaamte, zoals in het geval van seks met ongehuwde vrouwen.

Schmitt en De Martino (1985) wijzen erop dat seks in deze landen lijkt te zijn gekoppeld aan een dichotomie van gelijken en ongelijken. De geslachten zijn

ongelijk aan elkaar en seks benadrukt de machtsverhouding tussen de betrokkenen. Degene die de actieve, penetrerende rol speelt, plaatst zich boven de persoon in de passieve, ontvangende rol.

Voor een volwassen man zou dat zware, vernederende sociale consequenties hebben. Voor jongens gaat dat niet op. Vanuit hun positie (nog) buiten de mannenwereld kan het juist voordelen hebben om deze passieve rol te spelen. De man, die fysiek en/of in positie sterker is, kan de jongen belonen, een gunst verlenen. Schild citeert in dit licht de spottende Perzische dichter Zakani (14e eeuw): 'onthoudt als kind je aars aan niemand, vriend of vijand, familielid of vreemde, naasten of buitenstaanders, Turken of Tajiks, oud en jong, zodat als je zelf oud bent je de positie van Shayk of priester of wereldkampioen of kamerheer zult bereiken.' (Schild, z.j., p. 38)

Voordat de jongen geslachtsrijp is en dus zijn maagdelijkheid kan verliezen, kan hij de vrouwelijke, passieve rol spelen. Middels deze rol kan hij proeven van de mannenwereld en kan hij voordelige relaties voor de toekomst leggen. Vanaf ongeveer zijn zestiende krijgt dit een zwaar taboe-karakter en is hij niet meer tot deze daden te bewegen. De jongen krijgt dan een andere positie en hij wordt opgenomen in de mannengemeenschap. Voor de jongens heeft dit homoseksueel gedrag de functie van 'doorgangshuis en seksuele leerschool'. (Eppink, 1977, p. 116)

De Amsterdamse jongensprostitutie

De geschetste socialisatie is cultuurgebonden. De ouders zijn geen van allen in Nederland maar in Noord-Afrika of in Turkije geboren en hebben daar een belangrijk deel van hun jeugd doorgebracht. Seks met mannen, homoseksueel gedrag, komt daar veel voor. Daarom kan verondersteld worden dat zij met dit cultuurverschijnsel in hun geboorteland al kennis hebben gemaakt. In verhouding tot westerse mannen kennen zij derhalve weinig schroom.

Een van mijn informanten had een seksueel contact met een Turkse man en dat beviel hem zeer. Toen hij dat duidelijk wilde maken, werd hij niet goed begrepen. De volgende avond stopte er een bestelbusje met een stuk of acht opgewonden mannen die hij maar ternauwernood buiten de deur kon houden.

Net zoals dat in de genoemde Mediterrane landen

het geval was, zijn de jongens niet belangeloos in het seksueel contact met de Hollandse heren. Een dossier levert een eigentijds voorbeeld.

Een oude man had vaak seksueel contact met een Marokkaanse jongen die bij hem in de buurt woonde. Het geld dat hij voor de seks verschuldigd was bewaarde de man tot de jongen een grote aanschaf kon doen. Ook nadien kwam de jongen nog dagelijks op bezoek. Hij had een sleutel van het huis en stalde er zijn nieuwe brommer.

Voor de jongens uit Noord-Afrika of het Midden-Oosten doet zich in Amsterdam een bijzonder aantrekkelijke situatie voor. Zouden zij in hun land van herkomst moeizaam de mannenwereld binnen kunnen komen door de vervelende passieve rol te spelen, in de hoofdstad blijken volwassen mannen erg in hen geïnteresseerd en daar is voor hen vaak de veel prettigere actieve rol weggelegd. De jongen verkeert dus niet in een ondergeschikte positie die zijn mannelijkheid ernstig in twijfel zou kunnen trekken. Dat hij er ook nog voor betaald wordt, maakt het nog interessanter. Omdat de jongensprostitutie in Amsterdam de jongens deze kans biedt, is dit voor hun een bezigheid met betekenis. De verklaring voor het feit dat veel van deze jongens in de prostitutie actief zijn, ligt hierin besloten.

Homo-moordenaars

Omdat jongens uit Noord-Afrika zich relatief frequent prostitueren, zullen zij ook naar verhouding vaker in de daderpopulatie voorkomen. Hiermee lijkt de verklaring voor hun hoge aantal gegeven. Toch dient ook de vraag gesteld te worden of zij andere motieven hebben dan de Europese hoerenjongens? Dat zou immers de fatale afloop kunnen verklaren of juist onwaarschijnlijk kunnen maken. In de loop van dit onderzoek bleek dat bij een zwaar misdrijf als moord het meestal niet mogelijk is om één reden voor de fatale actie aan te wijzen. Het is zinniger om over een aantal oorzaken en een aanleiding te spreken.

Ondanks de schijnbaar grote verdiensten, bleken de daders na enige tijd het gevoel te hebben dat de prostituanten van hen profiteren. De ontheemde jongen wordt aanvankelijk door de man opgevangen en verwend, maar diens sympathie blijkt gespeeld en het is hem – in deze gevallen – vooral om de seks te

doen. De man betaalt hem weliswaar, maar dat laat onverlet dat de jongen niet uit de marginaliteit komt, terwijl de man zich gemakkelijk handhaaft in zijn veilige burgerlijke positie. Naast dit motief, waarbij rancune jegens het slachtoffer zich opstapelt (Van Gemert, 1990b), kennen de misdaden die door deze specifieke dadergroep werden begaan nog andere aspecten die het waard zijn om onder de aandacht gebracht te worden. Ook hier kan men denken aan een volle emmer en aan de ene druppel die hem doet overlopen.

Actief-passief

Als eerste noem ik het spanningsveld dat ontstaat door de scheiding tussen de actieve en de passieve rol. Dit kan tot gevolg hebben dat wanneer een klant een prostitué wil neuken, de laatste in een positie wordt gebracht die hij niet kan accepteren. De daders geven aan zeer agressief daarop te reageren:

'Als iemand mij wil verkrachten, dan maak ik hem af, directement. Ik heb in veel stations in Europa geslapen. Niemand heeft mij aangeraakt'.

'Als ik door een man geneukt wordt gaat zijn kop eraf'.

Alle prostituanten die ik sprak waren op de hoogte van deze duidelijke grens bij deze jongens. De vraag is echter of de slachtoffers in opgewonden toestand tijdens het seksspel zich ook hieraan hielden. In minstens één geval werd van een Marokkaanse jongen geëist dat hij zijn klant zou pijpen. Het hierdoor ontketende geweld had de dood van de man tot gevolg.

'Ik ben niet naar ... gegaan om hem te beroven of te doden, maar in mijn ogen heeft hij me willen verkrachten, want zo heb ik de situatie ervaren. Er is voor mij dan maar een oplossing: pik eraf! Automatisch gaat een man dan dood, dat betekent tevens dat zijn kop eraf gaat'.

Deze dader trekt zijn slachtoffer in de dodelijke worsteling aan zijn penis en scrotum, later zegt hij daarover het volgende:

'Ik deed het met de bedoeling zijn penis en ballen van zijn lichaam te rukken. Ik wilde zijn penis eraf trekken omdat hij vrouw moest blijven'.

Ook bij twee andere homo-moorden was sprake van specifieke mutilatie. Door een Noordafrikaanse jongen werden bij een man de geslachtsdelen

afgesneden en in diens mond gestopt (deze zaak heb ik niet zelf onder ogen gekregen) en in een ander recent geval werd het heft van een vleesvork bij het slachtoffer in de anus gestoken.⁸ Ook hier moet dit tot doel hebben gehad dat de dader de passieve rol van het slachtoffer wilde benadrukken.⁹

Hoewel in een iets complexere context komt het zelfde naar voren in een moord uit 1978. Een Nederlandse man (59) wordt om het leven gebracht door een Libiër (29) in het bijzijn van een Marokkaanse (17) en een Libische (15) jongen. Dader en slachtoffer hebben geen seksueel contact gehad, maar de Libische jongen, die verwant is met de dader, heeft dat wel. Bij de toedracht zoals de dader hem schetst, speelt wederom het genoemde spanningsveld een doorslaggevende rol. Het proces verbaal:

'Ik had wel in de gaten dat die man steeds naar mijn neef zat te kijken en ik begreep dat de oudere man geneukt wilde worden door mijn neef'.

Het moet als een verrassing zijn gekomen dat de jongen een passieve rol speelde. Deze zou geroepen hebben: 'Help, hij wil mij neuken, hij wil mij neuken', waarop de man ingrijpt.

'Ik werd woedend en met de bahcosleutel gaf ik een paar harde klappen op zijn hoofd'.

De schande wordt hier dus niet door de jongen zelf, maar door een ouder familielid vergolden. De man wordt gedood. 'Seksualiteit is een strijd om niet onderworpen te worden door andere jongens/mannen, maar zelf te onderwerpen; jongens een hoertje en later je vrouw.' (Eppink, 1977, p. 158)

Eer

In de tweede plaats wil ik wijzen op de rol die eer kan spelen bij deze dodelijke confrontatie. Van de daders wordt verwacht dat ze seks hebben met een leeftijdsgroep die ze niet interessant vinden, maar bovendien ook met het geslacht waarvoor zij geen voorkeur hebben. Ze willen een jonge vrouw en krijgen een oude man, die af en toe ook nog vuil of dronken is, rare sekswensen heeft of niet wil betalen.

Seks met vreemden voor geld wordt niet door iedereen op gelijke waarde geschat. De gigolo's die Osté (1989) beschrijft blijken in een aantal gevallen moeite te hebben met vrouwelijke klanten die zij te oud of niet mooi vinden. Vooral de 'jonge honden', die op een snelle manier met seks geld willen

verdiene, noemen als voorwaarde dat ook hun eigen lust bevredigd wordt. Deze jongens zijn net zoals de onderzochte daders geen professionele hoeren, die maken immers hun eigen lust op voorhand ondergeschikt aan de zakelijke transactie.

Het feit dat lust door mannelijke hoeren als voorwaarde wordt gesteld, heeft ongetwijfeld te maken met de lichamelijke verschillen tussen man en vrouw en de interpretaties van seksualiteit die daar uit voortkomen. Vanwesenbeeck (1987) stelt vast dat het voor een vrouw ongepast is om bij betaalde seks lust te ervaren of er plezier in te hebben. Daarmee bevestigt zij namelijk het stigma van de hoer. Een prostituée:

'Als je zegt dat je het voor geld doet, dan is dat tot daaraan toe, maar als je zegt dat je het leuk vindt, dan ben je helemaal slecht'. (1987, p. 125)

De mannelijke hoer van zijn kant moet echter opgewonden raken wil hij een erectie krijgen. Zeker de jonge jongens zien dit als *conditio sine qua non*: 'Ja hoor eens, hij moet toch overeind?' (Osté, 1989, p. 85) Slechts een enkele oudere gaat 'op de streeytoer' (Idem, p. 82) als dat niet lukt, terwijl zijn jongere collega dan al met een smoesje het pand heeft verlaten. Viriliteit is kennelijk vooral bij de jonge hoeren een kostbaar goed.

De jongens vinden het voor zichzelf een probleem dat zij een onaantrekkelijke sekspartner hebben, maar minstens zo belangrijk is dat zij worden geconfronteerd met wat (zij denken dat) anderen ervan vinden.

Een Turkse dader bleek zijn geschonden mannelijke eer met behulp van een gefingeerde daad weer op te willen poetsen. Tijdens een gesprek met een psychiater waarin hij moest toegeven met een man te zijn meegegaan, kon hij niet nalaten om te vermelden dat hij in zijn geboorteland vrouw en kind had. Zijn ouders bleken hiervan echter geen weet te hebben.¹⁰

Homoseksueel gedrag mag dan geaccepteerd zijn, het blijft een zwaktebod, geen eervolle bezigheid.

Een Marokkaanse jongen die met een etnograaf over straat liep, werd door jonge landgenoten nageroepen. Honend werd geïnsinueerd dat seks tussen de wetenschapper en de jongen in het verschiet zou liggen (mondelijke mededeling van H. Werdmölder).

Een eerste keer is het vaak wel mogelijk om de onprettige omstandigheden van het arbeidsveld naar de achtergrond te verdrukken, maar wanneer zij steeds vaker met een persoon geconfronteerd worden

die zij seksueel oninteressant vinden, dan zal hun viriliteit op de proef gesteld worden. Dreigt impotentie, dan is dat voor de jongens uit Noord-Afrika of het Midden-Oosten veel ernstiger dan voor de Europeanen. In tegenstelling tot de laatsten deden zij het immers niet louter om het geld, maar stellen zij hiermee ook een mannelijke daad.

In deze situatie kunnen twijfels over de mannelijkheid van de prostitué ontstaan. Uiteraard komt dan de eer van de betrokkene in het geding, temeer ook daar het zeer goed ontwikkelde roddelcircuit van de prostituanten op het Centraal Station dergelijke informatie over een jongen onmiddellijk uitbraakt. De mannen die een jongen willen 'vangen' hebben al vaak van collega's gehoord of een bepaalde prostitué bij voorbeeld een grote penis heeft, maar ze weten ook wanneer het een 'dooie' is. Het zal duidelijk zijn dat deze informatie ook bij andere hoerenjongens bekend kan worden en dat dat een knauw voor het mannelijke imago van de jongen zal betekenen. De dader wordt door het verlies van zijn mannelijkheid zeer ernstig gecompromiteerd en hij kan wraak koesteren jegens (een van) de man(nen) die hem dit aan heeft (hebben) gedaan.

Het feit dat hoerenjongens kort nadat zij zelf een klant hebben gehad soms een vrouwelijke collega bezoeken, kan erop wijzen dat zij iedere twijfel omtrent hun mannelijk falen onmiddellijk weg willen nemen. Van de Lagemaat en Van der Poel (1987) constateerden dit fenomeen bij hun respondenten en ook bij deze specifieke dadergroep werd er melding van gemaakt. Gaat bij deze bezoeken een vakbroeder mee, dan kan door diens aanwezigheid eenduidig de schande van het mannelijk falen worden uitgewist.

In de praktijk speelt bij dit eer-motief een mechanisme een belangrijke rol, dat eveneens tot de specifieke culturele achtergrond is te herleiden. Niet het individu staat centraal, maar zijn relatie tot anderen. Daarom is een oneervolle daad alleen ernstig als hij bij anderen bekend wordt. Behalve via roddels (zie boven) kan dat natuurlijk ook gebeuren doordat er getuigen zijn. 'Er is weinig sprake van een schuldgevoel om een daad zelf (deze wordt immers pas overtreding doordat anderen hem zien), maar wel van schaamte indien de overtreding wordt geconstateerd en bewezen.' (Eppink, 1977, p. 178)

Bovendien gaan zij ervan uit dat iemands geschonden eer alleen gered kan worden door delging

van de situatie die oneer heeft voortgebracht. Een jongen kan het feit dat hij voor schut staat niet naast zich neerleggen, hij kan niet zeggen dat het hem niet raakt. Zeker wanneer anderen aanwezig zijn vraagt dit dus om een onmiddellijke vergelding. (Eppink, 1977, p. 162) Het feit dat deze moordenaars veel vaker dan Europese jongens met meerdere personen samen optreden (zie p. 4) wijst op dit mechanisme.

Twee Turkse jongens treffen in de Festival Bar een man van wie ze veel te drinken krijgen. Als ze naar diens woning vertrekken, is een van de twee zo dronken dat hij door de man en zijn vriend naar de taxi gedragen moet worden. Als ze met de man in bed liggen blijken ze door de drank niet tot seks in staat te zijn. Daarop zegt de man dat dat niet erg is en dat ze dan toch wel wat kunnen zoenen. Op dat moment grijpen ze naar een mes en doden de man.

Oedipus

Een derde motief tenslotte, dat nauw verweven is met de twee voorgaande, laat zich het best in psychologische termen beschrijven. Het draait hierbij om het verzet van de jongen tegen zijn autoritaire vader. In de culturen waarin de jongens opgroeien, zijn zij in het gezin ondergeschikt aan hun vader. Deze zal nooit toelaten dat zijn zoon zich als man aan hem gelijk stelt. In Nederland blijkt deze machtsongelijkheid nogal eens conflicten te generen in allochtone gezinnen. (onder andere Werdmölder, 1986) Veel van de onderzochte daders bleken zo min mogelijk thuis te komen of waren weggelopen, omdat zij herhaaldelijk aanvaringen met hun vader hadden.

De jongen herkent in de prostituant een positieve vaderfiguur, een man die om hem geeft, hem beschermt en verwent. Worden de ware drijfveren van de oudere echter duidelijk, dan keert de jongen zich met kracht tegen hem en gaan juist de negatieve associaties overheersen. In termen van Freud gaat het hier om een overwinning van het oedipale conflict. Ook het feit dat de jongen de man neukt, geeft aan dat hij nu mannelijke macht uitoefent, waar hij voorheen zelf werd onderworpen. 'He is turning childhood humiliation into triumph'. (Cameron en Frazer, 1987, p. 105)

Conclusie

De opvallende vertegenwoordiging van jongens uit Noord-Afrika en Turkije onder de onderzochte homo-moordenaars sluit ogenschijnlijk gemakkelijk aan bij sombere schetsen van criminele Noord-Afrikanen. Het gaat echter bij de homo-moord om een zeer specifieke misdaad die onlosmakelijk is verbonden met jongensprostitutie. Door hun achtergrond zijn Noord-Afrikanen en Turkse jongens minder gevoelig voor aan de prostitutie gekoppelde stigma's, die Europese jongens juist afschrikken. Voor hen is de betaalde seks een mogelijkheid om hun mannelijkheid te onderstrepen. Daarom zijn zij sterk vertegenwoordigd onder de prostitués die buiten de bordelen actief zijn.

Naast de opgestapelde rancune jegens de profitrende prostituant (Van Gemert, 1990), neemt de (twijfel omtrent) mannelijkheid ook bij de motieven voor dodelijke acties een centrale plaats in. Worden deze jongens gedwongen de passieve, vrouwelijke rol te spelen of staat hun viriliteit ter discussie, dan wordt hun eer aangetast en kunnen zeer heftige gewelddadige reacties zich voordoen. Ook wanneer hij in het slachtoffer de man (zijn vader) herkent die hem zijn mannelijkheid ontzegt, bestaat de kans dat de jongen heftig reageert.

De daders die hier centraal staan zijn als regel (kinderen van) buitenlandse werknemers. Daarmee lijkt het geschetste beeld van de homo-moord een tijdgebonden fenomeen. Immers, de daders zijn jeugdig en socialisatie in een land met de beschreven tradities wordt verondersteld, maar de grote stroom arbeidskrachten is reeds geruime tijd ingedamd en rekruten die beide eigenschappen hebben zijn steeds minder in getal. Bij een tweede generatie die hier geboren is, zal van een dergelijke achtergrond veel minder of in het geheel geen sprake zijn.

Daar staat tegenover dat een fors aantal Noordafrikaanse illegalen gemakkelijk in het marginale reservoir terecht blijkt te komen waaruit ook de jongensprostitutie put. 'Potentiële slachtoffers' die ik sprak, bleken het vreemdelingenbeleid met interesse te volgen.

Noten

¹ Twee Turkse jongens pleegden *samen* kort achter elkaar twee moorden.

² Hoewel het hier niet om een homo-moord gaat heb ik deze zaak toch ingezien. Hij vertoonde interessante parallellen met andere moorden, hoewel hier de prostituant niet het slachtoffer was.

³ Zie Schmitt: 'Problematisch wird die Angelegenheit wenn der Junge das nicht nur über sich ergehen läßt, sondern dabei Lust empfindet. Dann besteht die Gefahr, daß er auch als Erwachsener penetriert werden will, was als Krankheit gilt' (1985, p. 18).

⁴ De onderzoeksgegevens hebben betrekking op personen uit Noord-Afrika en Turkije. Het is moeilijk te zeggen of dit de correcte geografische grenzen zijn van hetgeen ik hier beschrijf. Vermoedelijk had ik ook kunnen spreken over 'landen in het Mediterrane gebied waar de Islam de belangrijkste godsdienst is'. Daarmee zou ik de geciteerde auteurs in één categorie plaatsen. Schild (1985, z.j.) en De Groot (1987) spreken namelijk over het Midden-Oosten en Schmitt (1985) over Islamitische gemeenschappen, maar hij beperkt dat tot Arabisch-Perzisch-Turkse culturen. De Martino (1985) heeft het net als Eppink (1977) vooral over Marokko.

⁵ Voor een vergelijkbaar relaas leze men Jan Hanlo (1971).

⁶ Onder psychologiestudenten uit Beirut bleek in 1952 38% en in 1963 43,7% wel eens een homoseksueel contact te hebben gehad. In een Egyptisch onderzoek uit 1978 zegt 48% van de ondervraagde mannen homoseksuele ervaringen te hebben. (Schild, 1985, p. 185)

⁷ Het lijkt vreemd dat homoseksueel gedrag in deze Islamitische

streken veel voorkomt, want in de Koran wordt seks tussen mannen onderling duidelijk afgekeurd. Steniging tot de dood erop volgt, is volgens Shi'itische normen een passende straf. Deze koranische wetgeving wordt echter alleen in Iran, Saoudi-Arabië en Jemen nog ten volle toegepast. Verreweg het grootste deel van de Islamitische wereld kent een strafrecht dat veel lijkt op dat van de westerse wereld. (Peters, 1990)

⁸ Als ik dit opschrijf is deze zaak nog niet opgelost en is mij de dader niet bekend. Toch herken ik hierin een aanwijzing dat de dader eenzelfde achtergrond heeft als de andere hier beschreven daders.

⁹ 'The presumption of a murder out of lust is always given when injuries of the genitals are found, the character and extend of which are not such as could be explained by merely a brutal attempt at coitus'. (Krafft-Ebing, 1901, p. 501) Het zal duidelijk zijn dat bij de beschreven homo-moorden geen sprake is van een lustmoord en dat de specifieke mutilaties niet een dergelijke veronderstelling bevestigen.

¹⁰ Dit verzinsel sluit aan bij wat Schmitt zegt: 'Am allerbesten ist es, Vater zu werden – dann ist die Männlichkeit nie mehr ganz zu rauben – selbst nicht durch offensichtliche Penetration' (1985, p. 17).

Literatuur

Berg, T. van de, M. Blom – Mr. de Graaf Stichting

Tippelen voor dope; levensverhalen van vrouwen in de heroïneprostitutie

Amsterdam, Sua, 1987

Beth, R.

Projekt jongensprostitutie (voorpublicatie)

Amsterdam, 1989

Bovenkerk, F.

Marokkanen, misdaad en minderhedenbeleid.

In: Bovenkerk, F. en L. Brunt (red.) *De andere stad; achter de façade van de nieuwe stedelijke vitaliteit.* Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek UvA., 1989

Bullinga, M.

Van de liefde kun je niet leven; interviews met hoeren en hoerenjongens

Nijmegen, Stichting Publikaties SOF, 1982

Eppink, A.

Familierelaties en persoonlijkheidsontwikkeling in Marokko

Amsterdam, 1977

Cameron, D., E. Frazer

The lust to kill; a feminist investigation of sexual murder

Cambridge, Polity Press, 1987

Gelder, P. van, J. Sijtsma

Horse, coke en kansen II; sociale risico's en kansen onder Marokkaanse harddruggebruikers in Amsterdam

Amsterdam, Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam, 1988

Gemert, F. van

Fatale seks; een verkennend onderzoek naar homo-moorden

Amsterdam, 1990a

Gemert, F. van

Roof of rancune; de motieven van homo-moordenaars

Algemeen Politieblad, 139e jrg., nr. 18, 1990b, pp. 412-15

Gemert, F. van

Fatale seks; oorzaken en aanleiding van moorden met homoseksuele slachtoffers

In: *Het verlies van de onschuld; seksualiteit in Nederland*, G.

Hekma, B. van Stolk e.a. (red.), Wolters-Noordhof, 1990

Grapendaal, M.

De tering naar de nering; middengebruik en economie van opiaatgebruikers

Justitiële Verkenningen, 15e jrg., nr. 5, 1989, pp. 23-46

Groot, I. de

Homoseksualiteit bestaat niet; theorie en praktijk ten aanzien homoseksueel gedrag binnen de Islam in samenlevingen in het Midden-Oosten
z.u., 1987

Hanlo, J.

Go to the Mosk

Amsterdam, G.A. van Oorschot, 1971

Junger, M., M. Zeilstra

Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I

Arnhem, Gouda Quint, WODC nr. 90, 1989

Kaufman, P., H. Verbraeck

Marokkaan en verslaafd; een studie naar randgroepvorming, heroïnegebruik en criminalisering

Utrecht, Gemeente Utrecht, 1986

Korf, D., H. Hoogenhout

Thuis op straat; verkennend onderzoek naar zwerfjongeren in de binnenstad van Amsterdam

Amsterdam, platform GGZ Amsterdam, 1989

Krafft-Ebing, R. von

Psychopathia Sexualis 10th edition
Aberdeen, Aberdeen University Press, 1901

Lagemaat, G. van de

Jongensprostitutie; een carrière van betekenis

Jeugd en samenleving, 19e jrg., nr. 4, 1989a, pp. 211-233

Lagemaat, G. van de

Jongensprostitutie, carrières en levensstijlen

niet gepubliceerd onderzoeksverslag Mr. de Graaf stichting, 1989b

- Lagemaat, G. van de, S. van der Poel**
Jongensprostitutie
 niet gepubliceerd onderzoeksverslag Mr. de Graaf stichting, 1987
- Loef, K.**
Marokkaanse daders in de Amsterdamse binnenstad
 Amsterdam, Rapport Bestuursinformatie Gemeente Amsterdam, 1988
- Martino, G. de**
Topa
 In: Martino, G. de & A. Schmitt Kleine Schriften zu zwischenmännlicher Sexualität und Erotik in der muslimischen Gesellschaft. Berlin, 1985
- Osté, M.**
Gigolo's; gesprekken met hoerenjongens en escortboys
 Den Haag, Bzztôh, 1989
- Peters, R.**
Het Islamitisch Strafrecht
 Justitiële Verkenningen, 16e jrg., nr. 6, 1990, pp. 67-87
- Poel, S. van der**
De opkomst van professionele jongensprostitutie in Amsterdam.
 In: Bovenkerk, F. & L. Brunt (red.). De andere stad; achter de façade van de nieuwe stedelijke vitaliteit
 Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek UvA, 1989
- Ramaekers, S.**
Notitie Jongensprostitutie
 Amsterdam, AMOC/DHV, 1988
- Schild, M.**
De citadel van de integriteit; een studie naar homoseksueel gedrag in het Midden-Oosten
 (doctoraalscriptie) Utrecht, 1985
- Schild, M.**
Homoseksueel gedrag en de Islam in het Midden-Oosten
 nog niet gepubliceerd, z.j.
- Schijndel, B. van**
Jongensprostitutie en hulpverlening
 (Notitie aan de Gemeenteraad)
 Amsterdam, Gemeente Amsterdam, 1988
- Schmitt, A.**
Vorlesung zur Mann-männlicher Sexualität/Erotik in der Islamischen Gesellschaft.
 In: De Martino, G., A. Schmitt (red.), Kleine Schriften zu zwischenmännlicher Sexualität und Erotik in der muslimischen Gesellschaft. Berlin, 1985
- Vanwesenbeeck, I.**
In de Prostitutie moet je dat er allemaal maar bij nemen'; prostitutie en (seksueel) geweld
 Justitiële verkenningen, 13e jrg., nr. 1, 1987, pp. 110-126
- Vonk, H., J. Sofer**
Vriendschap vindt plaats tussen gelijken
 De Groene Amsterdammer, 18 maart 1987, pp. 10-11
- Werdmolder, H.**
Van vriendenkring tot randgroep; Marokkaanse jongeren in een oude stadswijk
 Houten, Het Wereldvenster, 1986

Seriële moorden

dr G. Hekma*

Inleiding

In de Verenigde Staten is de laatste decennia grote bezorgdheid ontstaan over een verschijnsel dat van recente datum zou zijn en explosief zou toenemen: de seriële moord. Nogal wat boeken van criminologen, sociologen en journalisten worden aan dit thema gewijd. Hierbij gaat het om verschillende moorden door eenzelfde dader die plaatsvinden over een periode van soms vele jaren. De moorden hebben niet een gebruikelijk motief, zoals ruzie, passie, afrekening of diefstal. Ze bevredigen daarentegen veelal machts- en lustgevoelens of hebben een godsdienstig-ritueel karakter (Charles Manson). Verder bekleden de moordenaars geen bijzondere machtspositie. Ze maken geen deel uit van doodseskaders en zijn geen beulen in concentratiekampen. Ze opereren vrijwel altijd alleen of in uitzonderlijke gevallen met z'n tweeën. De 'hedonistische' moorden zijn tegenwoordig de meest voorkomende onder de seriële. Het aantal slachtoffers per seriële moordenaar kan oplopen tot enkele tientallen of zelfs honderden.

Seriële moord is wel onderscheiden van massamoord, waarbij meerdere personen op eenzelfde tijdstip en plaats worden gedood, en van de 'murder spree', waarbij een moordenaar in korte tijd een spoor van moorden trekt. Een voorbeeld van een massamoord is de slachting die Mark Essex op 7 januari 1973 in New Orleans vanaf het dak van een hotel aanrichtte: negen doden en tien zwaar gewonden. Essex was een neger die na vernederende ervaringen met rassendiscriminatie bij de Amerikaanse marine het recht in eigen hand nam. (Leyton, 1986, p. 286-326) Een voorbeeld van een murderspree zijn de moorden van de negentienjarige Charles Starkweather uit Lincoln, een James Dean-kopie, die in 1957 bij een roofoverval een pompbediende

* De auteur is medewerker Homostudies bij de Vakgroep Sociologie van de Universiteit van Amsterdam.

doodde en enkele weken later de ouders en het zusje van zijn geliefde, nadat de ouders hem hadden verboden met hun dochter om te gaan. Charles en vriendin bivakkeerden nog een week in het huis van haar ouders alvorens ze een moordtocht van enkele dagen begonnen, waarop ze steeds hoger op de sociale ladder gingen doden: eerst een oude kennis van Charles, vervolgens een keurig jong middenklasse-paartje en daarna een echtpaar uit Lincolns hoogste echelon, met hun 'meid'. Tenslotte viel er nog een dode bij hun laatste vluchtpoging. (Leyton, 1986, p. 240-285)

Omdat de seriële moord pas kort in de belangstelling staat, heerst er over de begripsbepaling verwarring. Zo noemen Fox en Levin (1985) alle drie genoemde vormen samen massamoord. Geen van de auteurs behandelt een serie huurmoorden onder deze noemer, omdat hierbij een duidelijk motief bestaat. Bij de drie eerder genoemde vormen van moord is het motief vager. Zulke misdrijven plaatsen de recherche voor grote problemen, omdat een motief vaak de weg naar de ontknoping wijst. Bovendien ontbreekt hier een persoonlijke relatie tussen dader en slachtoffer.

De seriële moord komt nu zo regelmatig voor dat het mogelijk is er sociologisch naar te kijken. Eerst komen de geschiedenis en de algemene kenmerken aan de orde. Daarna geef ik een concreet voorbeeld om vervolgens in te gaan op de klassieke vraag naar de toerekeningsvatbaarheid van de moordenaars. Tenslotte volgt een sociologische plaatsbepaling van de moorden. Het artikel heeft vooral een inventariserend karakter, omdat betrouwbare gegevens over seriemoorden ondanks alle studies schaars zijn.

Geschiedenis

De meeste auteurs beschouwen de seriële moord als een modern fenomeen. Er zijn wel eerdere voorbeelden van seriële moordenaars bekend, zoals Gilles de Rais, gravin Bathory, Romeinse keizers als Nero en Caligula of beulen uit concentratiekampen, maar zij maakten misbruik van hun bijzondere machtspositie en stonden min of meer boven de wet. Zij voldoen daarmee niet aan genoemde criteria. De literatuur maakt geen melding van seriële moorden gepleegd door personen zonder gezag vòòr 1800, maar daarbij dient te worden aangetekend dat geen

enkele auteur daar systematisch onderzoek naar heeft gedaan. De vroegste seriële moorden werden vaak gepleegd op prostituées. De Engelse, onbekend gebleven moordenaar Jack the Ripper die rond 1890 opereerde, is het bekendste voorbeeld, maar voor hem opereerden de Duitser Andreas Bichel die rond 1800 verschillende lustmoorden op vrouwen pleegde, de Fransman Joseph Philippe met acht moorden op hoeren tussen 1861 en 1866, de Italiaan Vincenz Verzeni die drie moorden en drie pogingen daartoe op vrouwen tussen 1870 en 1871 op zijn naam had en de Spanjaard Gruyo met zes lustmoorden op hoeren in Vittoria. (Krafft-Ebing, 1897, p. 73-80)

De vraag wanneer de seriële moord opgang heeft gemaakt in de Verenigde Staten, blijft vooralsnog onbeantwoord. Jenkins (1989) heeft onderzoek verricht naar het voorkomen van dit type moorden in de eerste decennia van de twintigste eeuw en hij concludeert dat er misschien iets minder waren dan nu, maar dat het daarbij toch zeker niet om uitzonderingen ging. Hij heeft een lijst opgesteld van seriële moordenaars die zonder duidelijk motief handelden en meer dan tien moorden op hun geweten hebben. Op deze basis komt hij tot minstens 24 gevallen voor de periode 1900-1940, evenveel als in elk van de periodes 1971-1980 en 1981-1988. Het gaat bij de seriële moord dus zeker niet om een geheel nieuw verschijnsel, en ook de toename is niet zo spectaculair als sommige auteurs hebben verondersteld. Wel nieuw is de sociaal-wetenschappelijke belangstelling voor seriële moord. Voorheen waren het hooguit psychiaters die zich als forensische experts bezig hielden met seriemoorden.

De seriële moord neemt de laatste decennia vermoedelijk toe, zeker in Noord-Amerika (voor andere gebieden zijn geen overzichten beschikbaar). Mogelijk vindt drie kwart van dit soort moorden in de Verenigde Staten plaats. Over de Derde Wereld ontbreken echter alle gegevens, zodat over het relatieve voorkomen ervan in verschillende culturen weinig met zekerheid kan worden gezegd. Per jaar kennen de drie vormen van massamoord in de Verenigde Staten volgens de hoogste schattingen 3.500 tot 5.000 slachtoffers op een totaal van ongeveer 20.000 geconstateerde moorden, terwijl steeds enkele tientallen seriemoordenaars zich op vrije voeten zouden bevinden. (Holmes en De Burger, 1988, p. 19) Voor de periode 1974-1979 heeft de FBI echter

slechts 113 moorden per jaar op het conto van massamoordenaars kunnen schrijven (Levin en Fox, 1985, p. 47)

Seriemoorden zijn in Europa zeldzamer. Gilles de Rais is nog steeds het beroemdste historische voorbeeld, terwijl in het begin van deze eeuw enkele seriële moordenaars in Duitsland actief waren zoals de politie-informant Haarmann en Peter Kürten, het 'beest van Düsseldorf'. (Schaeffer, 1970) In de afgelopen decennia zijn er in Europa meer gevallen geweest, zowel in Duitsland, Engeland als Frankrijk, maar toch blijven die voorlopig uitzonderingen waar ze in de Verenigde Staten regel zijn geworden. Nederland is zelden door een seriële moord opgeschrikt: Hans van Z., verder een verpleger die zijn patiënten doodde en mogelijk is er in Rotterdam een moordenaar van tippelaarsters actief die nog niet is opgepakt.

Algemene karakteristieken

De kenmerken van seriële moorden die ik hier geef, zijn ontleend aan de literatuur. Ze hebben een voorlopig karakter, want tegenover elk kenmerk staan steeds weer uitzonderingen. Toch is het voor 'profiling' en opsporing van belang dat de kenmerken worden gerapporteerd, hoe voorlopig ze soms ook zijn. De vermelde karakteristieken zijn ontleend aan Amerikaanse literatuur en dus aan de situatie in de Verenigde Staten. (Levin en Fox, 1985, pp. 46-70; Holmes en De Burger, 1988, pp. 21-24)

Seriële moorden vinden met een zekere regelmaat plaats, zozeer dat sommige moordenaars zichzelf een soort menstruatiecyclus toedichten. Tussen de slachtoffers bestaan per dader over het algemeen vrij sterke uiterlijke overeenkomsten. Het kunnen adolescenten zijn of blanke vrouwen met lang, blond haar; oude, rijke matrones, Chicano-mannen van middelbare leeftijd of prostituées. De wijze van doden is vaak dezelfde: the ripper, the strangler. Terwijl massamoordenaars meestal schietwapens gebruiken, hebben seriële moordenaars een voorkeur voor slaan en wurgen. Evenals bij andere typen moord worden raciale barrières zelden overschreden: blanken vermoorden blanken en zwarten zwarten. Overigens zijn zwarten onder de daders minder prominent

aanwezig dan onder de andere moordenaars: twintig tegenover vijftig procent.

Vrouwen zijn veelal de slachtoffers en mannen vrijwel zonder uitzondering de daders. De moordenaressen zijn ofwel handlangsters van een man, ofwel hulpverleensters die hun cliëntèle uit de wereld helpen, zoals de baby-oppas Christine Falling die vijf kleine kinderen vermoordde (Linedecker, 1987, pp. 149-160) of de verpleegster die recentelijk Wenen opschrikte met een seriemoord in een ziekenhuis. De meeste moordenaars zijn relatief jong (25-40 jaar), maar gemiddeld genomen toch ouder dan gewone moordenaars. Ze komen vrijwel altijd uit gebroken gezinnen en hebben vaak vele jaren in jeugdinrichtingen en gevangenissen doorgebracht. Velen onder hen hebben een sterke voorkeur voor beroepen als soldaat en politie-agent. Slachtoffers en daders zijn met een enkele uitzondering onbekenden voor elkaar, terwijl ze bij gewone moorden in ruim de helft van de gevallen bekenden zijn. De seriële moord is niet klassegebonden. Rijken vinden we onder daders zowel als slachtoffers. Tenslotte is de seriële moord typisch voor streken met een hoge geografische mobiliteit en een grote bewegingsvrijheid. De staten New York, Californië en Texas leveren een relatief groot aandeel in de seriemoorden. De daders zijn vaak zeer mobiel: de auto-cultuur is bijna een voorwaarde voor hun bestaan. Naast de zwervers zijn onder hen echter ook mannen met een vaste verblijfplaats. De slachtoffers behoren eveneens vaak tot het zwervende deel van de bevolking: daklozen, trekarbeiders, van huis weggelopen jongeren.

John Wayne Gacy

Het voorbeeld dat ik behandel is in één opzicht tamelijk uitzonderlijk: het gaat om een homoseksuele moordserie. Ik heb het gekozen vanwege onderzoek waarmee ik bezig ben naar raakvlakken tussen homoseksualiteit en geweld. (Hekma, 1990) Over het relatieve aandeel van dit type moord in vergelijking met zijn hetero-variant is weinig zinnigs te zeggen gezien de onbetrouwbaarheid van gegevens over seriemoorden en over homoseksualiteit.

John Wayne Gacy werd in 1942 in Chicago geboren als zoon van arme Poolse ouders. Hij was in zijn jeugd een ziekelijk jongetje. Zijn vader, een zware

alcoholist, ontwikkelde een sterke afkeer van zijn onmannelijke zoon. Bij gelegenheid kreeg Gacy junior er ongenadig van langs. De zoon zou zich levenslang uit de naad werken om minderwaardigheids- en schuldgevoelens jegens de vader te overwinnen. Op zijn twintigste ontvluchtte hij het ouderlijke huis en kwam te werken bij het mortuarium en de ambulancedienst van Las Vegas. In 1963 verhuisde hij naar Springfield waar hij werkte als handelsreiziger in schoeisel. Hij huwde in 1964 en werd bedrijfsleider in een restaurant van zijn schoonvader. Gacy was een harde werker die in de avonden de politie als burgerwacht bijstond bij de bewaking van bedrijfsgebouwen. Daarnaast nam hij actief deel aan het plaatselijke verenigingsleven. In het jaar van zijn huwelijk had hij zijn eerste homoseksuele ervaring. Toch haatte hij, net als zijn vader, homo's. In 1966 werd er een zoon, en in 1967 een dochter geboren. Het ideale gezin was compleet, de carrière verliep voorspoedig.

Het was een complete verrassing dat de politie Gacy in mei 1968 wegens ontucht met minderjarige jongens (sodomie) arresteerde. Gacy had een zestienjarig hulpje mee naar huis genomen, hem pornofilms vertoond en ontuchtige voorstellen gedaan waarop de jongen niet inging. Daarna had hij hem onder bedreiging met een mes naar zijn slaapkamer gevoerd. De jongen was er evenwel in geslaagd het mes uit Gacy's hand te slaan. Vervolgens was zijn baas over handboeien begonnen. Hij had de jongen verteld dat er een trucje was om ze los te krijgen. Het hulpje was erin geluisd en had zijn handen zelf op zijn rug vastgebonden. De truc met de handboeien zou in later jaren Gacy's handelsmerk worden. Er ontstond een kleine vechtpartij die ermee eindigde dat Gacy de jongen op het bed wierp en hem begon te wurgen. Het hulpje kwam met de schrik vrij. Gacy bracht hem naar huis en ontsloeg hem enkele dagen later. De jongen diende geen aanklacht in. De andere jongen, vijftien jaar en blond, was eveneens met pornofilms en verder met verhaaltjes over het Kinsey-rapport verleid tot seks. Er was geen geweld aan te pas gekomen, wel geld. De jongen was verschillende keren terug gekomen en zou steeds meer geld hebben gevraagd. Gacy maakte een eind aan de relatie. Enkele maanden later vertelde de jongen het aan zijn vader. Gacy werd gearresteerd en tot tien jaar gevan-

genisstraf veroordeeld. Zijn vrouw liet zich van hem scheiden.

Gacy gedroeg zich in de gevangenis voorbeeldig, zodat hij na een jaar gezeten te hebben vervroegd op vrije voeten kwam. Hij trok bij zijn moeder in Chicago in. Eerst werkte hij voor restaurants en later begon hij een bouwbedrijf voor zichzelf. Er volgde een tweede, kortdurend huwelijk met een vrouw aan wie hij bekende biseksueel te zijn. In 1972 pleegde hij zijn eerste moord op een jongen die hij had opgepikt bij een busstation. Volgens Gacy was deze moord een ongelukje geweest. De jongen maakte 's ochtends een ontbijt voor hem klaar en toen hij de kamer inliep om Gacy naar zijn wensen te vragen, had hij een mes in de hand. Gacy dacht dat de jongen hem wilde vermoorden en hij vermoordde dus zelf zijn geliefde preventief, aldus latere verklaringen van de moordenaar. Met dit verhaal hoopte hij zich vrij te pleiten. Pas drie jaar later pleegde hij zijn tweede moord die typerend was voor de reeks die volgde. Een jongen oppikken in de wereld van schandknappen of elders, soms met de belofte van een baantje, hem mee naar huis nemen, spelletjes met handboeien, soms met een dildo, waarna Gacy de jongens meestal wurgde of hen in hun eigen ondergoed liet stikken.

Na de tweede moord in 1975 volgden er nog 31 tot eind 1978. De slachtoffers waren steeds jongens die kort en stevig van stuk waren, blond, en jong: tussen 15 en 22 jaar. Gacy begroef ze vrijwel allemaal in de kruipruimte onder zijn huis, de laatste vier dumpte hij bij gebrek aan ruimte in een nabij gelegen rivier. Hoewel de meeste jongens door familie en vrienden als vermist werden opgegeven, en meestal ook uit Chicago kwamen, heeft de politie de jongens steeds als weglopers beschouwd, van wie er in deze doorgangstad heel veel rondlopen, en geen nader onderzoek ingesteld. Bovendien zijn de lijken van de jongens nooit gevonden zodat een corpus delicti ontbrak totdat Gacy geen ruimte meer had in zijn kelder. Verder was de verdwijning van de jongens in verschillende districten gemeld, waardoor de politie geen patroon ontdekte. Zijn vrouw had Gacy in de steek gelaten, waardoor er geen huisgenoten waren die een obstakel voor zijn moorddadige activiteiten konden vormen.

Aan de andere kant waren in dezelfde periode minstens twee klachten tegen Gacy ingediend wegens verkrachting en mishandeling van jongens die wel

hadden kunnen ontsnappen en waarvan één zaak ook voor de rechtbank was gekomen. Buren hadden wel eens bij de politie geklaagd over vreemde geluiden en voorvallen in het huis van de moordenaar. In enkele gevallen liep er een spoor naar Gacy na de verdwijning van de jongens. Twee hadden bij hem gewerkt of werk gezocht, en de auto van een ander was in het bezit van een ondergeschikte van Gacy aangetroffen. De politie had Gacy's doopceel in enkele van deze gevallen gelicht en zo was ze op de hoogte van de eerdere veroordeling. Mede gezien het aanzien dat de verdachte genoot, was nooit een nader onderzoek ingesteld. Pas bij de laatste moord leidde het spoor onontkoombaar naar Gacy. Een jongen was een uur voor zijn verdwijning naar de ondernemer gegaan om informatie over een baantje in te winnen. Deze keer nam het politiekorps waar de verdwijning was aangegeven, wel de moeite de zaak tot op de bodem uit te zoeken met als resultaat dat er na een week voldoende bewijsmateriaal tegen Gacy was om een huiszoeking te rechtvaardigen. Daarna waren de lijken snel gevonden en kon de politie Gacy arresteren op beschuldiging van moord. De rechtbank veroordeelde hem tot de doodstraf, ondanks een pleidooi van de advocaat hem zijn daden niet toe te rekenen. Alle rechtbanken tot en met het Hoogerechtshof bevestigden de straf die intussen ook is uitgevoerd.

Gacy was een getapte kerel en een succesvolle bouwondernemer. Hij organiseerde jaarlijks de Poolse toogdag in Chicago en werkte voor de Democratische Partij. Eenmaal leidde hij Rosalyn Carter, toen Amerika's First Lady, rond in Chicago tijdens een verkiezingstoernee. Op kinderfeestjes en voor kinderen die in het ziekenhuis lagen, speelde hij de clown. Een aimabele man, wiens geslaagde carrière niet typerend is voor die van andere seriële moordenaars. Maar de obsessieve zoektocht naar eenzelfde soort partner, het rituele karakter van de moorden, de seksuele en fetisjistische elementen, de relatieve anonimiteit van de slachtoffers, de periodiciteit van de moorden, de machteloosheid en ook de onwetendheid van het opsporingsapparaat zijn wel typisch voor dit soort moorden.

Toerekeningsvatbaar

In de populaire pers bestaat een sterke neiging seriële moordenaars krankzinnig te verklaren. Deze juridische uitweg volgen de advocaten van seriemoordenaars ook herhaaldelijk in hun strafzaken. Iemand die zonder schuldgevoelens zoveel mensen kan doden, moet wel gek zijn. In de meeste gevallen stelt de rechtbank echter geen krankzinnigheid vast. De daders worden wel 'asociaal' of 'sociopaat' genoemd, maar psychotisch, neurotisch of schizofreen zijn ze meestal niet. Wanneer jury's en rechtbanken zich buigen over de eventuele krankzinnigheid van de beklaagden, leidt dat meestal tot een grotesk steekspel. In de rechtszaak van Gacy traden maar liefst tien psychiaters en psychologen op, in sommige gevallen het puikje van de professie. Hun oordelen liepen nogal uiteen, de ene helft die optrad voor de verdediging, achtte Gacy inderdaad krankzinnig. Hij zou een 'border-line personality' zijn. De anderen die voor de staat optraden, vonden hem wel sociopatisch, maar niet psychotisch. Gacy had steeds zijn onschuld verdedigd met het argument dat in zijn huid meer personen huisden die geen weet hadden van elkaars bestaan en dat de moordenaar één van die andere personen was. Geen van de psychiaters hechte veel waarde aan deze 'multiple personality'-theorie (het proces vond plaats in 1978, zie Cahill, 1986, pp. 297-343).

In de zaak van Gacy speelde de vraag wat er met hem zou gebeuren indien de jury hem krankzinnig verklaarde. Een psychiater stelde dat de verdachte in dat geval na enkele maanden alweer op vrije voeten kon komen. Dat was voor de jury een doorslaggevende reden om hem niet krankzinnig te verklaren. (Cahill, 1986, p. 341)

De verwarring in de discussie voor de rechtbank en de schade die dit geruzie de psychiatrie berokkent, wil de Engelse psychiater Storr in het vervolg vermijden door de geestelijke toestand van veroordeelde misdadigers pas na de rechtszaak te beoordelen. Eerst stelt de rechtbank de schuld vast en daarna kan op advies van een psychiater worden vastgesteld op welke wijze de veroordeelde zijn straf zal ondergaan. Met zo'n maatregel hoopt Storr dat er een eind komt aan de schijnvertoning dat de ene psychiater voor de verdediging van de verdachte zegt dat deze inderdaad krankzinnig is terwijl de ander

voor de andere partij het tegendeel beweert. (Storr, 1985, pp. 323-324, vgl. Levin en Fox, 1985, p. 205)

Norris stelt in zijn *Serial killers* (1988, pp. 177-183) met veel nadruk dat de meeste seriële moordenaars hersenletsel vertonen. Aanwijzingen voor neuropsychiatrische afwijkingen zijn onder meer een extra lange kleine teen, een soort zwemvliezen tussen de vingers, die zelf op klauwen lijken, en oorlelletjes die aan de hoofdhuid vastzitten: de duivelsteken van de Middeleeuwen! Holmes en De Burger (1988, p. 63) menen echter dat slechts zelden van hersenziektes sprake is. De biologie kan slechts partiële verklaringen leveren omdat hersenletsel in de hele wereld voorkomt en de seriemoord vooral in de Verenigde Staten. Bepaalde sociale omstandigheden zullen aanwezig moeten zijn voordat een persoon met hersenletsel inderdaad een moordenaar wordt.

Norris' boek kent nog een ander merkwaardig aspect. Hij determineert de bio- en psychogenese van de seriemoordenaar met het doel ze in het vervolg bij voorbaat te ontdekken zodat hulpverleners hen preventief kunnen behandelen. Het is een nogal vruchteloze tactiek omdat slechts enkele van de vele potentiële moordenaars werkelijk kwaad zullen aanrichten. Bovendien zijn vele seriële moordenaars in Amerika al door de malle molen van de hulpverlening gegaan, lang niet altijd met een positief resultaat. Charles Manson werd in een jeugdinstelling verkracht door bewakers en medegevangenen en daar verder vooral in het kwaad geschoold. Toen hij in 1967 na een andere veroordeling weer vrij kwam, smeekte hij de autoriteiten hem gevangen te houden, hetgeen niet gebeurde. Kort daarna vonden de Tate-moorden plaats.

Henry Lee Lucas ging dezelfde weg. Op zijn vijftiende jaar verzeild in een jeugdinstelling, wilde ook hij bij een latere gelegenheid niet in vrijheid worden gesteld. Nog op de dag van zijn vrijlating pleegde hij zijn eerste moord. Van hem is niet bekend of er tientallen dan wel honderden volgden. (Norris, 1988, p. 162, p. 112) Ted Kemper vermoordde op veertienjarige leeftijd zijn grootouders bij wie hij woonde. Nadat hij op zijn 21e jaar uit het jeugdgesticht was vrij gelaten, tegen het advies van de psychiaters in, begon binnen drie jaar een moordserie die een climax bereikte met de moord, onthoofding en postume verkrachting van zijn moeder die hij haatte. (Leyton, 1986, pp. 39-86) De Amerikaanse

jeugd- en gevangenezorg heeft de misdaden van deze moordenaars kunnen voorzien, maar niet kunnen voorkomen.

Sociologische plaatsbepaling

Allereerst leveren de moordstatistieken interessante rekenstof. De schattingen van het aantal seriële moorden zijn zo hoog omdat in de Verenigde Staten veel geconstateerde moordzaken onopgelost blijven, ongeveer een kwart van het totaal. Holmes en De Burger beschouwen het merendeel van deze onopgeloste moorden als seriële, hetgeen me overdreven lijkt. In Europa heeft de recherche meer succes en dat was vroeger in Amerika ook zo. In 1966 loste de Amerikaanse politie ruim 90% van de moordzaken op. Toen was 6% van alle moorden zonder motief, in 1985 was dat percentage gestegen tot 20% (waarschijnlijk zijn de onopgeloste moorden niet eens in dit cijfer verwerkt, zie Holmes en De Burger, 1985, p. 29). Levin en Fox geven de FBI-cijfers over 1974-1979. Op 96.263 geconstateerde moorden konden slechts 675 worden toegeschreven aan 156 massamoordenaars. (Levin en Fox, 1985, p. 47)

De FBI-cijfers zijn evenwel onbetrouwbaar juist voor seriële moorden. Zo is Henry Lee Lucas veroordeeld voor elf moorden, hoewel er sterke aanwijzingen bestaan dat hij er tientallen, misschien zelfs honderden pleegde. (Norris, 1988, p. 107, p. 118) Bij politie en justitie bestaan tegengestelde belangen. Van de ene kant is er de drijfveer zoveel mogelijk moorden op te lossen, van de andere kant dient de bewijslast zo overtuigend te zijn dat een rechtmatige veroordeling kan plaats vinden. Om die reden worden seriële moordenaars vrijwel nooit voor alle moorden die ze hebben gepleegd vervolgd, zeker waar het om niet geïdentificeerde slachtoffers gaat. In Gacy's kelder vond de politie elf niet te identificeren lijken, de Engelsman Dennis Nilsen werd uiteindelijk voor zes van de vijftien door hem bekende moorden veroordeeld. (Masters, 1985) De cijfers zijn, zeker wat betreft het aantal moorden, dus niet erg betrouwbaar.

Er bestaat een samenhang tussen het aantal onopgeloste moorden en het voorkomen van seriële moorden die slecht zijn op te lossen en meestal een duidelijk motief ontberen. Sterker nog, in vele gevallen heeft de politie niet eens weet van de

moorden totdat ze de moordenaar bijna per ongeluk betrapt. De jongens die John Gacy om het leven bracht, stonden bij de politie hooguit in verstofte archieven genoteerd als weglopers. Hoe minder moorden de politie oplost, des te meer kans heeft een moordenaar zich tot een seriemoordenaar te ontwikkelen. In een land waar de politie meer dan 90% van de moorden oplost, is er weinig kans dat moorden een serieprodukt worden. Het omgekeerde valt ook te verdedigen: hoe meer seriële moordenaars, des te minder moorden worden er opgelost.

Dat een homo-moordenaar als Gacy en een polymorf perverse als Henry Lee Lucas (Norris, 1988, pp. 107-124) zoveel meer slachtoffers eisen dan hun heteroseksuele collega's, terwijl de politie niet het flauwste vermoeden van de moorden heeft, wijst op de invloed van sociale factoren. Door de 'Mobilmachung' van de samenleving zijn de steeds betere opsporingsmiddelen waarover de recherche beschikt, toch van relatief geringe waarde ten opzichte van deze 'growing menace'. Dat geldt speciaal voor moorden op jongens die vrijer kunnen bewegen dan meisjes, en op zwervers die meestal mannen zijn. Alleen al in de stad New York zijn er naar schatting 15.000 minderjarige daklozen. Door het verdwijnen van vormen van sociale controle is het voor de Amerikaanse politie een vrijwel onmogelijke opgave moorden op weggelopen jongeren, zwervers of tippeelaarsters vast te stellen en op te lossen waardoor moordenaars als Lucas en Gacy relatief ongestoord kunnen opereren. Jenkins (1989, p. 390) stelt dat de meest ongrijpbare seriemoordenaars hun slachtoffers juist vinden in ontwortelde bevolkingsgroepen.

De sociologische verklaringen die tot dusver naar voren zijn gebracht, gaan in twee richtingen. Enerzijds wijzen sociaal-psychologen met bijzondere nadruk op gebroken gezinnen en ontoereikende pedagogische verhoudingen. Seriële moordenaars komen vrijwel nooit uit een gezin waarin beide ouders voor de opvoeding zorg dragen. De toename van gebroken gezinnen is een gevolg van sociale veranderingen, waar geen pasklare maatschappelijke antwoorden voor bestaan. Bij deze verklaring doet zich eenzelfde probleem voor als bij de hersenletsels: niet alle kinderen uit gebroken gezinnen worden seriemoordenaars, en niet alle seriemoordenaars komen uit gebroken gezinnen.

Anderzijds zoeken criminologen een verklaring in

de geweldscultuur van de Verenigde Staten. Het aantal moorden is daar enkele malen hoger dan in West-Europa terwijl mishandeling van partners en van kinderen in het huishouden veel voorkomt en door een groot deel van de bevolking als normaal wordt beschouwd. Het dragen van een wapen is in vele staten een burgervrijheid. (Holmes en De Burger, 1988, pp. 26-45; Jenkins, 1989, p. 389) Gewelddadig gedrag op de bus, op straat of op het sportveld behoort tot de gewone rituelen van de mannelijkheid. (Cameron en Frazer, 1987) De Verenigde Staten zijn een cowboy-cultuur en een 'frontier-society' en het is binnen deze verhoudingen dat moord en doodslag een vaste plaats hebben gekregen, juist de meer willekeurige moorden waarvan massa- en seriemoord voorbeelden zijn.

In sommige studies brengen de auteurs nog een meer cultuur-psychologisch element naar voren, de Amerikaanse heldenverering die zijn pendant vindt in de grootheidswaan van de seriële moordenaars. Andy Warhol heeft eens gezegd dat in de moderne samenleving iedereen vijftien minuten een beroemdheid zal zijn. De seriële moordenaars hebben een manier gevonden om de aandacht wat langer vast te houden. Ze genieten ervan dat ze de voorpagina's van de kranten sieren, dat ze 'prime time'-nieuws zijn, dat er boeken over hen verschijnen. Zich laten arresteren en enkele dagen, soms weken, de ster van het nieuws te zijn, is voor sommige moordenaars de bekroning van een overigens onopvallend leven, want onopgemerkt en anoniem in het graf afdalen zoals hun slachtoffers begeren ze allerminst. Sommige daders bekennen na arrestatie hun misdrijven zonder aarzelen uit zucht naar beroemdheid, soms zelfs moorden die ze helemaal niet hebben begaan (vgl. Norris, 1988, p. 40)

Cameron en Frazer (1987, pp. 35-68) wijden een heel hoofdstuk 'The murderer as hero' aan de heldenverering van moordenaars in de massamedia. Zij wijzen op pornografie, Gotische romans, crimi's, misdaadverslaggeving waarin verkrachters en moordenaars als helden worden geportretteerd. In de literatuur klagen zij vooral Sade, Baudelaire, Gide en Genet aan. Ze zijn er echter blind voor dat de meeste van deze auteurs juist homoseksueel zijn en een heel andere verhouding tot vrouwen en vrouwelijkheid hebben dan hetero-mannen. (zie ook Senelick, 1987)

Een ongebruikelijke verklaring biedt Leyton in *Hunting humans* (1986, pp. 329-380). Volgens deze

socioloog heeft dit type moord te maken met gebloekte carrièrekansen. Volgens hem zijn de meeste massamoordenaars mannen uit de lagere middenklasse die sinds de jaren zestig weinig kans meer hebben op statusstijging, terwijl de Amerikaanse cultuur wel onbeperkte mogelijkheden suggereert. Uit frustratie vermoorden ze personen uit een iets hogere klasse. Zijn ideale voorbeeld is Ted Bundy, een ambitieuze jongeman van lage komaf die er niet in slaagde door te dringen in een hogere kaste en vervolgens op Amerikaanse campussen dochters van welgestelde families vermoordde en verkrachtte. (Leyton, 1986, pp. 87-135) Maar lang niet alle seriële moordenaars passen in dit patroon, zeker niet degenen die het hebben gemunt op hoeren of zwervers.

Een ander element van de Amerikaanse cultuur is het op de spits gedreven individualisme. Een heldencultus, een geweldscultuur en een kindertijd zonder houvast: sociale kenmerken die even specifiek voor Zuid- als Noord-Amerika zijn. Maar terwijl andere vormen van moord wel in het Spaanstalige deel van Amerika voorkomen, lijkt de seriële moord daar nog niet doorgedrongen te zijn. Moord is in Zuid-Amerika een zaak van bendes en eskaders, en minder van op zichzelf teruggeworpen eenlingen in een anonieme samenleving. Ook de slachtoffers zijn in de Verenigde Staten vaak 'Luftmensen', zwervers zonder een vaste woon- of verblijfplaats.

Leyton beschouwt de meervoudige moord als een resultaat van statusproblemen van de moordenaar, terwijl Levin en Fox (1985:68) het wijten aan frustratie over armoede, mishandeling, tegenspoed. Cameron en Frazer (1987, pp. 170-177) bieden een feministische verklaring: mannen doen het om hun mannelijkheid te bevestigen en vrouwen te onderdrukken. Deze auteurs stellen op knappe wijze de hele mannelijke cultuur in gebreke, maar met te weinig nuances. Pornografie speelt een belangrijke rol in hun argumentatie. Linedecker (1987, introduction) wijst eveneens op de rol van porno en van sadistische fantasieën.

Holmes en De Burger (1988, pp. 56-60 en pp. 72-80) bieden een complexere verklaring, waarin zowel voor de Amerikaanse geweldscultuur als voor psychologische factoren ruimte bestaat. Zij zijn evenwel vooral geïnteresseerd in 'profiling'. Daartoe ontwerpen ze een vierdelige typologie van de seriële

moordenaar. De *visionair* heeft een goddelijke stem gehoord die hem de opdracht geeft om, bij voorbeeld, vrouwen met rood haar te vermoorden. De *Jack the Rippers* dichten zichzelf de missie toe aan het onrecht van de prostitutie een eind te maken door hoeren te doden. De twee andere en belangrijkste motieven zijn *wellust* en *bevrediging* van machtsgevoelens.

Over de achtergronden van seriemoorden valt lang te twisten. Het lijkt me onterecht, zoals Leyton, Cameron en Frazer, en Norris doen, om ze onder één noemer te brengen. Vanwege de intensiteit en de extremiteit van de daden ligt het juist voor de hand dat verschillende achtergronden en motieven zijn verstrengeld en elkaar versterken. David Berkowitz claimde zelf dat hij een visionaire moordenaar was, de 'Son of Sam', maar vreemd genoeg vermoordde hij steeds vrijende paartjes op stille plaatsen in Queens. (Leyton, 1986, pp. 186-233) Is het motief hier seks, macht of gaat het om een missie? Bij Dean Corll die was gespecialiseerd in sadistische seks, is het moeilijk lust en macht of wreedheid uit elkaar te houden (zie Olsen, 1974). Seksuele handelingen komen bij vele seriële moorden voor, maar seks wordt in deze gevallen niet altijd als primair motief gezien.

Dat de seriële moorden zo vaak met seks gepaard gaan, lijkt de samenhang te illustreren die auteurs als Sade, Freud, Bataille en Maffesoli veronderstellen tussen seks en dood. (LeBrun, 1986; Bataille, 1957; Maffesoli, 1982) De lust van de een wordt hier opgewekt door de dood van de ander. Het gaat om een erg globale samenhang die altijd en overal zou bestaan, terwijl de seriële lustmoord tijd- en plaatsgebonden is, nog afgezien van het individuele karakter ervan. De koppeling van lust en dood kent ook andere sociale vormen: incest, verkrachting, seksuele misdaden die in oorlogsgewoel, onder een koloniaal bewind of een regime van slavernij werden gepleegd, opwinding rond openbare executies. Publieke vormen van geweld zijn in de negentiende eeuw in toeneemende mate achter de coulissen gedrongen, maar nu door de massamedia weer alom tegenwoordig geworden. Vroeger was geweld een openbaar spektakel waarbij de massa present was, nu brengt de beeldbuis het thuis. De beleving van geweld is in sterke mate geïndividualiseerd, met sadomasochisme als aardigste voorbeeld. Maar niet iedereen lukt het gewelddadige interesses een sociaal geaccepteerde

vorm te geven. De mannelijke cultuur die Cameron en Frazer zo fel aanklagen, werkt in twee richtingen: ongetwijfeld bevordert ze moord en doodslag, maar anderzijds biedt ze ook sublimatievormen, in sadomasochisme, porno, arbeid of sport.

Het is utopisch te verwachten dat er ooit een onmannelijke cultuur zonder geweld zal zijn. Het werk van Sade, Freud of Bataille is geen apologie voor geweld, maar het gaat daarin om de erkenning van wreedheid in mens en samenleving. Mijns inziens is de belangrijke vraag ten aanzien van deze gruwelijke moorden hoe de moderne samenleving omgaat met de spanningen die er in blijven ontstaan. Mensen raken steeds afhankelijker van elkaar en tegelijk worden ze anoniemer voor elkaar. Deze moorden moeten worden gezien tegen de achtergrond van zulke ongerijmdheden en tegenstellingen. Daarbij spelen de strijd tussen de seksen van Cameron en Frazer, de statusangst van Leyton, rassenproblemen en seksuele hypocrisie een rol. Geweldscultuur, mannetjespouterij, problemen met opvoeding, geografische mobiliteit, individualisme en heldencultus vormen naar mijn idee de achtergrond van de seriemoorden. Tegen dit decor zijn de gewelddadige uitbarstingen van seriële moordenaars te begrijpen als hun antwoord op spanningen die een sociaal en een persoonlijk karakter hebben. Zo leven zij hun frustraties uit over gemiste kansen, over sekse- en rassenhaat, over seksuele verlangens en problemen.

Het karakter van massamoorden is in de geschiedenis sterk veranderd. Waren ze voorheen vooral een uitdrukking van machtsmisbruik door personen die met macht waren bekleed, de seriële moorden lijken typisch te zijn voor complexe samenlevingen waarin alle ruimte bestaat voor 'luchtmensen' die in volstrekte anonimiteit moordend rondtrekken.

Maar zelfs op een kortere termijn zijn veranderingen te constateren. Zo wijst Jenkins (1989, pp. 381/2) op het verdwijnen van 'bijl'- en 'verzekerings'moorden, die in het begin van deze eeuw nog regelmatig voorkwamen. Bij het eerste type drong de moordenaar ongewapend het huis van zijn slachtoffers binnen en gebruikte hij de altijd boven de kachel hangende bijl om te doden. Verzekeringsmoorden waren meestal gifmoorden op verwanten waarbij het om de penningen van de levensverzekering ging. In moderne versies van de seriële moord spelen seksuele motieven een belangrijker rol. De

historische en sociale transformaties van moord leveren een vruchtbaar en belangrijk, maar moeilijk onderwerp voor onderzoek.

Seriële moorden komen in Nederland vrijwel niet voor en in Europa behoren ze tot de zeldzaamheden. Het ziet er niet naar uit dat daarin op korte termijn veel zal veranderen. Op de vraag waarom het ene land van bepaalde typen moord verschoond blijft terwijl ze in een ander land bijna epidemisch zijn, blijven we voorlopig een overtuigend antwoord schuldig. Deze verschillen en hun achtergronden verdienen alle aandacht, evenals de mythen die steeds ontstaan rond seriemoorden.

Literatuur

Bataille, G.

L'érotisme

Parijs, Minuit, 1957

Cahill, T.

Buried dreams; inside the mind of a serial killer

Toronto etc., Bantam Books, 1986, 1987

Cameron, D., E. Frazer

The lust to kill

London, Polity Press, 1987

Hekma, G.

Van Sade tot Fassbinder; de esthetiek van de wreedheid bij homoseksuele kunstenaars

In: Hekma, G., D. Kraakman e.a. (red.), *De grensgeschillen in de seks; bijdragen tot een culturele geschiedenis van de seksualiteit*, Amsterdam, Rodopi, 1990, pp. 58-74

Holmes, R.M., J.E. De Burger

Profiles in terror; the serial murderer

Federal probation, 16e jrg., nr. 3, 1985, pp. 29-35

Holmes, R.M., J. De Burger

Serial murder (studies in crime, law, and justice 2)

Londen, Sage, 1988

Jenkins, P.

Serial murder in the United States 1900-1940; a historical perspective

Journal of criminal justice, 17e jrg., 1989, pp. 377-392

Krafft-Ebing, R. von

Leerboek der zielsziekten van het geslachtsleven

Amsterdam, van Klaveren ca.

1897, vert. 9e druk Psychopathia sexualis (1886, 9e druk 1894)

LeBrun, A.

Soudain un bloc d'abîme, Sade

Parijs, Pauvert, 1986

Levin, J., J.A. Fox

Mass murder; america's growing menace

New York/Londen, Plenum Press, 1985, 1986

Leyton, E.

Hunting humans; the rise of the modern multiple murderer

New York, 1986; London,

Penguin, 1989

Linedecker, C.L.

Thrill killers; the portrayals of

America's most vicious murderers

London, Futura, 1987, 1990

Maffesoli, M.

L'ombre de Dionysos; contribution à une sociologie de l'orgie

Parijs, Méridiens, 1982

Masters, B.

Killing for company; the case of Dennis Nilsen

Londen, Jonathan Cape, 1985

- Norris, J.**
Serial killers; the growing menace
New York, Doubleday, 1988
- Olsen, J.**
*The man with the candy; the
Houston mass murders*
New York, Simon & Schuster,
1974
- Schaeffer, M.P.**
*Der Triebtäter; Lustmörder vor
Gericht: von Haarmann bis Bartsch*
München, Lichtenberg, 1970
- Senelick, L.**
*The prestige of evil; the murderer as
romantic hero from Sade to
Lacenaire*
New York/Londen, Garland, 1987
- Storr, A.**
Postscript
In: Masters, Killing for company,
London, Jonathan Cape, 1985, pp.
317-325
- Sullivan, T., P.T. Maiken**
*Killer clown; the John Wayne Gacy
murders*
New York, 1983; Pinnacle, 1984

Summaries

Justitiële Verkenningen (Judicial Explorations) is published nine times a year by the WODC (Research and Documentation Centre) of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with the publishing house Gouda Quint BV. Each issue focusses on a central theme connected with judicial policy, especially in the field of criminal law and criminology. The section *Summaries* contains abstracts of the main articles of each issue. The central theme of this issue (Vol. 17, nr. 1, 1991) is Motives for murder.

P. van den Eshof, E.C.J. Weimar

Incidence of homicide and manslaughter in the Netherlands; Dutch data in an international perspective

Study into the motives for the perpetration of murder. On the basis of the number of incidents of murder recorded by each municipality in 1989, all relevant details were collected. This material was broken down into relevant categories of prominent features of acts of murder. These were subsequently subdivided into a number of background settings. The number of reported incidents were next looked at in relation to the actual number of crimes that can be qualified as homicide and manslaughter. The specific problems of working with statistical data are explained. One of the problems here is that the crimes of murder and manslaughter are defined differently in each country, which makes an effective comparison between various countries difficult. One of the conclusions is that the situation in the Netherlands probably does not differ from other European countries.

A.P. de Boer

Motives for spouse-killings

The author has done a forensic psychiatric research on 124 cases of spouse killing. The material pertains to the period 1950-1980 in which approximately 350 Dutchman killed their partner (spouse). This article focuses on the psychodynamic factors that can lead to spouse-killing. The spouse-killers distinguish themselves in a distinct way from perpetrators of anonymous crimes of violence. The spouse-killer is older and has a less serious criminal record than other murderers. Spouse-killers seem to react rather favourably to compulsory psychiatric treatment. The author asks attention for the 'pre-spouse-killing syndrome'. The partners live in a symbiotic isolation and the relationship has pronounced narcissistic features. Each partner has a fixed role. A progress of violence can be expected at the moment that the already instable balance is disturbed by the introduction of a third person (the rival). Separation is unbearable for a person who is totally dependent on the partner. The author asks for a more active attitude from those who have to deal with potential spouse-killers (the family doctor, policeman or public prosecutor).

J. Verrips

Murder and killings on religious grounds; a tentative typology and some reflections

The article contains a tentative typology of religiously inspired cases of manslaughter as they occurred amongst West European and North American christians in recent times. Subsequently the following types are dealt with: the murder of witches; exorcism murders; the murder of persons whom one believed to be the devil; Abraham's sacrifices; crucifixions. Though some types seem to fall into decline, others (i.e. exorcism murders and murders of persons whom one believed to be the devil) show a remarkable persistence over time. It is argued that the belief in the existence of the devil is very important for a better understanding of the latter phenomenon.

F. van Gemert

Homosexuals killed by North Africans and Turks; searching for a cultural explanation

In the 1980's in Amsterdam one out of every eight murdercases had a homosexual victim. North African or Turkish boy-prostitutes turn out to be the perpetrators in one third of these cases. Since these ethnic minorities are often mentioned in relation to crime in Holland nowadays, and since the simple statement that they commit crime and therefore also murder is not satisfactory, an explanation is asked for. For most European boys being a whore and being looked at as a homosexual is very uninviting. North African and Turkish boys on the other hand have less inhibitions to enter the world of prostitution because their sexual socialisation enables them to do so without feeling stigmatised. This is why many boy-prostitutes stem from these mediterranean cultures and as a consequence an important number of perpetrators have the same background. The question remains how the fatal act is triggered off. The cases that have been studied made clear that doubts concerning the boy's male identity and honour play an important role. Violence may also arise if the boy recognizes his authoritarian father in his victim. He may try to turn childhood humiliation into triumph.

G. Hekma

Serial murders

In the United States, serial murders are considered a growing menace. In this article the history and features of serial murder are discussed. The concrete example of John Gacy, who killed 33 young men, is dealt with and the question of criminal responsibility is taken up. In the end, some explanations are reviewed. Up untill now neither biology or psychology nor sociology offer satisfactory answers to the question of why these murders seem to become more general.

Literatuuroverzicht

- Algemeen
- Strafrecht en strafrechtspleging
- Criminologie
- Gevangeniswezen/tbs
- Reclassering
- Jeugdbescherming en -delinquentie
- Politie
- Verslaving
- Slachtofferstudies
- Preventie van criminaliteit

Literatuur-informatie

Van de artikelen die in deze rubriek zijn samengevat, kunnen bij de documentatie-afdeling van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie tegen betaling kopieën worden aangevraagd. Door de documentatie-afdeling worden boeken, tijdschriftartikelen, rapporten en jaarverslagen met betrekking tot bovengenoemde gebieden toegankelijk gemaakt. De documenten die vanaf 1987 zijn verschenen, worden automatisch ingevoerd. Op aanvraag kunnen literatuurlijsten m.b.t. specifieke onderwerpen worden toegestuurd. Boeken en rapporten kunnen te leen worden gevraagd. Tijdschriftartikelen kunnen in beperkte mate tegen vergoeding gekopieerd en toegezonden worden. In beide gevallen kan men zich wenden tot de afdeling documentatie van het WODC, Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, tel: 070-370 65 53 (E.C. van den Heuvel, C.J. van Netburg) en 070-370 66 56 (E.M.T. Beenackers).

Algemeen

1

Vervaele, J.

EEG-fraudebestrijding; een test voor de gemeenschapstrouw van de lidstaten?

Nederlands juristenblad, 65e jrg., nr. 30, 1990, pp. 1198-1205
EEG-fraude staat volop in de belangstelling. Het staat niet alleen in Brussel hoog op de politieke agenda. Ook in de lidstaten neemt de politieke en juridische interesse toe. In dit artikel worden het EEG-congres (1989) en het Rotterdams congres (1990) over EEG-fraudebestrijding in het kader geplaatst van de laatste ontwikkelingen in regelgeving, handhaving en rechtspraak. De EEG-fraudebestrijding lijkt een dubbele weg te zijn ingeslagen. Enerzijds worden de lidstaten verplicht hun bestuursrecht en strafrecht aan de rechtshandavingsverplichting met betrekking tot EEG-materies aan te passen en groeit de noodzaak tot internationale samenwerking. Anderzijds nemen de controle- en sanctiebevoegdheden van de Europese Commissie toe. De toenemende Europese integratie zal nieuwe eisen stellen aan de bestuurlijke en justitiële handhaving. Ook het strafrecht zal van die evolutie niet gespaard blijven. Of daarmee de deur op een kier wordt gezet voor harmonisatie van het (economisch) straf-

recht en/of het tot stand komen van een EEG-strafrecht zal sterk afhangen van de dieptewerking van de Europese integratie. EEG-fraudebestrijding lijkt niet alleen een test voor de gemeenschapstrouw van de lidstaten, maar tevens een test voor de integriteit van de Europese integratie zelf.

2

Verwiel, M.H.L.

DNA-patronen als bewijs?

Trema, tijdschrift voor de rechterlijke macht, 13e jrg., nr. 7, 1990, pp. 271-282

Met de ontwikkeling van een nieuwe onderzoeksmethode waarmee een verdachte aan de hand van zijn of haar DNA-profiel kan worden geïdentificeerd als pleger van een strafbaar feit, kunnen veel bewijsproblemen bij delicten als verkrachting en incest worden overwonnen. Voor het doen van DNA-onderzoek is echter een onderzoek 'in het lichaam' noodzakelijk, waarvoor in Nederland in gevallen waarin de verdachte niet instemt met het onderzoek – geen wettelijke regeling bestaat. In Schotland is een inbreuk op de onaantastbaarheid van de lichamelijke integriteit voor het doen van een DNA-onderzoek tegen de wil van de verdachte mogelijk, ten behoeve van de opsporing en vervolging van zwaardere feiten. In deze bijdrage wordt een weergave van de regeling aldaar gegeven, waaraan tevens de conclusie wordt verbonden dat ook in Nederland de mogelijkheid dient te worden geschapen de resultaten van een DNA-onderzoek van bloed of andere lichaamsstoffen van een verdachte zonder diens toestemming mee te laten werken als bewijs. Met literaturopgave.

Strafrecht en strafrechtspleging

3

Beyer, A.

Kostovski treft anonieme getuigen in het hart

Recht en kritiek, 16e jrg., nr. 3, 1990, pp. 243-258

Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens heeft in de Kostovski-zaak Nederland unaniem veroordeeld wegens schending van art. 6 EVRM. Kostovski was uitsluitend op grond van anonieme getuigenverklaringen veroordeeld. Dit artikel gaat in de eerste plaats in op het verschijnsel anonieme getuigenverklaringen in de Nederlandse jurisprudentie. Hieruit blijkt dat de Hoge Raad aan het gebruik van deze verklaringen nauwelijks voorwaarden heeft verbonden. Daarna wordt een interpretatie gegeven van de Kostovski-uitspraak. Centraal staat hierbij de vraag welke reikwijdte het recht van de verdachte getuigen á charge te ondervragen heeft. Tenslotte gaat het artikel in op de gevolgen die de uitspraak voor de Nederlandse situatie inzake anonieme getuigen kan hebben. Met literaturopgave.

4

Doop, A.N.

Community sanctions and imprisonment; hoping for a miracle but not bothering even to pray for it

Canadian journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1990, pp. 415-428

Evenals in andere delen van de wereld, is er in Canada wijdverbreide steun voor het terugdringen van de vrijheidsstraf door de introductie van alternatieve sancties. In tegenstelling tot wat sommige wetenschappers menen, hebben alternatieve sancties wel

degelijk een drukkend effect op het gebruik van gevangenisstraffen. Dit effect is echter onvolgende. Deze beperkte effectiviteit wordt veroorzaakt door het ontbreken van een implementatiestrategie. De veronderstelling is geweest dat het eenvoudigweg toevoegen van alternatieven aan het sanctie-arsenaal automatisch de toepassing hiervan in plaats van vrijheidsstraf garandeert. Onderzoek onder rechters leert echter dat alternatieve sancties die in de vrije samenleving worden geëxecuteerd, ongeschikt geacht worden voor veel misdrijven die nu met vrijheidsbeneming worden bestraft. De auteur pleit voor de ontwikkeling van een alomvattend en coherent straftoematingsbeleid, waarbij wordt aangegeven voor welk soort misdrijven alternatieve sancties geëigend zijn en voor welke misdrijven een vrijheidsbeneming de juiste sanctie is. Zo'n straftoematingskader dient dan richtinggevend te zijn voor beslissingen van individuele rechters. Met literatuuropgave.

5

Evans, R., C. Wilkinson
Variations in police cautioning policy and practice in England and Wales

The Howard journal, 29e jrg., nr. 3, 1990, pp. 155-176

In Engeland en Wales nam het aantal berispingen door de politie (vooral bedoeld voor first-offenders en plegers van lichte misdrijven) na het in werking treden van de 'Children and young persons act' (1969) sterk toe. Dit bracht tegelijkertijd grote verschillen in toepassingen tussen de korpsen met zich mee. Er werd daarom in 1985 een circulaire met richtlijnen verspreid om tot een grotere uniformiteit te komen. Om het effect hiervan te toetsen werd onderzoek gedaan

onder 42 politiekorpsen (1987/1988). Er kan bij de aanpak van een strafzaak uit meerdere benaderingen gekozen worden, zoals afzien van verdere actie, informeel waarschuwen, formeel berispen, berispen met voorwaarde en verwijzen in plaats van doorsturen naar justitie. Het meeste wordt op deze manier door de politie zelf afgedaan. Uit het onderzoek blijkt, dat er in dit opzicht nog steeds veel variatie is tussen, maar ook binnen korpsen. Deze verschillen worden veroorzaakt door verschil in beleid en praktijk in verband met de ruime keuzemogelijkheden en ad hoc toepassingen, naar ook kunnen verschillen in het percentage first-offenders een rol spelen. De auteurs bevelen daarom onder andere aan de opname in de circulaire van richtlijnen over de wijze van uitvoering, een gestandaardiseerd eigen bestand per korps met informatie over genomen maatregelen en duidelijke criteria om de ernst van een misdrijf te bepalen. Met literatuuropgave.

6

Hirsch, A. von
The politics of 'just deserts'
The Canadian journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1990, pp. 397-413

De auteur werpt de vraag op wat de vooronderstellingen en de gevolgen zijn van het proportioneelheidsbeginsel bij de straftoemeting. Hij distantieert zich allereerst van de gedachte dat het 'just desert'-idee een uiting is van een conservatieve gedachtenwereld; het is evenmin van Amerikaanse oorsprong. Het beginsel is niet verantwoordelijk geweest voor de trend in de Amerikaanse rechtspraak van zwaarder wordende straffen. Het beginsel is waardevoller dan het belangrijkste alter-

natief, namelijk het utilitarisme. Afschrikking en selectief meer aandacht geven aan een kleine groep delinquenten (bijvoorbeeld met de 'selective incapacitation index' van P. Greenwood) kan alleen maar de zwaarte van de straffen doen toenemen. De auteur beschouwt kritiek op het beginsel dat het niet de oorzaken van criminaliteit kan wegnemen als oneigenlijk. Ook gaat hij in op de vraag hoe het beginsel dat rechtvaardig is zich verhoudt tot de samenleving die onrechtvaardig is. Tot slot stelt hij dat veranderingen in de strafrechtspraak zich moeilijk laten generaliseren. Met literaturopgave.

7

Wagenaar, W.A., E.F. Loftus
Ten cases of eyewitness identification; logical and procedural problems
Journal of criminal justice, 18e jrg., nr. 4, 1990, pp. 291-319
Identificatie van verdachten door het confronteren van ooggetuigen met foto's of personen, blijkt niet altijd een betrouwbaar bewijsmiddel te zijn. De auteurs noemen in dit artikel een aantal voorwaarden waaraan voldaan moet zijn om een zo groot mogelijke betrouwbaarheid te krijgen, namelijk dat de verdachte geen bekende voor de getuige is; een testgroep uit minimaal zes personen bestaat; fotoconfrontatie alleen in de opsporingsfase met een nog onbekende verdachte plaatsvindt; getuigen slechts eenmaal aan een test meedoen; alle identificatieresultaten gerapporteerd worden; onderlinge contacten tussen getuigen vooraf voorkomen worden; de testgroep samengesteld wordt overeenkomstig de eerste beschrijvingen van de verdachte; instructie correct plaatsvindt; suggestie door onderzoeker of testsituatie

vermeden wordt en een identificatietest tijdens de terechtzitting niet als bewijs gebruikt wordt. De auteurs illustreren hun ideeën aan de hand van tien zaken, waarbij zij zelf als getuige-deskundigen optraden en veel procedurefouten signaleerden. Zij bevelen tot slot gestandaardiseerde procedures, goede rapportage, training van de onderzoeker en ondersteuning door psychologen aan. Met literaturopgave.

Criminologie

8

Brinker, A., N. Schellberg
Bearbeitungs- und Sanktionspraxis von Ladendiebstahl durch die Berliner Strafverfolgungsbehörden
Kriminologisches Journal, nr. 3, 1990, pp. 208-215
Hoe reageert de overheid op massaal gepleegde kleine criminaliteit zoals winkeldiefstal en verkeersovertredingen? In dit artikel worden de resultaten beschreven van een in Berlijn gehouden onderzoek naar de reactie op winkeldiefstallen. Ongeveer 1000 dossiers over winkeldiefstallen in 1986/87 werden vergeleken met eenzelfde aantal dossiers uit 1989/90. Zowel bij de politie als bij het O.M. bleken arbeidseconomische overwegingen verreweg de grootste rol te spelen bij de beoordeling van winkeldiefstallen. De auteurs zijn van mening dat winkeldiefstal op een speciale manier aangepakt dient te worden. In dit verband wordt verwezen naar de speciaal voor dit delict uitgegeven richtlijn van het Berlijnse raadslid voor justitiële aangelegenheden Baumann (Baumann-Erlasz). Tenslotte constateren de auteurs dat men bij iedere poging om de praktijk,

waar het sancties betreft, te veranderen, rekening dient te houden met bestuurlijke en economische factoren. Dit geldt – gezien de grote omvang – in het bijzonder voor winkeldiefstallen. Indien hiermede rekening wordt gehouden, zouden ook decriminaliserings- en depenaliseringsmodellen onder bepaalde voorwaarden kunnen worden toegepast.

Met literatuuropgave.

9

Dobash, R.P., K. Schumann e.a.

Ignorance and suspicion

British journal of criminology,

30e jrg., nr. 3, 1990, pp. 306-320

Contacten van jongeren met politie en justitie kunnen een bepaalde invloed hebben op hun gedrag en opvattingen over de strafrechtspleging. Om hier meer inzicht in te krijgen vond in 1981/1982 een vergelijkend onderzoek plaats onder jongeren in Duitsland (N=740) en Schotland (N=438). De uitkomsten hiervan werden in verband gebracht met gegevens over vrijetijdsbesteding. De auteurs geven eerst een beknopte beschrijving van de rechtssystemen in beide landen. Ondanks enkele verschillen blijkt er niet zo veel onderscheid te zijn in de praktische toepassing van het recht. Het zijn vooral de groepen die hun vrijetijd buitenshuis doorbrengen en 'rondhangen', die met de politie in aanraking komen. De meeste acties van de politie zijn informeel van aard en bestaan uit controles, waarschuwingen, verwijderen van bepaalde plaatsen of dreigen met optreden. In veel mindere mate komen aanhoudingen voor. Met de politie vinden veel meer contacten plaats dan met justitie. Uit het onderzoek blijkt dat men weinig of onjuiste kennis heeft over het

strafrecht en de werking ervan onderschat. Wel heeft men inzicht in het doel van straffen en de discrepantie tussen doel en resultaten. Het contact met de politie blijkt niet tot vermindering van afwijkend gedrag te leiden. Men acht politie wel noodzakelijk, maar heeft kritiek op de manier van optreden.

Met literatuuropgave.

10

Flijnaut, C.J.C.F.

Organized crime; a comparison

between the United States of

America and Western Europe

British journal of criminology,

30e jrg., nr. 3, 1990, pp. 321-341

De afgelopen jaren is de (politieke) belangstelling voor de georganiseerde misdaad groeiende. De auteur trekt in dit artikel een vergelijking tussen de georganiseerde misdaad in de Verenigde Staten en West-Europa. Geconcludeerd kan worden, dat de verschillen niet zo groot zijn als vaak wordt aangenomen. Zeker waar het de meer traditionele vormen van professionele misdaad betreft (inbraak, roof en fraude) zijn de verschillen gering. Anders ligt het bij de criminele organisaties, misdaadsyndicaten en -corporaties. Hier valt een duidelijke overeenkomst tussen de Italiaanse en Amerikaanse mafiafamilies waar te nemen. In Amerika en Italië is de mafia onder meer doorgedrongen in handel, industrie en bankwezen. Dit geldt niet voor de andere Westeuropese landen. De georganiseerde criminaliteit beperkt zich daar – zoals uit onderzoek in Nederland en Duitsland is gebleken – tot de traditionele criminele activiteiten zoals gokken en prostitutie. Er is daar echter geen sprake van systematische penetratie in handel, industrie, vakbonden en overheidsinstel-

lingen zoals politie en justitie.
Met literatuuropgave.

11

Fitzgerald, M.

Crime: an ethnic question?

Research bulletin, nr. 28, 1990,
pp. 33-37

Criminele statistieken, waaruit verschillen blijken tussen etnische groeperingen, verklaren op zichzelf nog niets en leiden snel tot verkeerde interpretaties. Bijzonderheden over de niet-blanke bevolking in Engeland zijn onder andere gebaseerd op gegevens van de volkstelling van 1981 over alleen het geboorteland. Dit geeft een inaccuraat beeld. Verder worden gegevens ontleend aan gevangenisstatistieken, waaruit blijkt dat bepaalde etnische groepen daarin oververtegenwoordigd zijn. Dit kan bijvoorbeeld tot twee tegengestelde interpretaties leiden, namelijk enerzijds bevestiging van vooroordelen over de criminaliteit van deze bevolkingsgroepen en anderzijds tot veronderstelde rassendiscriminatie door het rechtssysteem. Criminologen worden bij het zoeken naar verklaringen belemmerd door het ontbreken van goed vergelijkbare zelfrapportagegegevens en gegevens over de behandeling van niet-blanken in het rechtssysteem. Bovendien doen zich problemen voor bij het opstellen van een hypothetisch verklaringsmodel voor criminaliteitscijfers. Slachtoffergegevens van de British Crime Survey (1988) en verzameling van gegevens, ook over de etnische afkomst bij de volkstelling van 1991 kunnen betere basisgegevens opleveren. Veel zal bovendien afhangen van de bereidheid tot coöperatie van deze bevolkingsgroepen bij onderzoek naar hun gevoelige onderwerpen. Met literatuuropgave.

12

Liska, A.E., W. Baccaglioni

*Feeling safe by comparison;
crime in the newspapers*

Social problems, 37e jrg., nr. 3,
1990, pp. 360-374

In dit onderzoek wordt angst voor criminaliteit benaderd vanuit het meso-niveau en beschouwd als een kenmerk van sociale eenheden, in dit geval van steden. De auteurs interesseren zich voor de vraag wat de samenhangen zijn tussen criminaliteitsomvang, de verslaggeving hierover in de kranten en de angst voor criminaliteit. De benodigde gegevens over criminaliteit en de reacties van burgers werden betrokken van het National Crime Survey van 1974 en 1975. De respondenten waren bewoners van 26 grote Amerikaanse steden. De misdaadverslaggeving werd geordend en geïnterpreteerd volgens de methode van de inhoudsanalyse. Ook werd gebruik gemaakt van de regressieanalyse. Hoewel het aandeel van moord op het totaal van de geregistreerde criminaliteit slechts 0,2% bedroeg, richtte bijna 30% van de berichtgeving zich op deze categorie. Deze reportages, en vooral het lokale nieuws, hadden de grootste invloed op angstgevoelens. Nieuws over niet-lokale moorden had een veel kleiner effect. Mensen voelen zich veilig door het maken van een vergelijking, dat wil zeggen dat zij veiligheid ervaren niet omdat de criminaliteit in hun stad gering is, maar omdat die minder is dan elders.

Met literatuuropgave.

13

Passas, N.

Anomie and corporate deviance

Contemporary crises, 14e jrg.,
nr. 2, 1990, pp. 157-178

In hoeverre draagt de huidige maatschappijstructuur bij tot

afwijkend gedrag en criminaliteit, niet alleen onder de lagere, maar ook onder de hogere klassen. De auteur geeft in verband met deze vraag in dit artikel een beschouwing over de achtergronden van ondernemerscriminaliteit, waarbij hij onder andere de anomietheorie van Merton als uitgangspunt neemt. Doel van ondernemingen is efficiëntie, groei en winst maken, hetgeen samengaat met competitie. Door de hoge eisen, die zo aan het bedrijf gesteld worden, kunnen de wettelijke mogelijkheden onder andere in verband met de schaarste van middelen te beperkt zijn om het gestelde doel te bereiken. Men grijpt dan naar onwettige middelen, die als onvermijdelijk beschouwd worden om het voortbestaan van het bedrijf te waarborgen. Er kan zo een vorm van non-conformiteit op bepaalde onderdelen binnen het bedrijf ontstaan met een geaccepteerde deviante subcultuur. Bedrijfscriminaliteit wordt doorgaans gepleegd door topmensen of door midden-groepen onder druk van de top. De wetsovertredingen zijn vaak ondoorzichtig en controle beperkt mogelijk of wordt vermeden uit vrees voor aantasting van grotere maatschappelijke belangen. Het is een moeilijk op te lossen probleem, maar het publieke bewustzijn is thans groeiende, zodat de kans op betere controle toeneemt. De auteur waarschuwt voor niet-optreden. Dit bevordert toename en verspreiding van anomie, kan invloed hebben op georganiseerde misdaad en uiteindelijk de hele maatschappij aantasten.

Met literatuuropgave.

14

Traulsen, M.

Gefährlich oder gefährdet?

Kriminalistik, 44e jrg., nr. 8/9, 1990, pp. 415-420

Is de criminaliteit onder asielzoekers hoger dan die onder autochtonen of andere allochtonen? Bij het zoeken naar zondebokken wordt vaak op asielzoekers gewezen. Voorzichtigheid is echter geboden. De vraag hoe groot de criminaliteit onder asielzoekers in Duitsland is, kan om verschillende redenen niet zonder meer beantwoord worden. Allereerst is er geen uniforme definitie van het begrip asielzoeker. Onder asielzoekers in engere zin verstaat men diegenen, over wier aanvraag nog niet is beslist (151.000 in 1987). Dan zijn er de de-facto-vluchtelingen, wier aanvraag is afgewezen, maar die op humanitaire gronden in Duitsland geduld worden. Hun aantal is minstens even groot als dat van de asielzoekers in engere zin. Tenslotte bestaat er nog een derde groep: diegenen, wier aanvraag is afgewezen en die daarna ondergedoken zijn. Hun aantal is moeilijk vast te stellen. Of asielzoekers een verhoogd veiligheidsrisico vormen, hangt meer af van de aard van het delict. Een derde van de verdachte asielzoekers blijft bepalingen op het gebied van het vreemdelingenrecht te hebben overtreden en 30% heeft zich schuldig gemaakt aan eenvoudige winkeldiefstallen. Deze daders kunnen, evenmin als de 15% die papieren vervalsen, nauwelijks als een gevaar voor de openbare orde worden beschouwd. Bij de zwaardere delicten nemen de asielzoekers een relatief geringe plaats in: drugs 3,8%, smokkelen en illegale handel 2,3%, roof en chantage 1,4% en zware mishandeling 3,7%. Gelet op het vorenstaande, lijkt de roep om een

landelijke politie bestrijdingsstrategie niet gerechtvaardigd.

Gevangeniswezen/tbs

15

Drost, T.R.

De rechter weet het beter
Sancties, nr. 3, 1990, pp.
142-153

Steeds vaker legt de rechter het advies van de behandelende instantie naast zich neer wanneer het gaat om de verlenging van een tbs-maatregel. Voor het departement is dit een reden tot zorg. Acties worden voorbereid om deze tegendraadse beëindigingen terug te dringen. De auteur meent echter dat er geen reden is tot zorg. Daartoe zou wel aanleiding zijn geweest indien na contrair beëindigde tbs-maatregelen vaker zou worden gerecidiveerd. De auteur laat echter zien dat van het tegendeel sprake is. Indien rechter en behandelingsdeskundige van mening verschillen, heeft de rechter, gelet op de feitelijke recidive, naderhand met zijn beslissing vaker gelijk dan de behandelende instantie. Dat de tbs vaker dan vroeger contrair wordt beëindigd, komt bovendien niet doordat rechter en behandelaar het recidive-risico verschillend taxeren, maar meer doordat de rechter daar andere consequenties aan verbindt dan de behandelende instantie. Laatstgenoemde wil minder risico lopen en zal eerder geneigd zijn om bij een zelfde risico toch verlenging te adviseren. Een aanvullende reden om zich geen zorg te maken over het eigenwijze beëindigingsbeleid van de rechter, is dat uit onderzoek blijkt dat deze bij contraire beslissingen zeer zorgvuldig te werk gaat.

16

Grapendaal, M.

The inmate subculture in Dutch prisons

British journal of criminology,
30e jrg., nr. 3, 1990, pp. 341-357

In dit artikel wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de aanwezigheid en de aard van een gedetineerden-subcultuur in Nederlandse penitentiaire inrichtingen. Met name zijn drie theoretische modellen getoetst. Het eerste is het import-model, dat veronderstelt dat de houding van gedetineerden samenhangt met kenmerken die zij van buiten meebrengen in detentie. Het tweede model gaat er van uit dat houding en gedrag van gedetineerden slechts worden veroorzaakt door karakteristieken van de detentie. Het derde model – het integratie-model – combineert beide voorgaande modellen. Het onderzoek vond plaats in drie penitentiaire inrichtingen met behulp van gestructureerde vragenlijsten, administratieve gegevens, alsmede observaties en informele contacten met personeel en gedetineerden. Beschreven wordt hoe gedetineerden worden geïntegreerd in de subcultuur. De aard van de subcultuur kan worden gekarakteriseerd in termen van drie dimensies: exploitatie, oppositie en isolationisme. Het blijkt dat de score op deze drie dimensies niet alleen wordt bepaald door factoren die gedetineerden van voor de detentie inbrengen (import-model) maar ook door kenmerken van het inrichtingsbeleid. Het integratie-model wordt hiermee ondersteund. Een positievere subcultuur wordt bereikt door een inrichtingsideologie waarbinnen gedetineerden en personeel niet elkaars tegenstanders zijn, maar gemeenschappelijke doelen hebben. Belangrijk is dat deze

inrichtingsideologie ook door alle geledingen binnen de organisatie wordt gedeeld.
Met literatuuropgave.

17

Grounds, A.

Transfer of sentenced prisoners to hospital

The criminal review, augustus 1990, pp. 544-551

Sedert 1863 kan een gedetineerde in Engeland of Wales worden opgenomen in de rijkspychiatrische inrichting Broadmoor. In het verleden werd hij dan ofwel teruggeplaatst ofwel bij het aflopen van de straf op vrije voeten gesteld. Vanaf 1959 is het echter mogelijk geworden om een gedetineerde ook na het einde van de straf in Broadmoor vast te houden zonder dat daarvoor een afzonderlijke beslissing noodzakelijk is. De auteur heeft onderzoek gedaan naar de 380 gedetineerden die vanaf 1960 tot 1983 onder de vanaf 1959 geldende wettelijke regeling in een psychiatrische inrichting zijn ondergebracht. In de loop van deze periode gingen de overplaatsingen steeds vaker aan het einde van de detentie plaatsvinden en werden dientengevolge overplaatste gedetineerden steeds vaker langer vastgehouden dan de duur van de vrijheidsstraf. De belangrijkste oorzaak hiervan was dat Broadmoor en andere psychiatrische inrichtingen steeds minder bereid waren om de betreffende categorie psychiatrisch gestoorden op te nemen. De auteur is bezorgd over de gebrekkige waarborgen die gelden bij de opname vanuit een penitentiaire inrichting in een psychiatrische inrichting en bij de verlenging van het verblijf in de psychiatrische inrichting nadat de gevangenisstraf is opgelegd. De

wettelijke regeling die tot 1959 gold was in dat opzicht beter.

18

Johnson, B.R., P.P. Ross

The privatization of correctional management; a review

Journal of criminal justice, 18e jrg., nr. 4, 1990, pp. 351-358

Privatisering heeft veel opgang gemaakt binnen het Amerikaanse gevangeniswezen. De aanleiding daartoe was vooral economisch van aard. Op drie economische aspecten van privatisering gaat dit artikel in. In de eerste plaats is er de stelling dat privé-ondernemingen met betrekking tot het gevangeniswezen een groot groeipotentieel hebben; een potentieel dat noodzakelijk is om het grote tekort aan celcapaciteit op korte termijn op te heffen. Of dit grotere groeipotentieel aanwezig is en zoja, welke voor- en nadelen daaraan kleven, wordt besproken. Andere economische overwegingen bij de keuze voor of tegen verdergaande privatisering zijn ook van belang. Zo worden andere belangen die de overheid nastreeft bij haar aannamebeleid en bij de bepaling van de arbeidsvoorwaarden van haar ambtenaren uit handen gegeven. De derde kwestie die wordt opgeworpen betreft de vermeende doelmatigheid van privatisering. Op korte termijn zijn door privé-ondernemingen gebouwde en geleide penitentiaire inrichtingen goedkoper, maar de vraag is of dit ook op lange termijn zo zal blijven. Dat geprivatiseerde inrichtingen zoveel goedkoper zijn komt mede doordat op kwaliteit wordt ingeleverd. De rekening daarvoor wordt pas op langere termijn gepresenteerd. De auteurs hebben geen afgewogen voorkeur of afkeur met betrekking tot verdergaande privatisering binnen het gevangeniswezen, maar prefereren

nader onderzoek naar de voor- en nadelen ervan.
Met literatuuropgave.

19

Matthews, R.

New directions in the privatisation debate?

Probation journal, 37e jrg., nr. 2, 1990, pp. 50-59

De discussie over privatisering binnen het gevangeniswezen wordt de afgelopen maanden aanzienlijk genuanceerder gevoerd dan aanvankelijk het geval was. Dat drie centrale elementen van de privatiseringsbeweging aan geloofwaardigheid hebben ingeboet, heeft hier veel mee te maken. Zo bleek de stelling dat geprivatiseerde penitentiaire inrichtingen goedkoper zijn, nauwelijks aan te tonen. Ook de overtuiging dat dergelijke inrichtingen flexibeler en kwalitatief beter worden geleid, bleek niet uit te komen. Geprivatiseerde Amerikaanse gevangenis hebben in dat opzicht weinig indrukwekkende resultaten opgeleverd. Een derde element dat nauw was geassocieerd met privatisering binnen de strafrechtstoepassing was de invoering van elektronisch toezicht op veroordeelden. De Britse experimenten hiermee zijn echter op een fiasco uitgelopen. De auteur signaleert gelijktijdig met de afname van de geloofwaardigheid van de harde privatisering, wel een ontwikkeling waarbij de zogenaamde onafhankelijke sector een steeds belangrijker rol speelt. Met deze sector wordt het geheel van lokale overheden, vrijwilligersbewegingen en particuliere organisaties bedoeld dat zich met de strafrechtstoepassing bezig houdt. Diverse voorbeelden van een grotere inzet van deze sector worden gegeven.

20

McWilliams, B.

Probation practice and the management ideal

Probation journal, 37e jrg., nr. 2, 1990, pp. 60-67

De afgelopen jaren is door de Britse overheid steeds meer nadruk gelegd op versterking van het management binnen de reclasering. Deze nadruk zal de komende periode alleen nog maar groter worden. De auteur staat hier zeer kritisch tegenover. Het management-ideaal conflicteert met het wezen van de reclaseringspraktijk. Twee wezenlijke kenmerken hiervan zijn de afwezigheid van dwang in de relatie met cliënten en het sterk individuele en situatie-afhankelijke karakter van het werk. In de management-filosofie is beleid een exogeen gegeven en zijn de managers slechts verantwoordelijk voor de uitvoering daarvan. In zijn consequenties is deze filosofie strijdig met de hierboven geformuleerde uitgangspunten van de reclaseringspraktijk. Drie aspecten van het management-ideaal worden in het bijzonder door de auteur gekritiseerd: de universele toepasbaarheid van het management-model, de veronderstelde effectiviteit ervan, en het vermeende moreel neutrale karakter. Vanwege de strijdigheid van het management-model met de aard van de reclaseringspraktijk wordt door de auteur een alternatief bestuurlijk model voor de reclasering aangedragen: het moderne participatieve management-model. Hierin staan lokaal leidinggevenden wel degelijk borg voor het te voeren beleid en zijn zij niet slechts verantwoordelijk voor de uitvoering van exogeen opgelegd beleid. Om te garanderen dat het werk voldoende kwaliteit heeft, stelt de auteur een rigoreus

inspectieprogramma voor.
Met literatuuropgave.

Jeugdbescherming en -delinquentie

21

Dawson, R.O.

The future of juvenile justice: is it time to abolish the system?

The journal of criminal law and criminology, 81e jrg., nr. 1, 1990, pp. 136-155

Ten gevolge van kritiek op het jeugdrecht zijn in de Verenigde Staten de wettelijke verschillen tussen het jeugdrecht en het volwassenenrecht kleiner dan ooit. Cynici zouden kunnen betogen dat er voornamelijk terminologische verschillen resteren. Het is de vraag of het tijd is om het Amerikaanse jeugdrechtsysteem, inclusief de specifieke procesregels, af te schaffen voor zover het betrekking heeft op strafbaar gedrag en enkele vormen van niet-strafbaar gedrag (zoals weglopen en spijbelen) van minderjarigen. Afschaffing zou een samenvloeiing betekenen van het jeugdrechtsysteem met het volwassenenrecht, waarbij het mogelijk blijft de leeftijd van de betrokkene in de besluitvorming te betrekken. Twee voordelen van afschaffing zouden zijn: kostenbeperking door integratie van taken en beperking van het aantal functionarissen en instituties en daarnaast het elimineren van zogenaamde frictieproblemen, zoals kosten die optreden bij overdracht van het ene naar het andere systeem, problemen bij onterechte verwijzing naar één van de systemen en de onterechte idee van de nieuwe start bij de overgang van het jeugdrechtsysteem naar het volwassenenrecht. Als nadelen worden genoemd: de geringere verant-

woordelijkheid van minderjarigen voor hun daden in de besluitvorming betrokken zou kunnen blijven, maar dat stigmatisering zou overeenkomen met die van volwassenen; de resocialisatiefaciliteiten voor minderjarigen zouden afnemen; de nadelen van bepaalde aspecten van het volwassenenrecht, zoals de borgsom, relatief groter zijn waar het minderjarigen betreft. De eindconclusie luidt: handhaaf het jeugdrecht.

22

Marcoen, A.

Facetten van het adolescentiepsychologisch onderzoek in Vlaanderen

Nederlands tijdschrift voor de psychologie, 45e jrg., nr. 6, 1990, pp. 250-258

Onderverdeeld in acht thema's wordt een overzicht gegeven van het onderzoek dat de afgelopen 10 à 15 jaar in Vlaanderen gedaan is op het terrein van de adolescentie. Na een korte terugblik op het Studiecentrum voor Jeugdproblematiek te Leuven (1956-1972) wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan 'persoonlijkheidsontwikkeling in existentieel-dialectisch perspectief', 'cognitieve ontwikkeling: wetenschappelijk redeneren', 'sociale ontwikkeling: eenzaamheid, alleen zijn, egocentrisme', 'seksuele normen- en gedragspatronen', 'waardenhiërarchie bij adolescenten en religieuze ontwikkeling', 'werk en werkloosheid', 'jeugddelinquentie' en 'de adolescent als leerling, consument, topsporter'. Er wordt geconcludeerd dat het adolescentie-onderzoek in Vlaanderen weinig samenhang vertoont en een ontwikkelingspsychologische vraagstelling slechts in beperkte mate op de voorgrond komt. Welke van de in het overzicht opgenomen studies de ontwikke-

lingspsycholoog desalniettemin interessant en bruikbaar zal vinden, hangt af van het gehanteerde model. Een holistisch perspectief en de levenslooppsychologie bieden meer ruimte voor integratie dan een mechanistisch of organismisch model.

Met literatuuropgave.

23

Margolin, L.

Child abuse by baby-sitters: an ecological-interactional interpretation

Journal of family violence, nr. 2, 1990, pp. 95-105

In het weinig onderzoek dat gedaan is naar kindermishandeling door kinderoppassers, is voornamelijk aandacht besteed aan kenmerken van de oppassen. In de onderhavige studie is gekeken naar de sociale context waarbinnen mishandeling door kinderoppassers plaatsvindt. Daartoe werd inhoudsanalyse toegepast op 98 geregistreerde gevallen. Als interpretatiemodel is uitgegaan van de volgende sequentie van gebeurtenissen: zorg door de oppas voor het kind; het kind werkt niet mee; het zelfbeeld van de oppas als positief en effectief verzorger wordt aangetast; de oppas denkt dat het kind hem of haar opzettelijk dwars zit. De negatieve gevoelens en frustraties nemen toe en leiden al dan niet tot mishandeling, afhankelijk van de attitude die de ouders volgens de oppas hebben ten opzichte van gewelddadig ingrijpen. In 11 gevallen had mishandeling niets met het gedrag van het kind te maken. In 69 gevallen werd mishandeling voorafgegaan door gedrag van het kind dat de frustratietolerantie van de oppas te boven ging (zindelijkheidsproblematiek, huilen, ongehoorzaamheid, onbeleefdheid). In 15 gevallen

volgde mishandeling op conflicten tussen het mishandelde kind en andere kinderen. Uit de resultaten blijkt dat de oppassen de kinderen waar zij voor zorgden lastig vonden. De zorg voor meerdere kinderen kan indirect van invloed zijn op het voorkomen van geweld. De kans op kindermishandeling is groter wanneer het gaat om kinderen die om de één of andere reden constant aandacht behoeven. Maar ook de houding van de ouders ten opzichte van lichamelijke bestraffing en de mate waarin zij rekening houden met de aard van de relatie tussen hun kind(eren) en de oppas is van invloed. Wanneer oppassen het gevoel hebben dat een kind hen opzettelijk dwars zit kan het zinvol zijn duidelijk te maken hoe gering de capaciteit tot 'psychologische oorlogsvoering' bij kleine kinderen feitelijk is.

Met literatuuropgave.

24

Mok, B.

Community care for delinquent youth; the Chinese approach of rehabilitating the young offenders

Journal of offender counseling, services and rehabilitation, 15e jrg., nr. 2, 1990, pp. 5-20

Jeugdcriminaliteit in China moet bezien worden in het licht van de sociale en politieke ontwikkelingen van de laatste dertig jaar. Bepaalde gedragingen, die tijdens de culturele revolutie werden aangemoedigd, zijn daarna als crimineel bestempeld. Veel jonge delinquenten komen uit gebroken gezinnen, deels gevolg van de overheidspolitiek die echtgenoten op geografisch ver uiteenliggende locaties te werk stelt. Ook de door de communistische partij gepropageerde loyaliteit van kinderen aan de communistische partij, desnoods tegen de ouders wanneer die niet zuiver in de leer waren,

maakte het voor ouders moeilijk hun kinderen adequaat te begeleiden en te superviseren. Veel van de huidige jeugddelinquenten zijn geboren in de jaren zestig en groeiden op tijdens de culturele revolutie, een tijd van chaos wat het schoolsysteem en leermotivatie betreft. De meesten hadden contact met criminele leeftijdgenoten. De jonge generatie in China is in verwarring gebracht door de veranderende ideologieën. Naar schatting 80% van de jeugddelinquenten wordt in en door de samenleving opgevangen, een vorm van veelal door vrijwilligers gegeven hulp die in de jaren zeventig ontstond en Bang-jao heet. Bang-jao is bedoeld voor 13-28 jarige 'first-offenders', voor jongeren die na detentie verdere begeleiding behoeven en voor jongeren die vroegtijdig uit detentie worden ontslagen onder voorwaarde dat zij Bang-jao begeleiding krijgen. Bang-jao kan bestaan uit begeleiding in de buurt, begeleiding in een fabriek, of begeleiding door gemotiveerde individuen die werk, beroepsopleidingsmogelijkheden en persoonlijke steun bieden. Algemene principes van Bang-jo zijn: de jeugddelinquent dient met clementie benaderd te worden; educatie is effectiever dan straf; werk en productie zijn belangrijke elementen van ieder rehabilitatieprogramma; het zelfrespect van de delinquent dient hersteld te worden.

Met literaturopgave.

25

Oyserman, D., H.R. Markus
Possible selves and delinquency
Journal of personality and social psychology, 59e jrg., nr. 1, 1990, pp. 112-125

In een onderzoek, dat plaats vond te Detroit (Verenigde Staten), zijn 238 jongeren in de leeftijd van

13-16 jaar, verdeeld over vier in ernst en/of intensiteit van delinquentie verschillende groepen, gevraagd verschillende zelfbeelden te beschrijven. Het ging om het huidige zelfbeeld, het zelfbeeld waarop ze hoopten voor het komende jaar, het zelfbeeld dat ze voor die periode verwachtten en het zelfbeeld dat zij vreesden. Via covariantanalyse is de samenhang onderzocht tussen deze zelfbeelden en het (officiële) delinquentieniveau. Wat betreft het zelfbeeld waarop gehoopt werd waren er veel overeenkomsten tussen de groepen, maar ten aanzien van het zelfbeeld dat verwacht werd en dat werd gevreesd waren er aanzienlijke verschillen. Bij niet-delinquente jongeren was vaker sprake van evenwicht tussen verwachtingen en angsten. Dit was bij de meeste delinquente jongeren niet het geval. Een conventioneel bepaald huidig zelfbeeld vertoonde geen samenhang met de mate van delinquentie. Gebrek aan evenwicht tussen verwacht en gevreesd zelfbeeld interfereert met de potentieel positieve invloed van het gevreesde zelfbeeld op het gedrag van een individu en draagt het risico in zich dat de jongere het ene wenselijke zelfbeeld na het andere nastreeft en steeds moeite heeft tot een keuze te komen. Met literaturopgave.

26

Paulson, M.J., R.H. Coombs
e.a.

Youth who physically assault their parents
Journal of family violence, 5e jrg., nr. 2, 1990, pp. 121-132

Recentelijk wordt in onderzoek naar mishandeling binnen gezinnen ook aandacht besteed aan mishandeling van ouders door hun kinderen. In dit onderzoek zijn 445 kinderen en hun ouders

uit de buurt van Los Angeles (Verenigde Staten) betrokken. Zij werden gedurende vijf jaar drie keer geïnterviewd, waarbij werd gevraagd of de kinderen hun ouders ooit geslagen hadden. Over de ernst en de frequentie van het slaan is niets bekend. De resultaten tasten een aantal stereotypen aan: jongens scoren niet hoger wat slaan betreft dan meisjes en jongeren uit etnische minderheidsgroepen en lagere sociaal economische klassen scoren niet hoger dan hun leeftijdgenoten. Degenen die hun ouders slaan vervelen zich op school, spijbelen en zien het nut niet in van hun huidige opleiding. Verder hebben ze een lager zelfbeeld, zijn ze minder gelukkig en hebben ze het gevoel niet aan de verwachtingen van anderen te voldoen. Thuis is religie niet belangrijk en missen ze waardering van en een nauwe band met hun ouders. De banden met leeftijdgenoten zijn sterker dan met de ouders. Het lijkt er op dat de kans dat jongeren zich schuldig maken aan oudermishandeling kleiner is wanneer de ouders hun kinderen steunen en op affectieve wijze met hen omgaan. De auteurs manen tot voorzichtigheid wat betreft generalisatie van de resultaten. Met literatuuropgave.

27

Vaughn, M.S.

Are Japanese police practices increasing teenage arrest rates? Long-term juvenile delinquency trends in Nippon from 1936 to 1987

Police studies, 13e jrg., nr. 1, 1990, pp. 33-44

Westerse criminologen houden zich zelden bezig met jeugddelinquentie in Japan. In dit artikel worden de ontwikkelingen betreffende jeugddelinquentie over de afgelopen vijftig jaar in Japan

beschreven en becommentarieerd. Er is sprake van drie pieken, te weten na de Tweede Wereldoorlog, in de jaren zestig en in de jaren tachtig. De criminaliteitscijfers berusten voornamelijk op officiële statistieken; selfreport studies en slachtofferenquêtes ontbreken nagenoeg. Dit betekent dat het politiebeleid van invloed is op deze cijfers. Aangezien er geen data beschikbaar zijn over politiebepalingsvorming, kan de vraag niet worden beantwoord of de huidige toename van het aantal aangehouden minderjarigen een toename van de jeugdcriminaliteit weerspiegelt of een gevolg is van het strafrechtsbeleid. Verder onderzoek ten aanzien van selfreport, slachtofferschap en de samenwerking tussen politie en burgers is nodig.

Met literatuuropgave.

28

Willems, J.C.M.

Ouderbescherming en kinderscherming; wordt het geen tijd voor een meldplicht?

Nederlands juristenblad, 65e jrg., nr. 31, 1990, pp. 1243-1248

Oude Pekela, de Bolderkar, de Sam de Wolffstraat: de opschudding rond deze affaires verdoezelen de werkelijkheid, namelijk dat incest schrikbarend veel voorkomt. De juist op gang gekomen aandacht voor slachtoffers verplaatst zich weer naar bescherming van daders. Maar hoe zit het met de rechten van misbruikte kinderen? Het door A. van Montfoort geformuleerde Sam de Wolffstraat-criterium betreffende het melden van kindermishandeling: nagaan hoeveel meldingen bestand zijn tegen een open bespreking met de ouders, gaat de auteur niet ver genoeg. Zolang iedereen die beroepshalve met kinderen te maken heeft de vrijheid heeft al of niet te melden,

blijft het massale misbruik van kinderen gewoon bestaan. Daarom lijkt het de auteur alleszins gewenst, dat in navolging van de Verenigde Staten ook in Nederland een meldplicht wordt ingevoerd. Een wettelijk verplichte centrale melding en een vanuit een centraal meldpunt gecoördineerde verificatie en hulpverlening kan voorkomen dat hulpverleners, kinderbeschermers, gezondheidswerkers, leerkrachten, politie en justitie langs elkaar heen gaan werken. Het kan ook voorkomen, dat de zaak meteen in de strafrechtelijke sfeer wordt getrokken, met alle – terecht – strafprocesuele waarborgen voor de verdachte, waar noch het kind, noch de andere gezinsleden bij gebaat zijn. Bovendien kan een centrale registratie van gevallen en getallen ons de ogen openen voor de rechteloosheid van kinderen wier ouders eigenlijk nooit ouders hadden mogen worden.

Politie

29

Fijnaut, C.J.C.F.

Tussen misdaadbestrijding en strafrechtspleging: de internationale samenwerking van de politie in West-Europa

Delikt en delinkwent, 20e jrg., nr. 7, 1990, pp. 623-639

Dit artikel is de Nederlandse versie van de voordracht, die de auteur op 24 maart 1990 hield op de Strafverteidigertag te Frankfurt, met als thema de eenwording van de politiediensten in West-Europa op taktisch vlak in het licht van enerzijds de problematiek van de politieke bestrijding van georganiseerde misdaad en anderzijds de problematiek van de controle op internationale samenwerking wat betreft de opsporing van die misdaad.

Concreet is de uiteenzetting als volgt opgebouwd. In de eerste plaats wordt de kern van het opgegeven thema aangevoerd: de verhouding tussen internationale politiesamenwerking en taktische eenwording van de politiediensten in West-Europa. In de tweede plaats worden enige beschouwingen gewijd aan de context van deze taktische eenwording via internationale samenwerking. Tenslotte worden nog enkele gedachten geventileerd over het beleid dat volgens de auteur met betrekking tot de bedoelde samenwerking moet worden gevoerd. De auteur acht het wenselijk dat er een Europees Verdrag met betrekking tot de politieke samenwerking komt. Dit verdrag zou ten eerste de oprichting van een internationaal politie-orgaan bij de Europese Commissie moeten inhouden. Dit orgaan zou in de plaats moeten komen van TREVI, Interpol en UCLAF. Ten tweede zou het verdrag moeten voorzien in de vorming van een permanente internationale overleg- en coördinatiestructuur van de openbare ministeries in de betrokken landen. De auteur bepleit tevens een grotere harmonisatie van justitiële politiebevoegdheden en politiemethoden. Duidelijk is, dat een en ander niet op korte termijn kan worden gehonoreerd. Het zou al heel wat zijn als er – naar Amerikaans of Duits voorbeeld – via de opstelling van een Europees model-wetboek van strafvordering een serieuze discussie over een dergelijke ontwikkeling op gang zou worden gebracht.

30

Rebscher, E.

Crime prevention in the field of burglary; empirical research in the Federal Republic of Germany

The international review of police development, 13e jrg., nr. 1, 1990, pp. 10-13

De afgelopen tien jaar is het aantal inbraken in West-Duitsland sterk toegenomen. Om meer inzicht te krijgen in deze vorm van criminaliteit zijn door het onderzoekcentrum van het Bundeskriminalamt verschillende onderzoeken geëntameerd. In het kader van een daarvan werden ongeveer 180 gedetineerde inbrekers geïnterviewd. De meesten van hen pleegden inbraken omdat zij dat als een snelle, weinig riskante manier zagen om aan financiële middelen te komen. Eensgezinswoningen die door schuttingen of struikgewas aan het zicht onttrokken zijn en waarvan de bewoners zichtbaar waardevolle eigendommen hebben, oefenen grote aantrekkingskracht uit op inbrekers. Afschrikwekkend daarentegen is het hebben van een alarm-installatie, de aanwezigheid van een hond en oplettendheid van buurtbewoners. In het artikel wordt ook gerefereerd aan verschillende slachtofferstudies die onder auspiciën van het Bundeskriminalamt in een aantal Duitse steden zijn verricht. Uit deze studies bleek onder meer dat de bereidheid om inbraken aan te geven in de loop van een decennium ongeveer is verdubbeld. Verder bleek dat onder burgers met een grote angst om slachtoffer te worden van een misdrijf, vooral de angst voor inbraak buitengewoon groot was. Op grond van de onderzoekresultaten geeft de auteur aan het slot van zijn artikel enkele beleidsadviezen.

Met literatuuropgave.

31

Stol, W.Ph.

Het beoordelen van veranderingen bij de politie; kijken naar efficiëntie en effectiviteit

Het tijdschrift voor de politie, 52e jrg., nr. 9, 1990, pp. 343-347

Er wordt veel geschreven over de efficiëntie en effectiviteit van de politie. Dit betekent niet dat er ook overeenstemming over deze termen bestaat. Efficiëntie krijgt vaak meer eer dan het verdient. Effectiviteit daarentegen is een lastig onderwerp en raakt derhalve gemakkelijk in de verdrukking. Het argument van de auteur is, dat het bestaansrecht van de politie primair afhangt van haar effectiviteit. Veranderingen bij de politie moeten daar dan ook uiteindelijk aan ten goede komen. In dit artikel komt achtereenvolgens aan bod wat er in hoofdlijnen aan veranderingen gaande is en op welke wijze 'efficiëntie' en 'effectiviteit' bruikbare analyse-instrumenten kunnen zijn om die veranderingen te evalueren. Met literatuuropgave.

32

Wortley, R.

The human factor in the decision to arrest

The international review of police development, 13e jrg., nr. 1, 1990, pp. 26-32

Hoe belangrijk persoonskenmerken van politiefunctionarissen zijn bij het nemen van beslissingen tot het al dan niet aanhouden van mensen, is onderwerp geweest van onderzoek. De studie werd verricht onder 507 Australische politie-agenten in opleiding. Aan de hand van beschrijvingen van misdrijven moesten zij schriftelijk aangeven of zij geneigd waren tot aanhouding over te gaan. De beschreven misdrijven varieerden sterk. Daarnaast werd aan de onderzoeksgroep een autoritaria-

nisme- en een ethnocentrisme-schaal voorgelegd. Van de respondenten waren ook de leeftijd, het geslacht en het IQ bekend. Uit de onderzoekresultaten bleek geen consistente samenhang tussen bepaalde persoonlijkheidskenmerken en de neiging om tot arrestatie over te gaan. Deze samenhang hing sterk af van het type delict. Verschillende mogelijke redenen voor deze inconsistente samenhang worden door de auteur geopperd. Met literaturopgave.

Slachtofferstudies

33

Dijksterhuis, F.P.H., J.A. Nijboer

Slachtofferenquête; een vergelijking tussen België en Nederland

Delikt en delinkwent, 20e jrg., nr. 7, 1990, pp. 615-622

België zou aanzienlijk veiliger zijn dan Nederland. Dat zou, volgens dr J.J.M. van Dijk samenhangen met het meer autoritaire en hiërarchische karakter van de Belgische samenleving. Onder zijn leiding werd een slachtofferenquête uitgevoerd in veertien landen. De auteurs vragen zich af of we nu het karakter van de Nederlandse samenleving moeten aanpassen of maar liever naar België moeten verhuizen? Alvorens de slachtoffercijfers van België en Nederland naast elkaar te zetten, maakten zij eerst een aantal methodologische kanttekeningen, omdat die van invloed kunnen zijn op de betekenis die aan de resultaten gehecht kan worden. Vervolgens geven zij een interpretatie van cijfers. Tenslotte concluderen de auteurs dat het onderzoek van Van Dijk wetenschappelijk interessant is, omdat het zoveel vragen oproept die voor

onderzoek vatbaar zijn. De resultaten vinden zij in dit stadium echter onvoldoende basis vormen voor beleid ten aanzien van criminaliteit.

34

Outsem, R.E. van

Seksueel misbruikte jongens en mannen; gedoodverfde plegers?
Maandblad geestelijke volksgezondheid, 45e jrg., nr. 9, 1990, pp. 924-934

Steeds vaker komt men de opvatting tegen dat er een sterk verband bestaat tussen het ervaren van seksueel misbruik en het later in de levensloop vertonen van plegergedrag. Dit zou (vooral) gelden voor mannelijke slachtoffers. Vele auteurs noemen plegergedrag als gevolg of 'effect' van seksueel misbruik bij jongens en mannen. Zij beseffen daarmee waarschijnlijk niet ten volle dat het stigmatiseren van mannelijke slachtoffers als potentiële plegers belangrijke maatschappelijke consequenties kan hebben. De auteur maakt een onderscheid tussen kwantitatieve en kwalitatieve besprekingen van het verband tussen slachtofferschap en plegergedrag. Bij de discussie aan het eind van zijn betoog noemt hij een aantal belangrijke maatschappelijke consequenties van bovenstaande ideevorming: stigmatisering, self-fulfilling prophecy, niet terechte preventie van plegergedrag, het bij voorbaat beschuldigen van het slachtoffer enz. Het is dan ook van groot belang, dat de bespreking van het (mogelijke) verband tussen slachtofferschap en plegergedrag met grote omzichtigheid gebeurt. Met literaturopgave.

35

Waller, I.

Victims, safer communities and sentencing

Canadian journal of criminology, 32e jrg., nr. 3, 1990, pp. 461-469

Dragen gevangenisstraffen ertoe bij dat de samenleving veiliger wordt en dat tegemoet wordt gekomen aan de behoeften van slachtoffers? In de traditionele discussies over gevangenisstraffen ontbreken volgens de auteur twee aspecten. Ten eerste werd te weinig aandacht besteed aan de belangen van het slachtoffer, ten tweede aan de maatschappelijke context waarbinnen criminaliteit en straffen zich afspelen. In Canada is in 1988 wettelijk vastgelegd dat als persoonlijke belangen van een slachtoffer in het geding zijn, deze zijn standpunt en ervaringen onder de aandacht van de rechter moet kunnen brengen. Maar wat die belangen precies zijn is niet wettelijk gespecificeerd. De auteur gaat ze na: persoonlijke veiligheid, herstel van de schade, privacy en herstel van de stress ten gevolge van het delict. De rol van de rechter in het veiliger maken van de samenleving moet volgens de auteur drastisch uitgebreid worden. Hij moet niet alleen vaststellen wat er is gebeurd, maar ook hoe dat heeft kunnen gebeuren en hoe dat in de toekomst kan worden voorkomen. Een middel om rechters meer aanspreekbaar te maken voor de consequenties van hun beslissingen, is het geven van een eigen budget voor de straffen. Zij zouden dit naar eigen inzicht moeten kunnen besteden, en daarover kunnen worden aangesproken, bij de uitvoering van hun taak: het beschermen van de samenleving.

Met literaturopgave.

Verslaving

36

Denton, K., D. Krebs

From the scene to the crime; the effect of alcohol and social context on moral judgment

Journal of personality and social psychology, 59e jrg., nr. 2, 1990, pp. 242-248

Het doel van deze sociaal-psychologische studie was om het effect te onderzoeken van alcohol op het morele oordeelsvermogen. Omdat de aard van de sociale context hierop ook van invloed is onderscheiden de auteurs twee sociale settings, namelijk de 'natural drinking context' en de 'academic context'. Een groep respondenten (N=40) werd zowel in bar of café als op de universiteit geïnterviewd, een andere groep alleen op de universiteit (N=40). De moraliteitsmeting werd uitgevoerd met de schaaltechniek van Kohlberg. De auteurs concluderen dat wanneer mensen nuchter zijn, zij van mening zijn dat het verkeerd is om onder invloed te rijden. Ook zullen zij vaak te kennen geven dat anderen dit eerder zullen doen dan zichzelf. Na consumptie van alcohol zal deze morele verplichting geen grote rol meer spelen. De auteurs wijten dit aan wat zij noemen deïndividualisatie, dat wil zeggen de vermindering van het individuele identiteitsgevoel.

Met literaturopgave.

37

Dolan, K.A., M.C. Donoghoe e.a.

Drug injecting and syringe sharing in custody and in the community; an exploratory survey of HIV risk behavior

The Howard journal of criminal justice, 29e jrg., nr. 3, 1990, pp. 177-186

Het doel van het onderzoek was

om informatie te verschaffen over het HIV besmettingsgevaar bij injecterende druggebruikers die gedetineerd zijn of waren. De interviews werden gehouden in twaalf steden in Engeland, Schotland en Wales. Aan de 183 respondenten werden vragen gesteld over hun druggebruik, seksueel gedrag, kennis over het aidsvirus en ervaringen in de gevangenis. De auteurs vonden dat circa een op de vier injecterende druggebruikers die in de gevangenis hadden gezeten gedurende hun laatste detentietijd drugs hadden geïnjecteerd. Het merendeel, vooral zij die wisten dat ze seropositief waren, deed dit vaak met reeds gebruikte naalden en spuiten van anderen. De onderzoeksresultaten wijzen uit dat het besmettingsgevaar tijdens de detentietijd een potentieel probleem vormt. De preventieproblematiek is gecompliceerd. De urgentie van het probleem noopt tot intensief onderzoek over risicogedrag binnen de gevangenis.

Met literatuuropgave.

38

Gaylord, M.S.

The Chinese laundry; international drug trafficking and Hong Kong's banking industry

Contemporary crises, 14e jrg., nr. 1, 1990, pp. 23-37

De auteur onderzoekt de bewering dat Hong Kong de reputatie heeft een zeer belangrijk centrum te zijn voor het witwassen van drugs-gelden. In de inleiding van het artikel verneemt de lezer enkele bijzonderheden over de geschiedenis en de geografische ligging. Uit onderzoek van het Amerikaanse ministerie van Financiën is gebleken dat in Hong Kong buitensporig veel Amerikaanse dollars circuleren, meestal in coupures van honderd dollar. Het

bankwezen en de financiële dienstverlening zijn van een zeer hoog niveau. Er bestaat ook een uitgebreid 'underground' bancaire systeem. De auteur legt uit hoe in deze financiële wereld wordt geopereerd. De wetgeving van Hong Kong betreffende de financiële infrastructuur laat zeer te wensen over, waardoor controle op geldstromen nagenoeg ontbreekt. De officiële lezing is dat er geen verband bestaat tussen de enorme dollardeposities en illegale activiteiten. Als verklaring wordt verwezen naar de politieke en economische situatie. De auteur twijfelt aan deze argumenten en komt tot de slotsom dat Hong Kong beschouwd moet worden als centrum van 'hot money' uit de regio.

Met literatuuropgave.

39

Korf, D.J.

Cannabis retail markets in Amsterdam

International journal on drug policy, 2e jrg., nr. 1, 1990, pp. 23-27

In dit artikel wordt het beleid ten aanzien cannabisproducten in Nederland, met name in Amsterdam, uiteengezet. De auteur legt uit op grond van welke ideeën een illegale drug zo openlijk kan worden gebruikt en verhandeld in een Westers land. De Opiumwet van 1976, het opportuniteitsbeginsel en de richtlijnen voor de opsporing en vervolging van drugsdelicten passeren de revue. Om de praktijk te illustreren, worden drie veldstudies beschreven waarin het fenomeen van de Amsterdamse koffieshops werd geobserveerd: die van A. Jansen, van P. Glandorff en van M. Marechal. Het koffieshop-experiment is volgens de auteur geen simpele

blauwdruk voor het legaliseren van cannabisproducten, maar een voorbeeld van een pragmatische tussenoplossing in een democratische samenleving.
Met literatuuropgave.

40

Liefhebber, J., H. Kuipers

'Is er hulp voor de probleemgokker na het uitsterven van de long odds'?

Proces, 69e jrg., nr. 5, 1990, pp. 133-144

De auteurs nemen in dit artikel een – door velen onderschat – probleem in onze samenleving onder de loep: de gokverslaving. Allereerst wordt, aan de hand van een chronologische opsomming van gebeurtenissen, die zich met name sinds de Tweede Wereldoorlog in ons land met betrekking tot het kansspel hebben voorgedaan, ingegaan op het kansspel in onze samenleving. Vervolgens wordt kort ingegaan op de ontwikkeling die een deelnemer aan kansspelen kan doormaken voor er sprake is van gokverslavend gedrag. Het antwoord op de in de titel van dit artikel gestelde vraag kan door de auteurs niet worden beantwoord. Zij hopen echter wel de titel te hebben verduidelijkt en de lezer vertrouwd te hebben gemaakt met de problematiek rond de gokverslaving. Tot slot wordt geconcludeerd dat het voor alle betrokkenen van belang is dat er met name voor de Nederlandse situatie meer onderzoek wordt verricht naar behandelingsmethodieken en het effect van die methodieken.

Met literatuuropgave.

41

Mugford, S.K., P. O'Malley
Policies unfit for heroin?

International journal on drug policy, 2e jrg., nr. 1, 1990, pp. 16-22

Dorn en South poogden in het boek 'A Land fit for heroin' het gebruik van heroïne in een breder kader te plaatsen dan het individuele, namelijk de economie, sociale structuren en klasserelaties. Hun basis, het links realisme, wordt door de auteurs van dit artikel echter niet toereikend geacht om het heroïneprobleem op te lossen. Zij verwijten Dorn en South te veel gebruik te maken van vooroordelen en strategieën aan te bevelen die waarschijnlijk contraproductief zijn. De auteurs pleiten voor een betere theoretische grondslag voor het beleid. Evenals Dorn en South zijn zij voorstanders van een meer constructief en humaan beleid dat de gebruikers en hun familie helpt, zonder hen te vervolgen. Maar zij menen dat drugsgebruik moet worden gezien als het gebruik van welk consumptie artikel dan ook. De behoefte eraan kan volgens hen niet worden onderdrukt door wetgeving of ingrijpen in de distributienetwerken. Het beleid ten aanzien van alcohol, dat is gericht op het minimaliseren van de schade door een groot scala van strategieën achten zij een realistische benadering die als voorbeeld zou moeten dienen voor de benadering van het drugsprobleem.

Met literatuuropgave.

Preventie van criminaliteit

Lezers die geïnteresseerd zijn in (meer) op de praktijk gerichte publikaties over preventie van criminaliteit, kunnen zich wenden tot de DCP-documentatie, Directie Criminaliteitspreventie, Postbus 20301, 2500 EH 's-Gravenhage, telefoon 070-3 70 65 55 (J. de Waard).

42

Bennett, T.

Tackling fear of crime

Research bulletin, nr. 28, 1990,
pp. 14-19

Wat de oorzaken betreft van angst voor criminaliteit zijn er twee perspectieven te onderscheiden. Het victimisatie-perspectief is gebaseerd op het idee dat de angst wordt veroorzaakt door de omvang van de criminaliteit en door wat mensen hierover vernemen. Bij het sociale-controle-perspectief is de centrale gedachte dat de angst wordt bepaald door de sociale organisatie van de omgeving en door informele controle mechanismen. In zijn artikel gaat de auteur in op beide benaderingen en evalueert hij de ermee samenhangende beleidsopties. Hiertoe bespreekt hij de resultaten van diverse onderzoeken. Deze resultaten geven geen duidelijkheid over de effectiviteit van beleidsprogramma's om het criminaliteitsniveau te verlagen, hoewel sommige van deze plannen hun nut hebben bewezen. Naar zijn mening zijn er voordelen te verwachten van beleid gericht op verbetering van de sociale controle en sociale organisatie. Hierbij denkt hij aan verbetering van de contacten tussen politie en burgers, wat ook betekent dat de politie bij de burgers een zeker vertrouwen moet genieten. Met literatuuropgave.

Boeken/rapporten

Onderstaande publikaties kunnen te
leen gevraagd worden bij het
Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum
Schedeldoekshaven 100,
's-Gravenhage, tel.
070-370 65 53/54.

Barkhuis, N.

*Slachtofferopvang bij de
Amsterdamsche politie*
Amsterdam, Universiteit van
Amsterdam, Vakgroep
Andragologie en Gemeentepolitie
Amsterdam, 1990

Braak, J. van den, T. Dhuyvetter
*Jongeren en kleine criminaliteit;
evaluatie-onderzoek inzake een
hulpverleningsproject in de gemeente
Doetinchem*

Utrecht, Stichting
Onderzoekerscombinatie Utrecht,
1990

Bruno, F., M.E. Andreotti e.a. (red.)
*Stop droga; toward scientifically
based prevention; proceedings of the
International Seminar organized by
UNICRI and ISIS, under the aegis
and the support of the Italian
National Research Council, Rome,
27 June 1990*

Rome, UNICRI, 1990

Cauter, F. de
*Methodiek van de preventieve
projektwerking*

Amersfoort, Acco, 1989

Cities against crime
*Cities against crime; urban safety
and crime prevention*
Paris, Interministerial delegation to
cities, 1990

Crime and criminal policy in Sweden
Crime and criminal policy in Sweden
Stockholm, Allmänna Förlaget,
1990

National Council for Crime
Prevention Sweden, BRÅ report
1990:1

Dagdetentie Rotterdam

*Dagdetentie Rotterdam; een
experiment; evaluatie-rapport van de
Begeleidingscommissie Dagdetentie*
Den Haag, Ministerie van Justitie
en Stichting Reclassering
Rotterdam, 1990

Engelen, M., I. Thijssen

*Werken aan sociale veiligheid; een
kwestie van kijken en kiezen*
Den Haag, VNG, 1990

Gelder, P. van, J. Sijtsma

*Ik wil een smalle weg volgen; sociale
risico's en kansen onder werkloze
Marokkaanse jongens in Den Haag*
Den Haag, Regionaal Centrum
Buitenlanders Zuid-Holland West,
1990

Gorta, A., S. Eijland

*Truth in sentencing; impact of the
sentencing act, 1989; report 1*
Z.pl., Department of Corrective
Services, New South Wales, 1990

Graffiti en de diefstal

*Graffiti en de diefstal van
verfspuitbussen; rapportage van de
Werkgroep Diefstal Verfspuitbussen
van het Landelijk Bureau
Voorkoming Misdrijven*

Den Haag, Bureau Landelijk
Coördinator Voorkoming
Misdrijven, 1990

Hanewinkel, C., M. Lolkema

Dienstverlening in het arrondissement Assen; rapport van een exploratief onderzoek
Groningen, Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vakgroep Strafrecht, 1990

Justitiële Jeugdbescherming

Justitiële Jeugdbescherming: met recht in beweging; een heroriëntatie 's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, 1990

Kees, P.E.

Burgers, politie en criminaliteit; de situatie in Dordrecht in 1989
Dordrecht, Sociaal Geografisch Bureau, 1990

Kids in justice

Kids in justice; a blueprint for the 90's; full report of the youth justice project; a project of the Youth Justice Coalition (NSW)

Sydney South, Youth Justice Coalition, 1990

Lab, S.P.

Crime prevention; approaches, practices and evaluations
Z.pl., Anderson, 1989

Mair, G., C. Nee e.a.

Electronic monitoring; the trials and their results

London, Home Office Research and Planning Unit, 1990

Potas, I., A. Vining e.a.

Young people and crime; costs and prevention

Canberra, Australian Institute of Criminology, 1990

Projecten reclassering

Projecten reclassering 1990

Arnhem, Gouda Quint, 1990, NFR publikatie, nr. 2

Visarius, P.G.G. (voorz.)

Rapport van de Werkgroep evacuatie justitiële inrichtingen

Den Haag, Directie Delinquentenzorg en Jeugdinrichtingen, 1990

Wiegant, A.A.

Financieel management

Culemborg, Phaedon uitgeverij, 1990, Politie katernen, 1

Zoomer, O.

Vrouwenmishandeling; politiewerk: een onderzoek naar het politieoptreden bij vrouwenmishandeling en 'relatieproblemen'

Arnhem, Gouda Quint, 1990

Mededelingen

Themanummers Justitiële Verkenningen

Regelmatig worden, bijvoorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van Justitiële Verkenningen nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen.

JV2, maart 1991: *Gedwongen hulpverlening*

JV3, april 1991: *Politie*

JV4, mei 1991: *Corruptie*

JV5, juni 1991: *Evaluatie wetgeving*

JV6, juli/augustus 1991: *Medische technologie*

Congressen

Policing in Europe after 1992; a challenge or a problem?

Onderwerpen die tijdens dit congres aan de orde komen zijn: Mogelijkheden en grenzen bij de samenwerking van politie-ambtenaren in de Europese Gemeenschap (dr Malcom Anderson, Universiteit Edinburg); Mogelijkheden en gevolgen voor landen buiten de Europese Gemeenschap (Mag. Arnold Stattmann,

directeur veiligheidsdienst Tirol Oostenrijk); Status van de bevoegdheden van politie-ambtenaren in Europa en de rechtsbescherming van de Europese burger (dr Cyrille Fijnaut, Universiteit Leuven); Kleinschalige operationele samenwerking aan beide zijden der grenzen (Raimund Pingel, directeur van het Kreis Borken, BRD); Nieuwe definities voor de import en export van misdaad en criminaliteit (Philippe Rutler, generaal van de Franse gendarmerie). Verder zullen er zes work-shops worden georganiseerd: Opleiding en vervolgopleidingen voor politie-ambtenaren in Europa; Samenwerking en coördinatie op het gebied van het onderzoek, de technische uitrusting en de automatisering; Voorkomen en bestrijden van de georganiseerde misdaad; Structurele samenwerking van de uitwisseling van informatie; De rol van de politie in de strijd tegen de milieuvervuiling; Nieuwe verkeersproblemen die zullen ontstaan door het verdwijnen van de grenzen.

Datum: 13-16 mei 1991

Plaats: Bel Air Hotel, Den Haag

Inlichtingen: Ministerie van Binnenlandse Zaken, Dhr. R. Doornebal, tel.: 070-3027477.

Milieu als wetgevingsvraagstuk

De opening van dit symposium zal worden verricht door de minister van VROM, die een rede

zal houden over 'wetgever en milieu'. Als inleiders treden op: prof. mr W. Konijnenbelt (Waarborgkarakter van milieuwetgeving); dr L. Krämer (EG en milieubeleid: systematiek van wetgeving); prof. dr N.J.M. Nelissen (Effectiviteit van milieuwetgeving); prof. mr P.C. Gilhuis (Integratie van milieuwetgeving). Tijdens het middagedeelte vinden parallelsessies plaats over de inleidingen, waarin coreferenten zullen reageren en waarin tevens gelegenheid is voor discussie. Als coreferenten treden op: mr H. Menninga, prof. mr Th.G. Drupsteen, mr J.H. Jans en mr M.G.W.M. Peeters.
Datum: 28 februari 1991
Plaats: Aula Katholieke Universiteit Brabant, Hogeschoolaan 225, Tilburg
Inlichtingen: mw G.C.E. van Lit, tel: 013-662302.

Hulpverlening en juridische interventie bij kindermishandeling en de bevestigingsleer
Kindermishandeling in diverse

vormen en gradaties heeft vaak onherstelbare gevolgen voor de persoonlijkheidsontwikkeling van het kind. De geweldspiraal is moeilijk te doorbreken door de muur van stilzwijgen rondom dit pijnlijke onderwerp. Hoe diep mishandeling ingrijpt in zowel de lichamelijke als de psychische en geestelijke ontwikkeling van het kind zal tijdens het symposium aan de orde komen. De pogingen tot begeleiding van de misbruikte en bedreigde kinderen lopen vaak op niets uit, niet in de laatste plaats door de juridische interventie, die de kinderen noodt tot de verbreking van hun stilzwijgen. Preventie van kindermishandeling en gedegen hulp en begeleiding aan alle betrokkenen is geen eenvoudige zaak. De dr. A. Terruwe Stichting, die het

symposium organiseert, heeft daarop een eigen visie, gebaseerd op de bevestigingsleer van dr A. Terruwe. Op de bevestigingsleer wordt op het symposium nader ingegaan. Het symposium is bedoeld voor hen die bij de opvang en preventie van kindermishandeling zijn betrokken.
Datum: 1 maart 1991
Plaats: Aula Katholieke Universiteit Brabant, Hogeschoolaan 225, Tilburg
Inlichtingen: Congressecretariaat: 080-234471.

Bonger-lezing

Op 14 mei jl. hield prof. dr. Stanley Cohen, hoogleraar criminologie aan de Hebrew University in Jeruzalem de eerste Bonger-lezing, getiteld: *Intellectual doubts and political certainties; the case of radical criminology*. De tekst van deze lezing, die in juli 1990 verschijnt, kan worden besteld door 5 gulden over te maken op Postbankrekening 6097835 t.n.v. Stichting W.A. Bonger-lezingen te Amsterdam.

Tweede Europees wetenschappelijk congres over residentiële jeugdhulpverlening

Op het congres staat de vraag centraal wat de praktisch bruikbaarheid is van de theoretische begrippen sociale competentie en sociale ondersteuning in de residentiële jeugdzorg. Terwijl bij sociale competentie een centraal aspect in de persoon van opgenomen kinderen een adolescenten aan de orde is, wordt bij sociale ondersteuning een cruciaal aspect van hun (thuis- en tehuis-)omgeving belicht. Aan de hand van de volgende vier subthema's wordt het congres-thema uitgewerkt: coping; sociale vaardigheden; sociaal netwerk; sociaal klimaat. Belangstellenden worden uitgenodigd een bijdrage

aan het congres te leveren via een presentatie in de vorm van een paper, een poster of een workshop. Een voorstel (liefst in het Engels) dient voor 1 februari 1991 ingeleverd te worden. Voor informatie over hoe zo een voorstel er uit dient te zien wordt men gevraagd contact op te nemen met het Leids Congres Bureau, tel.: 071-275299.

Datum: 7, 8 en 9 november 1991

Plaats: Leeuwenhorst Congrescentrum, Noordwijkerhout

Informatie: 2e EUSARF-congres 1991, p/a Leids Congres Bureau, Postbus 16065, 2301 GB Leiden, 071-275299.

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbers te informeren over de onderzoekresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het Ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. Vanaf 1 januari 1989 worden de rapporten in de reeks Onderzoek en Beleid uitgegeven door Gouda Quint BV. Rapporten die ná deze datum zijn verschenen, zijn voor belangstellenden, die niet voor een kosteloos rapport in aanmerking komen, te bestellen bij Gouda Quint BV, postbus 1148, 6801 MK Arnhem, telefoon: 085-45 47 62. De WODC-rapporten, verschenen in 1988 en daarvoor, zijn te bestellen bij de Staatsuitgeverij, afdeling Verkoop, tel.: 070-378 98 80. Een complete lijst van de WODC-rapporten is te verkrijgen bij het WODC (tel.: 070-370 65 54).

Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de meest recent verschenen rapporten.

Verman, G.J., G. Paulides, E.J. Hofstee

Ik zal eens even vragen naar zijn naam; voor- en nadelen van een legitimatieplicht
1989, WODC 89

Junger, M., M. Zeilstra

Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I
1989, WODC 90

Kapteyn, P.

Winkeldiefstal in Europees perspectief: een vergelijkend onderzoek in Amsterdam, Zürich en München
1989, WODC 91

Emmerik, J.L. van

Groepscommandanten bij de Rijkspolitie; een beschrijvend onderzoek naar hun werk en werkbeleving
1989, WODC 92

Hekman, E.G.A., A. Klijn

Scheidingsmanieren; het Buro Echtscheiding Groningen als experiment in multidisciplinaire vroeghulp
1989, WODC 93

Aalberts, M.M.J.

Operationeel vreemdelingtoezicht in Nederland
1989, WODC 94

Emmerik, J.L. van

Tbs en recidive; een vervolgstudie naar de recidive van ter beschikking gestelden van wie de maatregel is beëindigd in de periode 1979-1983
1989, WODC 95

Cozijn, C.

Twee jaar bestuurdersaansprakelijkheid volgens de WBA en de WBF; verslag van een verkennend onderzoek
1989, WODC 96

- Kruissink, M., C. Verwers**
Halt: een alternatieve aanpak van vandalisme; eindrapport van een evaluatie-onderzoek naar Halt-projecten
1989, WODC 97
- Steinmetz, Carl H.D.**
Hulp aan slachtoffers van misdrijven; effecten van slachtofferhulp en primaire opvang
1990, WODC 98
- Laan, P.H. van der, A.A.M. Essers**
De Kwartaal cursus en recidive
1990, WODC 99
- Junger-Tas, J., M. Kruissink**
Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1988
1990, WODC 100
- Zeilstra, M.I., H.G. van Aniel**
Informatieverschaffing en schadebemiddeling door de politie bij slachtoffers van misdrijven; evaluatie-onderzoek van een experiment bij de politie in Alkmaar en Eindhoven
1990, WODC 101
- Schimmel, H.R., G.J. Veerman**
Over regels en appel: de conflictopwekkendheid van artikel 57 AAW
1990, WODC 102
- Duyne, P.C., R.F. Kouwenberg, G. Romeijn**
Misdaadondernemingen; ondernemende misdadigers in Nederland
1990, WODC 103
- Kommer, M.M.**
Werken met mensen; een onderzoek naar werksituatie en functioneren van penitentiair inrichtingswerkers
1990, WODC 104
- De door het WODC in eigen beheer uitgegeven rapporten, evenals de rapporten die zijn verschenen onder auspiciën van de CWOK, zijn zolang de voorraad strekt gratis te verkrijgen bij het WODC (mw. A. Weide-Eind, 070-370 65 54 tot 15.00u). In 1989 verschenen de volgende rapporten:
- Laan, P. van der**
Kwartaal cursus
1989, CWOK
- Spaans, E.C., E.G.M.J. Berben, P.C.M. Recuwijk**
Vrijwillige pleegzorg; ervaringen van pleegouders, pleegkinderen en ouders van pleegkinderen
1989, J&J 13
- Laan, P.H. van der, N.W. Slot, K. van der Veer**
Kwartaal cursus; een beschrijving van de cursisten
1989, WODC/Paedologisch Instituut
- Werff, C. van der**
Recidivism 1977
1989, WODC
- Brouwers, M., M. Sampiemon**
Women in detention
1989, WODC
- Koolen, L.J.M., C.J. Wiebrens, E.A.I.M. van den Berg**
Geschied of niet geschikt? Een evaluatie van de lik-op-stuk-experimenten
1989, WODC/K1
- Barendse-Hoornweg, E.J.M.**
Gestructureerd politiesept in jeugdzaken
1989, WODC/K2
- Zeilstra, M.I., H.G. van Aniel**
Evaluatie van het schadebemiddelingsproject bij de Leidse politie
1989, WODC/K3
- Linckens, P.J., J.L.P. Spickenheuer**
In Enschede verdacht; de werking van een prioriteitenprocedure bij politie en justitie
1989, WODC/K4
- Leuw, Ed.**
Reclasseringswerk voor verslaafden; een onderzoek naar meningen en ervaringen in het reclasseringsveld
1989, WODC/K5
- Naborn, E.M.**
Beschermingsbewind: een vergelijking met de curatele
1989, WODC/K6

- Terlouw, G.J., G. Susanne**
Een preventieproject in Gouda; eerste resultaten van een project voor Marokkaanse jongeren
 1990, WODC/K7
- Laan, P.H. van der**
Wel geplaatst, maar...; een eerste verkenning van het verschijnsel moeilijk plaatsbare jongeren en de daarmee samenhangende capaciteitsproblemen in de residentiële jeugdhulpverlening
 1990, WODC/K8
- Mutsaers, M., L. Boendermaker**
Criminaliteitspreventie in het onderwijs; eerste deelexperiment: spijbelcontrole
 1990, WODC/K9
- Hecke, T., J.A. Wemmers, M. Junger**
Slachtofferzorg bij het Openbaar Ministerie bij een groot parket in het westen des lands; verslag van een verkennend onderzoek
 1990, WODC/K10
- Spaans, E.C., L. Doornhein**
Evaluatie-onderzoek jeugdreclassering
 1990, WODC/K11
- Junger, M., L. Stehouwer**
Verkeersongevallen bij kinderen uit ethnische minderheden
 1990, WODC/K12
- Ooyen-Houben, M. van, A. Schiewold, S. Schneider, R. Smeets**
Jonge uithuisgeplaatste kinderen nader bekeken; een follow-up onderzoek naar hun ontwikkeling
 1990, J&J 14
- Boendemaker, L., S.M. Schneider**
Interimrapport Prejop Amsterdam
 1990, WODC/K13

Auteursrecht voorbehouden.
Behoudens uitzondering door de
Wet gesteld, mag zonder schriftelijke
toestemming van de rechthebbende(n)
op het auteursrecht c.q. de uitgever van
deze uitgave, door de rechthebbende(n)
gemachtigd namens hem (hen) op te treden,
niets uit deze uitgave worden
verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm of anderszins,
hetgeen ook van toepassing is op
de gehele of gedeeltelijke bewerking.
Het verlenen van toestemming tot
publikatie in dit tijdschrift houdt in:

1. dat de auteur de uitgever machtigt om de door derden verschuldigde vergoeding voor kopiëren conform artikel 17, lid 2, Auteurswet 1912 en het KB van 20 juni 1974, Staatsblad 351 ex artikel 16B 1912 te doen geldend maken door en overeenkomstig de statuten en reglementen van de Stichting Reprorecht te Amsterdam.

2. dat de auteur de Uitgever machtigt om zijn rechten ex artikel 16 sub A ten vierde Auteurswet 1912 (bloemlezingen) geldend te maken volgens dezelfde beginselen als die van de Stichting Reprorecht. Een en ander behoudens uitdrukkelijk voorbehoud zijdens de auteur.